

**POLITIKATA
NA SOEDINETITE AMERIKANSKI DR@VI I
NA VELIKA BRITANIJA SPREMA MAKEDONIJA
VO TEKOT NA VTORATA SVETSKA VOJNA**

INSTITUTE OF NATIONAL HISTORY

TODOR CEPREGANOV Ph. D.

**THE POLICY OF THE UNITED STATES OF AMERICA
AND THE GREAT BRITAIN TOWARD MACEDONIA
IN THE SECOND WORLD WAR**

**SKOPJE 2012
INSTITUT ZA NACIONALNA ISTORIJA**

D-R TODOR ^EPREGANOV

**POLITIKATA NA SOEDINETITE AMERIKANSKI DR@VI I NA VELIKA
BRITANIJA SPREMA MAKEDONIJA VO TEKOT
NA VTORATA SVETSKA VOJNA**

SKOPJE 2012

SODR@INA

VOVED

**SOEDINETITE AMERIKANSKI DR@AVI
I MAKEDONIJA ME|U DVETE SVETSKI VOJNI**

**SOEDINETITE AMERIKANSKI DR@AVI I
NIVNOTO ANGA@IRAWE NA BALKANOT
VO 1941 GODINA**

**FORMIRAWETO I AKTIVNOSTA NA
AMERIKANSKATA RAZUZNAVA^KA
SLU@BA (OSS)**

**ODGLASOT NA NARODNOOSLOBODITELNATA
VOJNA VO MAKEDONIJA VO SAD VO 1942 GODINA**

**VOENITE MISII NA SOEDINETITE AMERIKANSKI
DR@AVI NA TERITORIJATA NA MAKEDONIJA VO
TEKOT NA VTORATA SVETSKA VOJNA**

**MAKEDONIJA VO DIPLOMATSKATA PREPISKA
ME|U VELIKA BRITANIJA I SOEDINETITE
AMERIKANSKI DR@AVI**

**PE^ATOT NA SOEDINETITE AMERIKANSKI
DR@AVI ZA NOB VO MAKEDONIJA VO 1943 GODINA**

**OBIDITE NA ADMINISTRACIJATA NA
SOEDINETITE AMERIKANSKI DR@AVI
ZA OBEDINUVAVE NA AMERIKANCITE
OD SLOVENSKO POTEKLO**

KONFERENCIJATA NA JALTA

**BRITANSKO-AMERIKANSKOTO PRIBLI@UVAVE
ZA NASTANITE NA BALKANOT**

**NASTANITE VO MAKEDONIJA VO
AMERIKANSKIOT PE^AT (1944-1945)**

**VELIKA BRITANIJA I BALKANOT
(1939 - APRIL 1941)**

**OBIDITE NA BRITANSKATA RAZUZNA-
VA^KA SLU@BA (SOE) ZA ANGA@IRAWE**

NA IVAN MIHAJLOV

**BRITANSKITE VOENI MISII VO MAKEDONIJA
VO TEKOT NA VTORATA SVETSKA VOJNA**

**DA - MAKEDONIJA VO JUGOSLOVEN-
SKATA FEDRACIJA, NE - OBEDINETA,
NEZAVISNA I SAMOSTOJNA MAKEDONIJA**

INTERESNI SFERI

**BRITANSKATA BESKOMPROMISNOST
VO ODNOS NA MAKEDONIJA**

**BRITANSKATA REAKCIJA NA JUGOSLOVENSKO-
BUGARSKATA FEDERACIJA**

VOVED

Vo periodot od Vienskata konferencija od 1815 godina¹ pa s# do 1989 godina (pa|aweto na Berlinskiot yid) svetot, osobeno Evropa, `iveel vo tri politi~ki sistemi kreirani od golemite sili. Vienskiot sistem zavr{il so Versajskata mirovna konferencija vo 1919 godina po zavr{uvaweto na Prvata svetska vojna, a Versajskiot so Jaltskata mirovna konferencija, ~ij politi~ki sistem opstana s# do 1989 godina. Osnovnite kreatori na ovie politi~ki sistemi bea golemite sili, koi vo istoriski moment na nivnoto dejstvuvawe se smetale za „golemi“, vlijatelni i superiorni sili vo me|usebnite odnosi so drugite dr`avi. Vo evropski ramki toj sudir, so mali isklu~oci, se odvival me|u Velika Britanija, Avstrija, Avstro-Ungarija, Germanija, Rusija, Francija, a vo sredinata na XX vek zapo~nuva postepenoto involvirawe na SAD (SAD).

Vtorata svetska vojna i Konferencijata na Jalta pretstavuvale poslednata politi~ka raspredelba na teritorii me|u golemite sili. Na nea glavniot zbor go imale Velika Britanija, SAD i Socijalisti~kiot Sojuz na Sovetskite Republiki (SSSR). Me|u ovie tri zemji se vodele razgovori za novata politi~ka podelba na svetot i na Evropa. Vo me|usebnite raspredelbi na teritorii GOLEMITE, pred s#, bile vodeni i rakovodeni od svoite ekonomski interesi, politi~ki celi, teritorijalni aspiracii, ne vodej}i smetka za interesite na „malite“ narodi. Interesot na GOLEMITE sekoga{ bil vo preden plan. @elbite i „pravoto“ na malite dr`avi bilo staveno vo vtor plan. Na diktatot na GOLEMITE i mo}nite, morale da se pot~inat dobrovolno ili so sila site onie {to ne ja prifa}ale podelbata ili onie {to smetale deka se izigrani. @iveeweto vo ili pod „sistemite“ na GOLEMITE i mo}nite e praktika koja{to e prisutna i denes vo svetot. Vtorata svetska vojna e posledniot primer koj{to poka`uva kako ramnote`ata vo svetot se odr`uva me|u GOLEMITE na smetka na pomalite i kako prvite

¹ Vienskiot kongres bil odr`an od septemvri 1814 do juni 1815 godina. Na istiot, za prv pat vo evropskata istorija, na edno mesto bile sobrani dva imperatora, ~etiri krala, dva princa naslednici, tri hercozi, 215 pretstavnici na kne`evski ku}i i 450 diplomati i oficijalni lica. So re{enijata doneseni na Vienskiot kongres bila prekroena kartata na Evropa, ignoriraj}i gi pritoa nacionalnite interesi na narodite i malite dr`avi.

iznao|aat *modus vivendi* za da ja odr`at istata superiornost, baraj}i na~ini kako da ja prodol`at vo novi op{testveno-politi~ki uslovi.

Makedonija, kako del od Evropa, otsekoga{ vo istorijata go privlekuvala vnimanieto na GOLEMITE, pred s#, poradi nejzinata strategiska polo`ba. Vo ovoj kontekst posebno vnanie zaslu`uva odnosot na Velika Britanija, koja u{te vo vremeto na Napoleonovite vojni poka`ala zainteresiranost za teritorijata na Makedonija. Od godina vo godina taa nejzina zainteresiranost stanuvala s# pogolema niz istorijata, a vo XX vek, ve}e definiraniot interes do{ol vo sudir so interesite na Avstro-Ungarija i Rusija, a vo tekot na Vtorata svetska vojna so SSSR. Involviranosta na SAD vo nastanite vo Makedonija niz istorijata, za razlika od britanskata i sovetската, bila marginalna, no vo tekot na Vtorata svetska vojna taa bila vo unison so politikata na Velika Britanija vo odnos na nastanite vo Makedonija i na Balkanot. Vo tekot na Vtorata svetska vojna poradi Makedonija }e se sudrat interesite na trite GOLEMI sili. Na ednata strana bea Velika Britanija i SAD, a na drugata SSSR. Britanskiot, amerikanskiot i sovetскиot interes prema Makedonija }e se sudrat vo vrska so pra{aweto za idninata na Makedonija, odnosno okolu pra{aweto za obedinuvaweto na Makedonija, Makedonija kako nezavisna i suverena dr`ava, Makedonija vo ramkite na edna balkanska federacija ili konfederacija ili slovenska federacija. Celiot ovoj interes naso~en prema Makedonija i nejzinata sudbina proizleguva, pred s#, od potrebata da se za~uvaat glavno britanskite interesi na Balkanot, t.e. izlezot na Egejskoto More i opasnosta od zagrozuvawe na istite interesi vo Turcija i po{iroko vo Sredozemjeto. Politikata na Velika Britanija vo ~ekor ja sledele SAD. Tie, vo godinite na Vtorata svetska vojna, ne poka`uvale nekoj pogolem interes prema nastanite vo Makedonija, pred s# od prakti~ni politi~ki pri~ini. Po iskustvoto {to go imale na evropskata po~va po zavr{uvaweto na Prvata svetska vojna i neuspehot na politikata na Vilson so negovite „^etirinaeset to~ki“, SAD se povlekle vo

izolacionizam,² koj vo po~etokot na Vtorata svetska vojna s# u{te imal svoi privrzanici vo SAD. Vo napu{taweto na izlolationizmot vo SAD, koj bil edna od glavnite pre~ki za vleguvaweto na SAD vo vojnata, golema uloga odigral amerikanskiot pe~at, koj{to go mobiliziral javnoto mislewe okolu nastojvaweto SAD da ja napu{tat taa politika i direktno da se vku~at vo borbata protiv silite na Oskata. Me|u amerikanskite istori~ari s# u{te se vodi polemika vo odnos na japonskiot napad na Perl Harbor. Edni smetaat deka Ruzvelt imal informacii za podgotovkite na napadot na Japonija vrz Perl Harbor, me|utoa, ne gi izvestil voenite eksperti vo Perl Harbor, so edinstvena cel — da gi vnese SAD vo vojna so Japonija „od zadna vrata“. ³ Sigurno e deka po napadot na Perl Harbor „nikoj ne bil poradosen {to SAD ve}e ne se nastrana od premierot ^er~il“. Toj, popladneto na 7 dekemvri, mu telefoniral na Ruzvelt, pri {to Ruzvelt istaknal: „...sega i dvajcata sme vo istiot brod“, na {to ^er~il odgovoril: „...toa sigurno gi simplificira rabotite“. ⁴ Po Perl Harbor, SAD zastanale ramo do ramo so Velika Britanija vo borbata protiv silite na Oskata.

Za razlika od SAD, britanskite politi~ki i ekonomski interesi vo zemjite na jugoisto~na Evropa neposredno pred i po Vtorata svetska vojna ne mo`ele da

² Korenite na amerikanskiot izolacionizam datiraat u{te od 2 dekemvri 1823 godina, koga Monro mu objavil na svetot deka „politi~kiot sistem na sojuzni~kite sili bitno se razlikuva... od politi~kiot sistem na Amerika. Zatoa, od obyiri sprema ~esnite i prijatelski odnosi {to postojat me|u SAD i ovie sili, dol`ni sme da objasnime deka sekoj obid {to bi do{ol od nivna strana, vo smisla na pro{iruvawe na nivniot sistem na koj bilo del od ova hemisfera, }e go smetame za opasen po na{iot mir i bezbednost...“ i deka nema da u~estvuvaat vo vojnite me|u evropskite sili, nitu da se me{aat vo rabotite {to se odnesuvaat na niv.

Me|utoa, vo svojata dosega{na istorija, SAD go napu{taa izolacionizmot, pred s#, kako rezultat na seopfatnite ekonomski streme`i {to dejstvuvaa vo zapadnata civilizacija kako celina i koi, po s# izgleda, bile mnogu silni za da mo`at da im se sprotivstavuvaat. Ednovremeno, tehnolo{kiot razvitok s# pove}e gi pribli`uva svetovite eden kon drug i site zemji vo svetot gi stavi vo me|uzavisna polo`ba. Krajot na amerikanskata izolacija pretstavuva samo primer na eden op{t proces koj{to se voo~uva i vo site drugi delovi na svetot i koj{to na delo ja poka`uva me|uzavisnosta na zemjite vo svetot.

³ Robert D. Schulzinger, U. S. Diplomacy Since 1900. Fourth edition, New York, Oxford, Oxford Univesity Press, 1998., 102.

⁴ Ibidem.

ja ostavat Velika Britanija nezainteresirana za sudbinata na toj del od svetot. Taa zainteresiranost bila prenesena na razni institucii i centri na politi~ko planirawe. Vo nivnite sekojdnevni aktivnosti postepeno se sozdavala slika na novite odnosi, koi morale da korespondiraat so izmenetata ramnote`a i aktivirawe na novite politi~ki subjekti. Seto toa zaedno Britanija nastojovala vnimatelno da go sledi i vo oddelni momenti da go iskoristi za ostvaruvawe na svoite strategiski celi. Me|utoa, se poka`alo deka novata realnost i objektivnoto slabeewe na britanskata mo} ovozmo`uvale s# pomalku izgledi za ostvaruvawe na nekoga{nite ili za sozdavawe novi, donekade uramnote`eni pozicii nasprema ostanatite golemi partneri. Vo toj kontekst, neposredno pred i po zavr{uvaweto na Vtorata svetska vojna, bil postaven i britanskiot interes sprema Makedonija, interes koj{to bil del od zna~ajnite politi~ki dvi`ewa bez koi e te{ko da se razbere poveniot razvoj na Balkanot i po{iroko na jugoisto~na Evropa.

Vo izrabortkata na naslovenata tema, kako glavni izvori ni poslu`ija slu`benite dokumenti {to vo momentov se dostapni vo Pablik rikord ofis (Public Record Office), a koi otkrivaat mnogu poedinosti vo pogled na britanskiot stav sprema Makedonija. Glavniot izvor nastojuvavme da go dopolnime so dokumenti od arhivite i institutite vo SAD, Republika Makedonija, Republika Srbija, kako i od monografii, memoari, statii i dr. od prva raka, britanski, amerikanski i sovetiski.

SOEDINETITE AMERIKANSKI DR@VI I MAKEDONIJA ME\U DVIETE SVETSKI VOJNI

Vo me|uvoeniot period, Ministerstvoto za nadvoren{ni raboti na SAD (Department of State – Stejt departmet) be{e najva`noto amerikansko Vladino telo zadol`eno da gi sledi nastanite na Balkanot. No, i pokraj toa, toa telo ne mu posvetuva{e posebno vnimanie na ovoj region. I pokraj raspa|aweto na Osmanliskata Imperija vo Prvata svetska vojna, se smeta{e deka regionot vleguva pod kapite na Oddelot za Bliskiot Istok i na Oddelot za evropski raboti.

Balkanot, od strana na administracijata vo Va{ington, be{e smetan za duhovno zaostanat region, koj{to ne e od poseben interes za SAD. Vo Prvata svetska vojna SAD ne zedoa aktivno u~estvo vo vojnata protiv Bugarija i Osmanliskata Imperija. Vo mirovnite pregovori, SAD pove}e bea zainteresirani so pojavuvaweto na novite nacii vo Centralna Evropa (t.e. Polska i ^ehoslova~ka) otkolku za prekrojuvaweto na politi~kite granici na jugoisto~na Evropa i za formiraweto na Kralstvoto na SHS / Jugoslavija. Nitu edna dr`ava na Balkanot ne be{e dovolno va`na za SAD i ne gledaa potreba da formiraat tamu svoja ambasada ili so nea da razmenat ambasadori.⁵ Treba da se istakne deka za vreme na aferata so Elen Ston vo 1901 god. SAD s# u{te nema

⁵ Vo XIX i vo po~etokot na XX vek, SAD imaa promenliva skala na pretstavnici i samo so onie dr`avi {to bea od isklu~itelen interes za SAD imaa celosni diplomatski odnosi na ambasadorsko nivo. Pomalite dr`avi obi~no imaa legacii (pretstavni{tva) na ~elo so t.n. minister ili konzuli (koi bile zadol`eni za ekonomskite interesi).

vospostaveno diplomatska kancelarija vo Bugarija, a političkite informacii bea vodeni preku Ambasadata vo Carigrad ili preku britanskite kancelarii.

Informacii, pred s#, bea sobirani od službenicite na legacii na diplomatskite pretstavnici i od 3-5-minuta sekretari i službenici na amerikanskite diplomatski pretstavništva. Političkite izvori do koi doajaa ovie lule gi vkuuvaa vesnicite, razgovorite so Amerikancite (to patuvale vo regionot (misioneri, novinari i biznismeni), oficijalnite soopštenija i ličnite kontakti na ministrите so političkite i ekonomskite eliti. Ovie informacii potoa bile preprani do Vašington i ocenuvani od službenicite na Stejt departmentot. Vo amerikanskata nadvorenica na politika vo međuvoeniot period preovladuvaa izolacionizmot, a toa reflektiraa vrz odnosite na SAD спрема Balkanot.

Iako od amerikanskite diplomatski pretstavnici se oekuva da ispraaat redovni izveštai po barawe na službenicite vo Vašington, nitu Oddelot za Bliski Istok nitu Oddelot za evropski raboti bea mnogu zagrieni za ona (to se služuvale na Balkanot. Duri i pokraj porastot na tenziite vo Evropa i zainteresiranosta na SAD pri krajot na 1930 god. za pojavata na fašizmot, od legacii se baraa da bidat samo pasivni posmatrači na lokalnite nastani i politiki (iako pogolema aktivnost i pogolemo vnanie se baralo vo odnos na međunarodnite nastani), bidejži takvite lokalni politički nastani ne bea od interes za nivnite pretpostaveni vo Stejt departmentot.⁶

No, i pokraj sè, od službenicite na legacii se oekuvalo da gi spre-at „neprijatnite incidenti koi mo`at da gi voznemirat SAD“.⁷

Iako stavovite vo odnos na makedonskoto praawe zavisele, pred s#, od individualnata zainteresiranost na službenikot na Ministerstvoto za nadvorenica ni raboti, standardnata politika na Ministerstvoto bila da se izbegnuva sekoe involvirawe vo malcinskite praawa, osobeno na Balkanot.

⁶ Vladimir Petrov, A. Study in Diplomacy: The Story of Arthur Bliss Lane, Chicago, Henry Regancy Company, 1971, 103-104)

⁷ Peter B. Lane, The United States and the Balkan Crisis of 1940-1941, New York, Corland Publishing, Inc., 1988, 15)

Diplomatskiot pretstavnik na SAD vo [vajcarija, Hju R. Vilson (Hugh R. Wilson) napi{al deka „@eneva e tolku polna so pretstavnici na malcinstva i na porobeni delovi, site nastojuvaat da go predizvikaat vnmانيeto na edna ili na druga vlada, taka {to jas smetam deka e prepora~livo da se igra krajno sigurno vo odnos na sekoj od niv i da ne im se dava mo`nost da smetaat deka nie im davame nim kakva bilo pomo{ ili poddr{ka“.⁸ Vilson, od svoja strana, bil zagovornik na politikata deka SAD imaat mal ekonomski i voen interes na Balkanot.⁹ So eden zbor, Stejt departmentot so ni{to ne bil zainteresiran za da mu posveti pogolemo vnananie na Balkanot.

Diplomatskite pretstavnici {to go snabduvale Stejt departmentot so informacii za makedonskoto pra{awe prestojuvale glavno vo legaciite vo Atina, vo Belgrad i vo Sofija. Vo nedostig na direktivi od Va{ington, diplomatskite pretstavnici na svoja raka gi sledele nastanite na Balkanot. Za `al, poradi pogolemata efektivnost vo amerikanskite diplomatski raboti vo regionot, svoite najsposobni slu`benici vo Ministerstvoto Stejt departmentot gi pratil na najkriti~nite mesta vo Zapadna Evropa i na Pacifikot. Za razlika od takvata politika, na Balkanot bile ispra}ani pomladi lica. U{te pove}e {to Stejt departmentot, op{to zemeno, pred ispra}aweto im daval najminimalen trening i brifing pred da gi imenuva ovie slu`benici i im dozvoluval da rabotat so mnogu slabi politi~ki direktivi od SAD.

Za na ona {to se slu~uvalo na Balkanot, sekoj od ministrite na SAD infomiral preku telegrami (edna do dve nedelno) do Stejt departmentot. Sodr`inata i stilot na ovie izve{tai mnogu se razlikuvaat i se ~ini mnogu jasno deka diplomatskite pretstavnici koi gi pi{uvale izve{taite (ili vr{itelot na dol`nosta, vo otsustvo na diplomatskite pretstavnici) rabotele po sopstveno

⁸ Hugh R. Wilson, Berne, to the Department of State, Washington D.S., 12 May, 1930, dispatch 1442 1. RIAY 30/44.

⁹ Records Relating to the internal Affairs of Bulgaria, 1910-1944, Record Group 59, National archives, Washington D.S. (RIAB 10/44).

ubeduvawe za ona {to e va`no. Iako limitirani, ovie izve{tai se edinstvenite dostapni izvori za stavot na amerikanskite diplomatski li~nosti od toa vreme.¹⁰

Za SAD, makedonskoto pra{awe vleguvalo vo ramkite na t.n. balkanizam¹¹. Pojavata na VMRO i Vrhovniot makedonski komitet vo golem del ne go privlekla vnimanieto na diplomatite na SAD, bidej}i samo nekolku slu`benici rabotele na Balkanot i tajnata priroda na dvi`eweto ostanalo navor od o~ite na Amerikancite, koi bile fokusirani na ekonomskite raboti, pred sè vo pristani{tata na Osmanliskata Imperija.

Do promena }e dojde vo 1901 g., koga ~etite na VMRO, pod komanda na Jane Sandanski, ja kidnapirale Elen Ston. Nastanot be{e udarna vest vo amerikanskite vesnici. Ilindenskoto vostanie od 1903 g. i Balkanskite vojni imaa sli~no dejstvo.

No ovie prvi sredbi na SAD so makedonskto pra{awe bea sredbi so nasilstvo, i toa ostavi svoi neizbri{livi tragi vo idnite odnosi. Makedonskiot nacionalen identitet be{e potisnat i pre`ivea za vreme na ovoj period vo koj{to geografska Makedonija be{e podelena me|u sosednite balkanski dr`avi vo 1913 god. so Bukure{kiot miroven dogovor. Pra{aweto na nacionalno samoopredeluvawe stana mnogu va`no, pottiknuvaj}i gi SAD da go istra`at makedonskoto pra{awe. Vo 1918 god. Vladata na SAD isprati specijalna komisija, vo sostav: major Lindzi Blajnder i senatorot Luis Krinton vo Makedonija, za da go utvrdi amerikanskiot interes, a istra`uvaj}i gi izvorite za idniot konflikt, da izvestuva za statusot na naselenieto. No mnogu e te{ko da se dade nekakva krajna ocena na rabotata na Komisijata. Dodeka Xorx Hiron mo`ebi bil makedonofil, Komisijata bila nakloneta i kon Srbite, Grcite i Bugarite.

¹⁰ The Foreign Relation of the United States scies, vo niv nema golem broj dokumenti koi{to se odnesuvaat na amerikanskata politika sprema makedonskoto pra{awe.

¹¹ Termin od me|uvoeniot period so koj{to se ozna~uval region kade {to sudirite i nasilstvoto bile voobi~aeni, siroma{tijata bila pravilo i kade {to naselenieto naprosto ne bilo podgotveno za zapadnite ideali na politi~kata kultura: region vo koj{to „orientalniot“ karakter na Turcite gi odzel evropskite vrednosti.

Rezultatite od rabotata na ova Komisija se somnitelni, ako se ima predvid niskoto nivo na amerikanskoto akademsko znaewe za Balkanot.

Vo realnosta, na Pariskata mirovna konferencija, delegacijata na SAD poka`ala mnogu mal interes za prezemawe poseriozni obidi da dobie mandat nad Makedonija, da formira nezavisna dr`ava ili duri da obezbedi priznavawe na nejziniot nacionalen status. Delumno toa se dol`elo na vistinskata konfuzija vo odnos na toa kakvo }e bide re{eniето na makedonskoto pra{awe i vo pogled na gotovnosta za utvrduvawe na vistinskiot entitet na naselenieto vo Makedonija. Lobiraweto od pretstavnice na Bugarija, Grcija i Srbija predizvikalo konfuzija kaj amerikanskata mirovna delegacija vo odnos na vistinskata dimenzija na problemot. So eden zbor, SAD imale mnogu mal interes vo regionot. Vo 1910 godina Stejt departmentot go odbil baraweto na konzulot vo Solun, Liland B. Moris (Leland B. Moris), da se otvori konzularno pretstavni{tvo vo Skopje.

Po Prvata svetska vojna za~estenite sudiri vo vrska na statusot na Makedoncite vo delot na Makedonija vo ramkite na Srbija, delot na Makednija vo ramkite na Bugarija i delot na Makedonija vo ramkite na Grcija go privlekle vnimanieto na amerikanskite slu`benici vo legaciite vo Bugarija, Grcija i vo Kralstvoto na SHS. Od samiot po~etok Stejt departmentot gi predupredil diplomatskite pretstavnici na legaciite deka involviraweto na SAD treba da bide ograni~eno i deka barawata za pomo{ i arbitra`a od strana na balkanskite vladi i politi~ki organizacii se „napolneti so dinamit... i ne bi trebalo ... da se prifatat“. Vo periodot me|u dvete svetski vojni SAD izbegnuvale sekakvo priznavawe na makedonskata nacija.

Vo 1938 god., vr{itelot na dol`nosta vo Belgrad, Robert P. Xojs predupredil deka: „Kralot Boris zboruval so Hitler za bugarskoto malcinstvo vo

Grcija, Jugoslavija i Romanija i pobaral germanska pomo{ vo odnos na redefiniraweto na bugarskata granica, posebno vo Makedonija“.¹²

Samo vo toj period Stejt departmentot, pottiknat od pretsedatelot Ruzvelt, zapo~nal da obrnuva pogolem interes kon Balkanot. Dve godini podocna, Artur Blis Lejn, ambasador vo Jugoslavija (1937-1941), gi poso~il germanskite nameri da go pro{iri nezadovolstvoto vo Makedonija i predupredil deka komunistite isto taka {irat propaganda i se obiduvaat da go odr`at „kotelot na problemi da vrie“ kolku {to e mo`no pove}e.¹³

Spored dokumentacijata na Stejt departmentot, legaciite na SAD na Balkanot izvestuvale za makedonskoto pra{awe. Vo niv ima pove}e od nekoku stotici spomenuvawa na Makedonci. Vo dokumentacijata na Stejt departmentot se uka`uva deka legaciite vo Belgrad i vo Sofija gi smetale Makedoncite za ne{to drugo a ne za vistinski „Srbi“ ili „Bugari“, bez pritoa da prezemaat natamo{ni ~ekori kon priznavaweto na makedonskata nacija. Ne e iznenaduvawe toa {to amerikanskite diplomatski pretstavnici na Balkanot se povrzuvale so vladea~kite eliti vo dr`avite vo koi rabotele. Vo takva situacija se ~ini deka za amerikanskite pretstavnici Balkanot po~nuval edinstveno nadvor od balkanskite saloni i {vedski masi.

¹² Robert P. Joyce, Belgrade to the Department of State, Washington D.C., 12 November 1938, dispatch (confidential) 414, 5, RIAY 30/44.

¹³ Arthur Bliss Lane, Belgrade to the Department of State, Washington D.C., 10 October, 1940, dispatch (confidential) 1035, 2-4, RIAY 30/44.

SOEDINETITE AMERIKANSKI DR@VI I NIVNOTO ANGA@IRAWENA BALKANOT VO 1941 GODINA

Po~etokot na ekspanzionisti~koto nastapuvawe na silite na Oskata od triesettite do ~etiriesettite godini, osobeno japonskiot napad na Perl Harbor na 7 dekmvri 1941 godina, go urnal mitot deka SAD bi mo`ele da ostanat nadvor od pretstojniot voen sudir. Vo takvi uslovi pe~atot na SAD ja prezel na sebe aktivnata participacija vo animiraweto na javnosta okolu potrebata da se napu{ti izolacionizmot i vo alarmiraweto na opasnosta od fa{izmot ne samo za Evropa tuku i za SAD, koi se ~uvstvuvaa sigurni zad okeanot. Presudno vo odnos na promenata na nivniot stav bil porazot na Francija i evakuacijata na britanskite sili od Denkerk. Po ova, SAD pove}e ne mo`ele da smetaat na svojot izolacionizam, bidej}i pra{aweto na opstanokot na Velika Britanija stanalo i pra{awe na nezavisnosta na SAD.¹⁴

Po navleguvaweto na germanskite sili vo Romanija i po napadot na italijanskite sili na Grcija, t.e. koga nastanite na Balkanot se na{le vo sredi{teto na politi~kiot i strategiski interes, i pokraj toa {to oficijalno ne bile vo vojna,

¹⁴ Vo svojot vtor pretsedatelski mandat (1937-1941), Franklin Delano Ruzvelt pogolem del od svojata dr`avni~ka dejnost ja posvetil na vnatre{nata politika, a interesot za nadvore{nata politika bil vo vtor plan. Vo ovoj period za takviot negov odnos golemo vlijanie imale izolacionistite, vo ~ii redovi se nao|ale glavno Amerikanci od germansko, irsko i skandinavsko poteklo. Edinstveno demokratskata javnost vo ovoj period, ve}e mo}en industriski gigant, ve}e zakrepat po golemata depresija so Ruzveltoviot „Wu dil“, ne gi ispu{tal od oko nastanite na Balkanot. Po japonskiot napad na Perl Harbor, Ruzvelt s# pove}e i pove}e razmislual za sostojbata vo svetot i za odnosite me|u golemite sili po vojната.

amerikanskiot pretsedatel Franklin Delano Ruzvelt go ispratil na Balkanot svojot poseben pratenik, polkovnikot Vilijam Donovan. Negovata poseta imala za cel da go ispita pulsot na balkanskite zemji sprema Germanija i da ja sogleda mo`nosta za suzbivawe na ekspanzionisti~koto germansko vlijanie na Balkanot, kako i eventualnoto ubeduvawe na balkanskite zemji da se sprotivstavat na germanskata i italijanskata ekspanzija, so {to bi go namalile voeniot pritisok koj bil vr{en od strana na Germanija vrz Velika Britanija, a isto taka negovoto prisustvo imalo za cel da ispita dali se mo`ni jakneweto i presti`ot na SAD na Balkanot.¹⁵

Svojata balkanska misija Donovan ja zapo~nal od Sofija vo po~etokot na 1941 godina. Negovata misija imala edna edinstvena cel - da gi ubedi Vladite na balkanskite dr`avi da mu se sprotivstavat na nacisti~kiot ekspanzionizam na Balkanot. Vo Sofija bil primen od ministerot za nadvore{ni raboti, Bogdan Filov. Vo me|usebniot razgovor Donovan istaknal deka i pokraj toa {to ne \$ pripa|al na partijata na Ruzvelt, sepak na Balkanot dopatuval po negova naredba. Me|u drugoto, toj istaknal deka SAD vo vojnata }e gi poddr`uvaat Velika Britanija i site dr`avi {to }e zastanat na nejjina strana i }e gi vlo`at site voeni napori i }e napravat s# „Anglija da ne ja zagubi vojnata“. Od svoja strana, bugarskiot minister za nadvore{ni raboti odgovoril deka so takvata politika SAD sakaat samo „da ja prodol`at vojnata“, no amerikanskiot pretstavnik odgovoril mnogu jasno, potenciraj}i deka „Amerika ne mo`ela da si go dozvoli porazot na Anglija“. Spored Donovan, vo toj moment „Bugarija go imala klu~ot“ na odlukata, bidej}i taa vo tie momenti pregovarala so nacisti~ka Germanija, odnosno s# pove}e i pove}e rastel pritisokot vrz Bugarija. Vo taa politi~ka neizvesnost, Donovan na bugarskiot minister mu go postavil pra{aweto „{to }e pravi Bugarija“. Izbegnuvaj}i go direktniot odgovor, bugarskiot minister za nadvore{ni raboti zapo~nal da gi iznesuva problemite so koi se soo~uvala Bugarija „za povtorno dobivawe na svojata nezavisnost“, so

¹⁵ Velimir Terzić, Jugoslavija u Aprilskom ratu 1941, Titograd 1963, 105.

{to go svrtel razgovorot na sosema druga tema. Na povtornoto insistirawe na Donovan dali Bugarija se smeta „pritisnata poradi koncentracijata na germanskite trupi vo Romanija“, bugarskiot minister takvata konstatacija ja negiral, potenciraj}i deka „koncentracijata na germanskite trupi vo Romanija, kako i na drugi mesta vo Evropa, ja smetal za sosema normalna“. ¹⁶ Nesomneno, Bugarija vo po-~etokot na 1941 godina ve}e bila dlaboko navlezena vo pregovorite so nacisti~ka Germanija za svoe priklu~uvawe kon Trojniot pakt. Vlogot bil golem: dobivawe na Dobruxa i Makedonija. Vo toj moment sigurno deka ne postoele ni {to {to mo`elo da ja promeni odlukata Bugarija da ostane nadvor od Trojniot pakt. U{te pove}e {to amerikanskiot pretstavnik Donovan, a isto taka i Britancite, nemale {to da \$ ponudat na Bugarija za vozvrat ako \$ se sprotivstavi na Germanija.

Po neuspe{niot razgovor, Donovan ja prodol`il balkanskata turneja. Na 22 januari 1941 godina pristignal vo Belgrad, kade {to zaedno so amerikanskiot ambasador vo Kralstvoto Jugoslavija, Artur Blis Lejn, napravile nekolku poseti na jugoslovenskite dr`avnici i generali. I pokraj dadenite uveruvawa od strana na jugoslovenskite politi~ari i generali deka odnosite meju Kralstvoto Jugoslavija i nacisti~ka Germanija se dobri i deka Kralstvoto Jugoslavija ne e zagrozeno od Germanija, tie ne go uverile amerikanskiot pratenik vo iskrenosta na nivnite iska`uvawa. ¹⁷ Imaj}i predvid deka SAD vo ovoj period u{te ne bile vo vojna so silite na Oskata, V. Donovan, isto kako i pri posetata na Bugarija i tamo{niot razgovor so ministerot Filov, izvr{il silen pritisok vrz jugoslovenskite dr`avnici, ubeduvaj}i gi da ne pristapuvaat kon Trojniot pakt. Vo razgovorite {to gi vodet so najvisokite jugoslovenski politi~ki li~nosti i so

¹⁶ AINI, f. 193 (Akti Bugarija, 1944).

¹⁷ Vo izve{tajot, koj bil podnesen do britanskiot premier Vinston ^er~il, od strana na britanskite diplomatski pretstavnici vo Belgrad vo odnos na razgovorite na Donovan se konstatiralo deka jugoslovenskiot minister za nadvore{ni raboti i vode~kite politi~ari ne smeet da go ka`at svoeto gledite i deka edinstven isklu~ok pravi generalot Du{an Simovi}, kako pretstavnik na onoj del od officerskiot sostav koj e protiv germanskoto forsirawe na Balkanot i protiv nere{itelnosta na Jugoslovenskata vlada.

namesnikot, knezot Pavle Karađorđević, Donovan bil mnogu jasen koga istaknal deka Kralstvoto Jugoslavija ne je mo`e da se nadeva i da smeta na pomo{ta na zapadnite dr`avi ako pristapi kon Trojniot pakt i vo takov slu~aj nema da go pre`ivee krajot na vojnata. Ovie razgovori se sovpadnale i so upatenata poraka od britanskiot premier Vinston ^er~il do pretsedatelot na Vladata, Dragi{a Cvetkovi}, vo koja se naglasuvalo deka ^er~il e uveren vo kone~niot poraz na silite na Oskata, a isto taka deka i raspaaweto na Kralstvoto Jugoslavija je bide neminovno dokolku toa trgne po patot na Romanija i Bugarija. Isto taka, vo ovoj period, Ministerstvata za nadvoreniki raboti na Velika Britanija i na SAD ispratile zaedni~ki demar{ do Belgrad i ostro se zakanile deka dokolku Kralstvoto Jugoslavija pristapi kon paktot, po pobedata, Jugoslavija je bide razdrobena.¹⁸ Kako i vo slu~ajot so Bugarija taka i Kralstvoto Jugoslavija bilo staveno na krstosnica, dali da se prikloni kon nacisti~ka Germanija ili da ostane nadvor i da go prifati britanskoto i amerikanskoto vetuvawe za pomo{ vo slu~aj da \$ dadat otpor na nacisti~ka Germanija. Ubeduvawata na Donovan sigurno ne bile mnogu ubedlive i potkrepeni so realna mo`nost za pomo{, imaj}i ja predvid politiki i voenata sostojba vo Evropa kade {to voenite sili na Velika Britanija trpele porazi na site frontovi. Od tie pri~ini site obidi na SAD i na Velika Britanija da gi odvratat Kralstvoto Jugoslavija i Bugarija od pristapuvaweto kon Trojniot pakt zavr{ile bez uspeh.

Od po~etokot na mart 1941 godina nastanite na Balkanot se odvivale kako na filmska lenta i spored predvideniot plan na Hitler. Bugarija pristapila kon Trojniot pakt na 1 mart 1941 godina, a Kralstvoto Jugoslavija na 25 mart 1941 godina. Dodeka Bugarija za svoeto pristapuvawe za vozvrat ja dobila Dobruxa i vetuvawe za Makedonija, Kralstvoto Jugoslavija ostanalo so nade` deka je go dobie Solun.

So pristapuvawe na Kralstvoto Jugoslavija kon Trojniot pakt, toa se prikluni~ilo kon zemjite {to zastanale na stranata na totalitarnite dr`avi i koi bile

¹⁸ Bogdan Krizman, Hitlerov „plan 25“ protiv Jugoslavije, NIP Zagreb, 1953, 69.

za novo politiko prekrojuvawe na svetot. Nadvor od Trojniot pakt na Balkanot ostanale samo Grcija i Turcija. Aktot na pristapuvawe kon Trojniot pakt predizvikal reakcija kaj golem del od srpskite i prosrpskite orientirani grajani na Kralstvoto Jugoslavija. Nesomneno, nezadovolstvoto se javilo prvo vo Srbija, a potoa i vo drugite delovi na Kralstvoto, za koi pristapuvaweto na Kralstvoto Jugoslavija znaelo potinuvawe na nacistika Germanija i napuštawe na srpskite vekovni sojuznici Francija i Anglija.

Demonstraciite¹⁹ što usledile kako rezultat na pristapuvaweto na Kralstvoto Jugoslavija bile organizirani od strana na srpskite opoziciski politiki partii, koi sorabotuvale so Britanskata razuznavačka služba SOE.²⁰ Sosema argumentirano može da se istakne deka nastanite od 25 do 27 mart bile delo na britanskata razuznavačka služba.²¹

¹⁹ Nikola @uti} istaknuva deka „demonstraciite voglavno se povrzani za srpskite prostori i zatoa so priina vodaot na zemjodelskata levica, prof. dr Dragoqub Jovanovi}, takviot srpski bunt go narekol ‘Treto srpsko vostanie’.“ Vo drugite delovi na Jugoslavija demonstraciite se organizirale sporadino i toa so zalagawe na Srbite i na malobrojnite jugoslovenski nacionalisti (Hrvati, Slovenci i Muslimani), liberalno-grajanski nasoeni, na pr. vo Saraevo, Split, Mostar, Qubqana. Istorija 20 veka. Nikola @uti} 27 mart 1941 i ideologije. ^asopis Instituta za savremenu istoriju. Godina XXI, 2003, Beograd, 47.

²⁰ Vo Kralstvoto Jugoslavija, vo godinite pred vojната, od pretstavnice na SOE bile Xulijan Emeri, Aleksandar Glen i Xorx Tejlor, koi odruvale kontakt so Dra`a Mihailovi} i planirale aktivnosti po okupacijata na zemjata. Vo odnos na 27-martovskite nastani vo Belgrad, Dalton, koj bil odgovoren za SOE, vo svojot dnevnik zapi{al „Oigledno e deka na{ite momiwa dobro si ja izvri{ile svojata rabota... Parite {to gi potro{ivme na srpskata Zemjodelska partija i na drugite opoziciski partii odli~no se isplatuva...“. ^er~il, od svoja strana, mu dal upatstvo na generalot, ser Hastings Ismail, {taben oficer kaj Pretsedatelot na vladata, da mu napi{e na Dalton, deka „e golemo zadovolstvo {to gri`livata i trpeliva rabota na va{ite luje e bogato nagradena“. Toa go nadopolnuva i Bejli, ~len na SOE, vo pismoto od 28 mart 1941 godina, koj bil vo Belgrad, a potoa vo Carigrad, koj veli: „cvrsto sum uveren so akcijata {to neposredno mu prethode{e na dr`vniot udar; mo`ebi drugi upravuvale, no nu`nite prethodni uslovi za toa gi sozdade nagolemo SOE vo Belgrad, rabotej}i na toa vo minatite {est meseci“. Elizabeth Barker, Britanskata politika prema Balkanu u II svetskom ratu. Globus, Zagreb 1975., 151-152.

²¹ Intelixens servis, tajnata sekcija „D“ na Britanskata voena razuznavačka služba, ~ij centar se nao|al vo Belgrad; Upravata za specijalni operacii (SOE) gi

So demonstraciite i so voeniot udar od 27 mart, predvoden od generalot Du{an Simovi}, bil ofrilen dogovorot za pristapuvawe kon Trojniot pakt. So toa na nacisti~ka Germanija i Hitler, za prvpat od po~etokot na vojnata na 1 septemvri 1939 godina im bil zadaden „moralen udar“, koj ne bil predviden vo agendata na Adolf Hitler za pot~inuvawe na balkanskite dr`avi. Poradi toa, nacisti~ka Germanija morala da pristapi kon revidirawe na svoje ekspanzionisti~ki planovi.

Informaciite za nastanite vo Kralstvoto Jugoslavija bile preneseni preku amerikanskite dopisnici koi se naojale vo Kralstvoto Jugoslavija. Nivnite napisi, po period od edna i pol godina, za prvpat bile protkaeni so optimizmot deka voeniot udar od 27 mart 1941 godina vo Kralstvoto Jugoslavija je pretstavuva presvrtnica vo vojnata, potencirajji deka jugoslovenskata vojska, po formiraweto na novata jugoslovenska vlada na generalot Du{an Simovi}, je mo`e da mu se sprotivstavi na mo`niot germanski napad.²² Me|utoa, germanskiot napad na Kralstvoto Jugoslavija na 6 april 1941 godina go smenil raspolo`enieto na amerikanskite novinari. Po navleguvaweto na germanskite vojski, site akreditirani stranski novinari, zaradi svojata sigurnost, bile prinudeni da go napu{tat Kralstvoto Jugoslavija i da zaminat vo sosednite zemji. So toa, vo periodot od 6 do 10 april 1941 godina, i poradi prekinuvaweto na telekomunikaciskata mre`a, Kralstvoto Jugoslavija bila otse~ena od nadvore{niot svet. Vo toj moment edinstvenite informacii {to pristignuvale do nadvore{niot svet bile informaciite plasirani od strana na silite na Oskata. Vo niv sekako preovladuvale informaciite za napreduvaweto na vojskite na silite na

anga`irale probritanski orientiranite gra|anski politi~ari, oficerite anglofilii, Srpskata pravoslavna crkva, koja preku Nikolaj Velimirovi} i patrijarhot Gavriilo Do`i}, imala mnogu bliski odnosi so Anglikanskata crkva. Neposredniot mehanizam na dr`avniot udar bil pokrenat od Angli~anite, po odluka na pretsedatelot Winston ^er~il i Antoni Idn, a site zamisli bile sprovedeni preku britanskiot pratenik vo Belgrad, Ri~ard Kembel. Nikola @uti}, Op. cit, 48.

²² Hanson W. Baldwin, The Yugoslav surrender. The New York Times, vol. XC, NO. 30 378, New York, Thursday, March 27, 1941, 6:2. Sulzberger, C. L., Greeks thrust Yugoslavs. The New York Times, vol. XC, No. 30 378, New York, Thursday, March 27, 1941, New York, 6:1.

Oskata bez da naidat na kakov-takov otpor. Del od stranskite novinari pribè`i{te na{le vo Turcija, vo gradovite Istanbul i Ankara.

Vo ovoj kontekst treba da se razgleduva i situacijata vo Vardarska Makedonija, koja bila vo ramkite na Kralstvoto Jugoslavija. Nesomneno deka nastanite po potpi{uvaweto na dogovorot za pristapuvawe na Kralstvoto Jugoslavija kon silite na Oskata imale svoja refleksija i vo delot na Makedonija vo ramkite na Kralstvoto Jugoslavija. Tie informacii bile oskudni, no se pak uka`ale deka i vo ovoj del od Kralstvoto se pojavile demonstracii. Na 24 mart 1941 godina „Va{ington post“ ja prenel informacijata za zapo~natite demonstracii vo Makedonija, kade {to, kako {to se istaknalo, „nekolku iljadi Ju`ni Srbi i Makedonci demonstrirale vo Skopje, peeji makedonski revolucionerni pesni i izvikuvajji srpski i makedonski paroli“.²³ Informacijata nedvosmisleno poka`uva deka dopisnikot na „Va{ington post“ dobro bil zapoznaen so istorijata na makedonskiot narod, bidejji toj vo tekstot gi dvoi Makedoncite od Srbite, kako narod so posebna nacionalna pripadnost, {to go potvrduva i informacijata od 25 mart 1941 godina vo istiot vesnik, deka demonstraciite vo Makedonija mo`e da „predizvikaat nezgodi meju Makedoncite i Srbite“.²⁴ Vo istiot broj bila prenesena i informacijata za demonstraciite {to bile izvedeni od „Makedoncite koi imaat vrska so Bugarija“ i koi se nadevale deka “nivniot del od Jugoslavija (se misli na delot na Makedonija vo ramkite na Kralstvoto Jugoslavija, b. m.) }e \$ bide daden na Bugarija“.²⁵ Isto taka, na 25 mart 1941 godina, vo vesnikot „San Francisko hronikal“, bila prenesena informacijata za demonstraciite vo Bitola, kade {to demonstrantite barale da \$ se priklu~at na gr~kata armija vo vojната protiv

²³ Serbs block Yugoslav pact with Axis. The Washington Post, No. 23 657, Washington, Monday, March 1941., 1.

Anti-Nazi rallies sweep Yugoslavia regime to fill the Cabinet. The New York Times, vol. XC, No. 30 375, New York, Monday, March 24, 1941., 18.

²⁴ Yugoslav join Axis today. Washington Post, No. 23 658, Washington, Tuesday, March 25, 1941., 1.

²⁵ Ibidem.

italijanske fa{isti~ki agresori i deka vo „Skopje i Cetiwe, dva silni komunisti~ki centri, iljadnici samo gi povtorija, so pogolema `estina, demonstraciite od v~era“.²⁶ Isto taka, na 27 mart 1941 godina i „Wujork tajms“ se osvrnal na demonstraciite vo Skopje, pri {to demonstrantite se sobrale na „glavniot plo{tad i pred sedi{teto na Banskata uprava“ izvikuvale paroli so koi se baralo Vladata da podnese ostavka.²⁷ I samiot fakt {to vo izve{taite na amerikanskite izvestuva~i se zboruva za mo`nite sudiri me|u „Makedoncite i Srbite“ uka`uva na prisustvoto na dve razli~ni strui i na dve razli~ni koncepcii. Demonstraciite vo delot na Makedonija vo ramkite na Kralstvoto Jugoslavija ne bile organizirani od strana na Makedoncite, odnosno od strana na makedonskite komunisti. Tie bile organizirani od strana na vlasta, odnosno od instituciite na Kralstvoto Jugoslavija. Vo niv, glavno, najmasovno u~estvo zele studentite od Univerzitetot i sredno{kolskata mladina {to bila izvedena na ulicite da demonstrira vo ime na Kralot i na Kralstvoto Jugoslavija. Oddelni makedonski komunisti, bez nikakva direktiva, a sprotivno na direktivite na PK na KPJ, u~estvuvale na niv, a Metodija [atorov-[arlo, sekretar na PK na KP na Makedonija, bil sosema vo pravo koga demonstraciite gi ocenil kako nacionalisti~ki. Negoviot stav bil vo soglasnost so realnata situacija na terenot i vo soglasnost so stavot na KPJ, a isto taka i vo soglasnost i so dejstvuvaweto na Josip Broz Tito.

Nastanatata situacija so napadot na Kralstvoto Jugoslavija predizvikala reakcija vo Bugarija. Okupacijata na delot na Makedonija vo ramkite na Kralstvoto Jugoslavija od strana na germanskite vojski, vo Bugarija bilo pozdraveno so organizirawe demonstracii vo znak na „blagodarnost sprema Germanija poradi osloboduvaweto na Makedonija i Zapadna Trakija“.²⁸

²⁶ Axis pact is signed and riots explode in nation. San Francisco Chronicle, vol. CLII, No. 70, San Francisco, Wednesday, March 26, 1941, 4.

²⁷ Serb peasant on March. Yugoslav unres spreads. The Wu York Times, vol. XC, No. 30 378, New York, Thursday, March 27, 1941, 1:1.

²⁸ Bulgarian to celebrate today. The New York Times, vol. XC, No. 30 395, April 13, 1941, 24:2.

Nesomneno deka so germanskiot napad na Kralstvoto Jugoslavija na Bugarija § se dalo mo`nost da gi ostvari svojot dolgogodi{en son i da izleze od dolgogodi{nata „mora“ Makedonija da stane del od bugarskata dr`ava. Samata odluka za sudbinata na Makedonija bila donesena na sovetuvaweto na nacisti~kiot vrv od 27 mart 1941 godina, koga bilo potencirano deka germanskite sojuznici {to }e u~estvuvaat i }e go poddr`at napadot na Kralstvoto Jugoslavija da mo`at da dobijat izvesni teritorii od Jugoslavija, a posebno bilo istaknato deka Bugarija mo`e da ja dobie Makedonija. Ovaa odluka Hitler samiot mu ja soop{til na bugarskiot opolnomo{ten diplomatski pretstavnik vo Berlin, Draganov.²⁹

U{te pred kapitulacijata na kralskata jugoslovenska vojska, nacisti~ka Germanija ja povikala Bugarija da okupira pogolemi delovi od Makedonija i Ju`na Srbija, so edinstvena namera da se oslobodat germanskite edinici za natamo{ni voeni dejstvija. Bugarskata vlada go prifatila toa barawe i vo vtorata polovina na april 1941 godina, vo Makedonija, Ju`na Srbija i na Kosovo, ja upatila svojata Petta armija.³⁰

Sekako deka realizacijata na dogovorot za okupacija na delot na Makedonija vo ramkite na Kralstvoto Jugoslavija od strana na bugarskite vojski, bilo sledeno i od strana na amerikanskite dopisnici koi se nao|ale vo Bugarija. Tie ja informirale amerikanskata javnost za vleguvaweto na bugarskata armija vo Makedonija, „oslobodena’ od germanskite trupi“, so edna edinstvena cel – odr`uvawe na „redot i mirot me|u naselenieto“. ³¹ Ednovremeno, javnosta na SAD bila zapoznaena i so formiraweto na „lokalnite vladini komiteti vo Skopje i vo Kumanovo“, ³² neposredno po navleguvaweto na

²⁹ Mihailo Marić, „Uništiti Jugoslaviju!“ - Hitler i nemački generali u aprilskom ratu 1941, Vuk Karadžić, Beograd, 1984, 47.

³⁰ Rastislav Terzioski, Denacionalizatorskata dejnost na bugarskatie kulturno-prosvetni institucii vo Makedonija (Skopska i Bitolska okupaciona oblast), 1941-1944. Institut za nacionalna istorija, Skopje, 1974, 13.

³¹ The New York Times, vol. XC, No. 30 400, New York, Sunday, April 20, 1941, Sec. 4, 8e:2.

³² Ibidem.

germanskite vojski na teritorijata na Makedonija.³³ Sekako deka informaciite za Makedonija imale ograni~en karakter, imaj}i predvid deka dopisnicite ne mo`ele da informiraat od samoto mesto na nastanite, tuku svoite izve{tai gi bazirale vrz oficijalnite soop{tenija i od svoi informatori.

Po novonastanatata sostojba so okupacijata na Kralstvoto Jugoslavija, na stranicite na amerikanskiot pe~at se pojavile i napisi vo koi javnosta se zapoznavala so etnografskite i geografskite karakteristiki na Kralstvoto Jugoslavija. Taka, vo vesnikot „Wu ripablik“, od 21 april 1941 godina, se pojavil komentar, vo koj bile izneseni osnovnite karakteristiki na narodite {to `iveat vo Kralstvoto Jugoslavija. Pokraj osnovnite belezi na Srbite, Hrvatite i Slovencite, bile dadeni i osnovnite karakteristiki na Makedoncite, kako poseben narod. Vo komentarot se potencira deka Makedoncite „formiraat malcinstvo od okolu 750 000, zboruvaat slovenski dijalekt, koj{to e ne{to melu srpskiot i bugarskiot, i `iveat vo delot na Jugoslavija kade {to se vodea `estoki borbi vo sega{niot blic-krig. Tie nastojuvaat da dobijat avtonomija od Srbija i mnogu godini \$ bea neprijатели na novata jugoslovenska dr`ava“.³⁴

Okupacijata na Kralstvoto Jugoslavija, spored odredeni amerikanski novinari, mo`elo da ima i negativni posledici kaj del od amerikanska javnost. Stravot proizleguval od mo`nosta takviot razvoj na nastanite na Balkanot, kade {to od maj 1941 godina nemalo nitu eden britanski vojnik, da go zajakne izlolacionizmot kaj onoj del od amerikanskata javnost {to bil protivnik na involviraweto na SAD vo vojната. Vo toj kontekst bil i komentarot vo vesnikot „Wujork tajms“ od 13 april 1941 godina, vo koj se kritikovala dotoga{nata nere{itelna amerikanska politika na Balkanot, pred s# vo odnos na Kralstvoto

³³ Informacijata se odnesuva na formiraweto „Bugarski centralen akcionen komitet za Makedonija“, na ~elo so Stefan Stefanov i Vasil Haxi Kimov, vo koj dojde do izraz tendencijata za formirawe nezavisna Makedonija, po primerot na Nezavisna Dr`ava Hrvatska. Po povrzuvaweto so svoite istomislenicvi vo vnatre{nosta, pristapija kon formirawe mesni akcioni komiteti po gradovite. Rastislav Terzioski, Op. cit. 13.

³⁴ M. W. Fodor, The people of Yugoslavia. The New Republic, April 21, 1941, 521.

Jugoslavija, a se sostoela od prazni „diplomatski vetuvawa, bez nikakva mo`nost SAD direktno da pomognat vo ispra}aweto voena pomo{ na jugoslovenskata vojska“.35

No i pokraj kratkotrajnata nade` i optimisti~kite napisi za mo`nosta od davawe otpor na nacifa{isti~kata okupacija {to mo`el da bide uka`an od strana na jugoslovenskata vojska, realnosta na terenot bila sosema druga. Za samo trinaeset dena, na 17 april 1941 godina, jugoslovenskata vojska kapitulira. Kralot i negovata vlada, kako i del od komandniot kadar, zaminale za Kairo, a potoa na{le svoe uto~i{te vo London, kade {to ostanale do krajot na vojnata. Amerikanskite i britanskite nade`i deka }e mo`at da povlijaat na nastani za da se namali germanskiot voen pritisok vrz Britanija, zavr{ile bez uspeh. So kapitulacijata na Kralstvoto Jugoslavija i na Grcija i po povlekuvaweto od Krit vo maj 1941 godina, Britancite nemale nitu eden vojn timer na Balkanot. Obidot da se formira balkanski front od strana na Bugarija, Jugoslavija, Grcija i Turcija vo april 1941 godina ve }e bil osuden na neuspeh. Nade`ta deka napreduvaweto na nacisti~ka Germanija }e bide sopreno na Balkanot zavr{ilo so totalno fijasko i za SAD i za Velika Britanija. So toa, balkanskite zemji, koi bea okupirani, bile ostaveni sami na sebe. Vo toj pogled ne mo`ele da im pomognat nitu Velika Britanija nitu SAD. Imaj}i predvid deka SAD u{te bile nadvor od voeniot konflikt, nivnata involviranost vo evropskata vojna se sveduvala samo na „prikriena voena pomo{“ na Velika Britanija36 i na prazni i neubedlivi politi~ki vetuvawa, za razlika od konkretnite i ubedlivi politi~ki vetuvawa na nacisti~ka Germanija, koja igrala na kartata na revizionizmot, koj{to bile prisuten vo nekoi balkanskite dr`avi {to ostanale nezadovolni od Versajskiot miroven dogovor.

³⁵ Our bewildered policy. The New York Times, vol. XC, No. 30 397, April 13, 1941, 10:5.

³⁶ Vo periodot od po~etokot na vojnata do krajot na 1940 godina, SAD na Velika Britanija i na Francija im ispratile pomo{ vo vrednost od 50 milioni dolari.

**FORMIRAWETO I AKTIVNOSTA NA
AMERIKANSKATA RAZUZNAVA^KATA
SLU`BA (OSS)**

Organiziraweto i aktivnosta na razuznava~kata slu`ba na SAD pred Vtorata svetska vojna bile vo nadle`nost na Stejt departmentot i na oru`enite sili. Amerikanskite diplomatski pretstavnic, ata{ea i diplomati bile tie {to gi sobirale informaciite od zemjite vo koi se nao|ale, preku oficijalni biznis-kontakti ili povremeno preku tajni sostanoci. Vo Va{ington ovie izve{tai bile razgleduvani od strana na slu`benicite na Ministerstvoto za nadvore{ni raboti i bile ispra}ani do regionalnite biroa i do voenite razuznava~ki slu`bi (Slu`bata za pomorsko isvestuvawe (ONI) i Voeniot oddel pri Voenata razuznava~ka slu`ba, poznat pod imeto G-2). Nekoi od informaciite uspevale da pristignat i do pretsedatelot na dr`avata, no vo toj period nitu eden od ~inovnicite vo Belata ku}a ne se obidel kriti~ki da gi selektira i da gi analizira informaciite {to bile dobieni. Dr`avata i vojskata imale formirano svoi sopstveni sigurnosni i kontraraznava~ki proceduri, a armijata i mornaricata formirale oddelni slu`bi za de{ifrirawe i ~itawe na informaciite {to pristignuvale od diplomatskite pretstavnic na SAD. Vo odnos na toa kakva bila amerikanskata razuznava~ka slu`ba, amerikanskiot diplomat Robert Marfi, vo godinite pred vojnata, istaknal: „mora da se priznae deka na{ata razuznava~ka slu`ba vo 1940 godina be{e primitivna i nekorisna. Be{e nekorisna, staromodna i dejstvuva{e spored tradiciite na [pansko-amerikanskata vojna“.³⁷

No po navestuvawata za mo`nosta od nova vojna, kon krajot na triesettite godini stravot vo Amerika od fa{izmot i od „komunisti~kata petta kolona“ bil pri~ina Franklin Delano Ruzvelt da se zalo`i za pogolema koordinacija na razuznava~kite oddeli. Me|utoa, koga negovite nastojuvawa

³⁷ [http:// www. cia.gov. publications 1055.artos.htm](http://www.cia.gov/publications/1055.artos.htm)

ostanale bez nekoj povidliv rezultat, proletta 1941 godina toj iznel predlog tradicionalnite razuznava~ki oddeli pri Vladata i pri vojskata da se reorganiziraat taka {to da odgovorat na predizvicate na nacijata i da se napu{ti praktikata pretsedatelot da intervenira vo nivnite me|usebni nedorazbirawa. Za da se nadmine nastanatata situacija, pretsedatelot na SAD, F. D. Ruzvelt, po konsultaciite so britanskite oficeri, admiralot Xon H. Godfri i Vilijam Stivenson, formiral nova organizacija. Na 11 juli 1941 godina, so naredba na pretsedatelot Ruzvelt, Vilijam J. Donovan od Wujork bil imenuvan za koordinator na informaciite (Coordinator of information - COI) i za rakovoditel na novata civilna slu`ba vo ramkite na Belata ku}a, so edinstvena cel - da go sredi „mete`ot“ me|u razuznava~kite slu`bi.

Kancelarijata na Koordinatorot za informaciite ja pretstavuva prvata mirnovremenska, nacionalna, razuznava~ka organizacija {to bila nadvor od ramkite na Ministerstvata. Nejinata aktivnost bila definirana od strana na pretsedatelot na SAD, Ruzvelt: „da gi sobira i da gi analizira site informacii i fakti koi{to se odnesuvaat na nacionalnata bezbednost, da gi sporeduvaat takvite informacii i fakti i takvite informacii da gi napravat dostapni za Pretsedatelot i za onie Ministerstva i funkcioneri na Vladata {to }e gi poso~i pretsedatelot; da prezeme, na barawe na Pretsedatelot, takvi pomo{ni aktivnosti koi bi go olesnile obezbeduvaweto na informaciite {to se od nacionalen interes i koi vo momentot ne se dostapni za Vladata“.³⁸

Vleguvaweto na SAD vo vojната na 8 dekemvri 1941 godina povtorno go aktueliziralo pra{aweto za mestoto i ulogata na koordinatorot za informacii. Nesomneno, harizmati~niot Donovan i negovata kancelarija, so buxet od deset miliona dolari i so 600 slu`benici, bile pri~ina za neprijatelstvo od strana na FBI, G-2 i od drugi voeni razuznava~ki slu`bi. Od svoja strana, i noviot Zaedni~ki general{tab (Joint Chiefs of Staff - JCS) vo po~etokot go spodeloval istoto ~uvstvo na nedoverba sprema Donovan, bidej{i bil nadvore{no gra|ansko

³⁸ Ibid.

lice, a ne pretstavnik od vojskata. No pokraj toa, tie smetale deka e mo`no da go kontroliraat i toj da raboti za niv ako bide staven pod kontrola na Zaedni~kiot general{tab. Na iznenaduvawe na site, Donovan se soglasil da se stavi pod kontrola na toj organ. Rabotej}i so sekretarot na Zaedni~kiot general{tab, brigadniot general Valter B. Smit, Donovan razrabotil plan da go stavi SOI pod Generala{tabot, no da ja zadr`i svojata avtonomija, a za vozvrat dobil voena pomo{ i pristap do s# ona {to mu bilo potrebno.

Vo takva situacija, Ruzvelt ja poddr`al idejata SOI da se priklu~i kon Zaedni~kiot general{tab. Me|utoa, od svoja strana, Ruzvelt sakal da ja za~uva Slu`bata za informacii za stranstvo (koja rakovodela so radioemisiite, a bila vo ramkite na SOI) i taa da ostane nadvor od dosegot na vojskata. Na toj na~in Ruzvelt gi podelil „crnata“ i „belata“ propagandna misija i eden del od postojano vrabotenite bile isprateni vo novoformiranata Slu`ba za voeni informacii. Vo takva situacija preostanatiot del od SOI stanal den od Kancelarijata za strategiski slu`bi (Office of Strategic Services - OSS). Imeno, so potpi{uvaweto na odlukata 9182 na 13 juni 1942 godina, pretsedatelot na SAD, Franklin Delano Ruzvelt, go formiral Biroto za strategiski uslugi OSS. Nesomneno, promenata na imeto vo OSS pretstavuvalo napu{tawe na „belata“ propagandna misija, no istovremeno toa pretstavuvalo i realizirawe na `elbata na Donovan za ime {to }e go poka`uva negovoto ~uvstvo za „strategiskata“ va`nost na razuznava~kata slu`ba i na tajnite operacii vo sovremenata vojna.

No samo eden mesec podocna, institucionalnite protivnici na OSS im nanele u{te eden udar na obidite na Donovan za edinstvena organizacija. Vladata na SAD i voenite slu`bi uspeale da go ubedat pretsedatelot da im se zabrani na OSS i na nekoi drugi slu`bi da u~estvuvaat vo dekodiraweto na najva`nite razuznava~ki informacii. Isto taka, bile namaleni i delokrugot na rabotata i efidocnasta. Protestite na Donovan ostanale bez rezultat. So taa promena, FBI, G-2 i ONI se etablirale kako za{titnici na kontrarazuznava~kite dejnosti na vnatre{en plan. Vo takva situacija, OSS razvila sposoben kontrarazuznava~ki aparat za rabota nadvor od SAD, poznat pod imeto Oddel

X-2, koj nemal pravo da dejstvuva vo Zapadnata hemisfera, ne{to {to, pred s#, bilo rezervirano za FBI i za koordinatorot na vnatre{nite amerikanski raboti - kancelarijata na Nelson Rokfeler.

Glavniot {tab na OSS bil vo Va{ington, no negovi klonovi imalo i vo neкои zemji nadvor od SAD. Kako glaven centar na evropskiot kontinent slu`el London, a bil formiran pri krajot na 1941 godina, so cel da se olesni sorabotkata me|u sojuzni~kite razuznava~ki slu`bi i da poslu`i kako baza za prezemawe {pionski aktivnosti i operacii vo Evropa. Oddelot za specijalni operacii (SO) vo London bil zadol`en za prezemawe i rakovodewe so sabota`i, za pomo{ na dvi`ewata na otporot i na narodnoosloboditelnite dvi`ewa, kako i za gerilski akcii na teritoriite okupirani od silite na Oskata. Na ovaa slu`ba sorabotnik \$ bila „Londonskata grupa“ na britanskata razuznava~ka slu`ba SOE. Na 10 januari 1944 godina, Oddelot za specijalni operacii i „Londonskata grupa“ se fuzirale vo Glaven {tab na specijalnite sili, pod ~ija komanda gi izveduvale svoite voeni operacii. Taka, vo periodot od januari do septemvri 1944 godina, timovi {to bile sostaveni od eden britanski SOE vojniki, eden amerikanski OSS vojniki i eden oficer od zemjata vo koja bile isprateni, bile upatuvani vo zemjite na okupirana Zapadna Evropa za da gi pomognat dvi`ewata na otporot i da gi koordiniraat zaedni~kite operacii. Osnovnata rabota na Oddelot za razuznavawe (Secret Intelligence - SI) na OSS vo London bila da gi pribira i da gi analizira strategiskite poraki {to bile va`ni za Zaedni~kiot general{tab na SAD.³⁹

Oddelot za specijalni operacii na OSS prezel pove}e misii vo Evropa i vo Azija. Pri z Dobivaweto pogolemo iskustvo vo odnos na aktivnostite, za OSS posebno vnimanie se posvetuvalo na britanskoto iskustvo vo „psiholo{kata vojna“. Pred britanskite stratezi, vo godinite po pa|aweto na Francija vo 1940 godina i po germanskata invazija na SSSR vo 1941 godina, se postavilo pra{aweto na koj na~in Velika Britanija, na koja vo toj period \$ nedostigale sila i vojska za da se istovari na evropskiot kontinent, }e mo`e da go oslabi Rajhot i

³⁹ <http://www.kcl.ac.uk/lhcma/summary/xo70-001.htm>.

kako da mu nanese kona~en poraz na Hitler. Za realizirawe na taa cel, britanskite eksperti odbrale trojna strategija: pomorska blokada, postojani vozdu~ni bombardirawa i „subverzii“ na nacisti~kata uprava vo okupiranite dr`avi. Britanskata Slu`ba za specijalni operacii (Special Operation Executive – SOE)⁴⁰ ja prezela komandata za realizirawe na subverzivnite aktivnosti i zapo~nala da planira kako „da ja zapali Evropa“. ⁴¹

Britanskiot pristap kon gerilskite borbi i sabota`i bil vo soglasnost so viziite na Donovan za ofanzivno dejstvuvawe vo koe diverzanti, gerilci, komandosi i agenti zad neprijatelskite linii bi go pomagale napreduvaweto na armijata. Poradi vakviot pristap na Donovan kon ulogata i mestoto na OSS, bilo sosema prirodno toj da stapi vo kontakt so SOE za zaedni~koto planirawe i izveduvawe operacii vo momentot koga vo 1942 godina zaedni~kiot Anglo-amerikanski general{tab re{il SAD da \$ se pridru`at na Britanija vo „subverzivnite“ akcii. Britancite, od svoja strana, kako poiskusni vo subverzivnite aktivnosti vo zemjite {to bile pod okupacija, imale na {to da gi u~at svoite amerikanski kolegi koga vo noemvri 1941 godina SOI ja otvoril svojata kancelarija vo London. I dvete slu`bi imale polza od sorabotkata. Na OSS \$ bile potrebni informacii, obuka i iskustvo {to Britancite ve}e gi imale.

⁴⁰ Na 19 juli 1940 godina bila formirana organizacijata SOE. Taa bila sostavena od tri sekcii:

- a) SOE1 zadol`ena za tajna propaganda;
- b) SOE2 odgovorna za sabota`i;
- c) SOE3 zadol`ena za planirawe.

Kako organizacija imala tri osnovni zada~i:

- da izvr{uva sabota`i,
- da organizira i da ja pomaga gerilskata borba i
- politi~ka subverzija i ilegalna propaganda.

Bila formirana da izveduva specijalni operacii, t.e. „operacii koi ne se normalni“ i koi ne mo`ele da bidat izvedeni bezbedno ili uspe{no od drugite vladini oddeli.⁴⁰

Za ispolnuvawe na ovie zada~i bile formirani ogranoci na SOE vo Kairo za oddelni zemji koi ja naso~uvale svojata aktivnost vo koordinacija so Vrhovnata komanda na Sredniot Istok. Elizabeth Barker, Britanska politika na Balkanu u II svjetskom ratu, Globus, Zagreb 1978.,271.

⁴¹ Ibidem.

Me|utoa, i pokraj `elbata za sorabotka, trebalo da pomine izvesno vreme za da se stekne me|usebnata doverba. Kako rezultat na toa, procesot na pribli`uvawe imal pove}e posledici. Od svoja strana, britanskata razuznava~ka slu`ba ve}e planirala i izvedovala svoi operacii i planovi za za{tita i se pla{ela deka ako raboti premnogu blisku so neiskusnite Amerikanci bi ja zagrozila bezbednosta na svoje ~lenovi vo okupirana Evropa. Britanskata pretpazlivost bila pri~ina Amerikancite, vo pogolemiot del od vojnata, da imaat marginalen status na neiskusni partneri.

Od svoja strana, oficerite na OSS ne bile mnogu raspolo`eni da se nao|aat pod monitoringot na SOE, i pokraj toa {to se rabotelo za sojuzni~ko telo. Toa bilo pri~ina za mnogu me|usebni nedorazbirawa vo pogled na sorabotkata. Amerikanskata diplomatija ne bila mnogu nakloneta kon britanskiot imperijalizam, a neкои pripadnici na OSS duri i otvoreno se protivstavuvale na neкои britanski ~ekori koi bile naso~eni kon pro{iruvawe na Imperijata. No, i pokraj takvite nedorazbirawa, {tabovite na dvete organizacii nastojuvale na sekoj mo`en na~in da se nadminat me|usebnite nedorazbirawa i da \$ dadat prednost na sorabotkata, koja od den na den stanuvala s# poizrazena, bidej}i se rabotelo za realizirawe na zaedni~ki celi.

Kon krajot na vojnata OSS imalo okolu 13 000 vraboteni. Od niv okolu 7 500 rabotele nadvor od SAD, 4 500 bile `eni, od koi okolu 900 rabotele vo stranstvo. Vo 1945 godina OSS potro{il 43 milioni dolari, a vkupniot tro{ok za vreme na vojnata iznesuval okolu 135 milioni dolari ili okolu 1,1 milijarda dolari vo dene{na protivvrednost.⁴² OSS prestanal da postoi od 20 septemvri 1945 godina. Negovata aktivnost podocna bila prefrlena na Centralnata razuznava~ka slu`ba (CIA).⁴³

Amerikanskoto involvirawe vo Kralstvoto Jugoslavija bilo mnogu podirektno otkolku ona na SSSR. U{te vo po~etokot na vojnata Va{ington bil zapoznaen so minornoto zna~ewe na vladite vo emigracija. Kako i Velika

⁴² <http://www.cia.gov/publications/1055.artos.htm>

⁴³ <http://www.kcl.ac.uk/lhcma/summarry/xo70-001.htm>

Britanija, taka i SAD, na samiot po~etok na vojnata, pa i podocna, so golemi simpatii gledale na generalot Dra`a Mihailovi} i negovata bezizlena situacija, no so ni{to ne mo`ele da mu pomognat vo po~etokot na 1942 godina.

Od svoja strana, za razlika od Amerikancite, Britancite imale svoi voeni misii i na teritorijata na Makedonija. No Amerikancite bile svesni deka Britancite ne se iskreni vo nivnite informacii za ona {to se slu~ovalo na teritorijata na Kralstvoto Jugoslavija i po{iroko vo ramkite na Balkanot.

Od tie pri~ini, vo mart 1943 godina, vo Va{ington se odlu~ilo da se pristapi kon formirawe misija na OSS vo Kairo, od kade bi pratile svoi oficieri za vrska vo {tabovite na Josip Broz Tito i na Dra`a Mihailovi}. Dotoga{ tie nemale svoi razuznava~i vo Vrhovniot {tab na Josip Broz Tito i vo {tabot na Dra`a Mihailovi} i celosno zavisele od informaciite {to gi dobivale od pretstavnice na SOE vo Kairo. Za formirawe misija vo Kairo, od strana na Va{ington bile isprateni polkovnikot Eleri Hangington, visok officer na OSS, zaedno so polkovnikot Gustav Genter i majorot Luis Hjut. Kontaktot me|u dvata jugoslovenski oddela – SOE i OSS – bil redoven i postojan i ve}e kon krajot na juni 1943 godina majorot Luis Hjut, koj bil rakovoditel na Oddelot na OSS vo Kairo, gi imal site informacii za situacijata vo Kralstvoto Jugoslavija. Kako i Britancite, i Amerikancite gi poddr`uvale i Tito i Mihailovi}.

U{te vo sredinata na 1942 godina, po naredba na generalot Donovan, OSS zapo~nal da obu~uva edna grupa mladi Amerikanci od jugoslovensko poteklo koi trebalo da bidat spu{teni kaj Mihailovi}. Prvite dvajca amerikanski oficieri {to go napu{tile Va{ington na 10 maj 1943 godina i bile isprateni vo Kairo za da se infiltriraat vo Jugoslavija bile Xorx Musulin i Xorx Vu~ini}, i dvajcata, Amerikanci od jugoslovensko poteklo. Tie prvi trebalo da vlezat vo Jugoslavija. Me|utoa, po pristignuvaweto vo Kairo, vo tekot na juni 1943 godina, im bilo re~eno deka planot e promenat i deka }e bidat spu{teni kaj Tito. Samo eden ~len od grupata, kapetanot Xorx Musulin, insistiral da bide spu{ten kaj Mihailovi}, a toa i go realiziral vo oktombri 1943 godina.

Po zavr{uvaweto na brifiraweto, Mensfild zaminal za Derna vo Severna Afrika, koja bila odredena kako mesto za trgnuvawe i za infiltrirawe vo Jugoslavija. Toa se slu~ilo na 18 avgust 1943 godina. Samo ~etiri dena po spu{taweto na Mensfild vo {tabot na Mihailovi}, kapetanot O. Benson bil spu{ten so padobran vo Vrhovniot {tab na NOV i PO na Jugoslavija.

Britancite imale 13 misii vo silite na Mihailovi} vo dekemvri 1943 godina, a 18 kaj partizanite vo noemvri 1944 godina. Za razlika od niv, kon krajot na noemvri 1944 godina OSS imal samo {est lu|e kaj partizanite. Trojca od niv bile vo {tabot na Josip Broz Tito, a trojca bile rasporedeni vo {tabovite na drugi partizanski edinici. Do oktombri 1944 godina imalo okolu 40 ~lenovi na OSS vo sklopot na petnaeset voeni misii rasporedeni vo nekolku teritorii {to bile pod kontrolata na partizanite.

ODGLASOT NA NARODNOOSLOBODITELNATA VOJNA VO MAKEDONIJA VO SOEDINETITE AMERIKANSKI DR@AVI VO 1942 GODINA

Vo tekot na vojnata, s# do sredinata na 1944 godina, Stejt depart-mentot ne poka`uval golem interes za nastanite {to se slu~uvale na teritorijata na Makedonija. Za toa prakti~no i nemalo povolni okolnosti bidej}i nastanite na Balkanot SAD § gi prepu{tile na Velika Britanija. Edinstvenite informacii za nastanite vo Makedonija bile povremenite napisi vo amerikanskiot pe~at. I pokraj golemiot broj dezinformacii za toa {to se slu~uvalo vo Makedonija, a posebno vo odnos na nositelite na voenite dejstva, sepak i tie informacii bile dovolni za da se vidi deka i makedonskiot narod e aktivno vklufen vo otporot protiv okupatorot. Kako nositeli na otporot se spomenuvaat „gerilci“, „patrioti“, „~etnici“ i „komunisti“. Toa, pred s#, bile informacii {to bile prezemeni od okupatorskite vesnici i glavno se odnesuvale na sudskite procesi {to se vodele vo Makedonija protiv makedonskite komunisti poradi nivnata aktivnost. Taka

na primer, najtira`niot amerianski vesnik „Wujork tajms“, na 9 maj 1942 godina izvestuva za izvr{eniot atentat vo Bitola nad Aleksandar Jur`iev, oblasten na~alnik na bugarskata dr`avna bezbednost, od strana na Stiv Naumov⁴⁴. Na 13 maj 1942 godina, ovoj vesnik izvestuva za odr`aniot sudski proces vo Skopje, od 27 april do 9 maj 1942 godina, na koj im se sudelo na 45-te pripadnici na Prviot skopski partizanski odred. Od niv 18 lica bile osudeni na smrt so besewe, a drugite na vremenski kazni⁴⁵. Na 24 juli 1942 godina „Wujork tajms“ ja prenesuva informacijata za sudskiot proces odr`an vo Bitola na 20 juli 1942 godina. Na ovoj proces 11 lica bile osudeni na smrt poradi nivnata komunisti~ka aktivnost, a 18 drugi na vremenski kazni.⁴⁶ Vakvite informacii vo 1942 godina za Makedonija otskoknuvaa od dotoga{nata zacrtana britanska politika da se favoriziraat Dra`a Mihailovi} i ~etni~koto dvi`ewe. No toj vid propaganda ne uspeal da gi izdr`i pritisokot na vremeto i vistinata. Ovaa propaganda preku pe~atot i radioto, s# do krajot na 1942 godina, uspe{no gi favorizirala ~etnicite i generalot Dra`a Mihailovi}, a gi marginalizirala partizanite kako nositeli na otporot protiv nacifa{isti~kite okupatoti, koi bile organizirani od Komunisti~kata partija na Jugoslavija. I pokraj obidite da se prikrie aktivnosta na partizanite vo Makedonija, sepak imalo i takvi novinski agencii koi izvestuvale za ona {to navistina se slu~ovalo na teritorijata na Makedonija. Taka, na 14 septemvri 1942 godina, „Wujork tajms“ ja prenesuva vesta prezemena od [vedskoto telegrafsko biro od Sofija, imeno, deka vo „Bugarska Makedonija izbila krvava pobuna“ vo koja „vostanicite gi ubile site bugarski slu`benici vo nekolku mali gradovi“ so oru`je „dobieno od neprijateliski avioni, koi se izgleda ruski“.⁴⁷ Vo informaciiite od razni novinski

⁴⁴ Bulgarian official shot. The New York Times, vol. XCI, No. 30007, New York, Wednesday, May 9, 1942, 5:1.

⁴⁵ Other skain by the Axis. The New York Times, vol. XCI, No. 30011, New York, Wednesday, M, 13, 1942, 5:2.

⁴⁶ Bulgarian doom 11, imprisons 18 as reds. The New York Times, vol. XCI, No. 30862, New York, Friday, July 24, 1942, 5:2.

⁴⁷ Macedonia join Balkan revolt. Purge towns of Bulgarian chiefs. The New York Times, vol. XCI, No. 30914, New York, Monday, September 14, 1:6.

agencii se istaknuvalo deka makedonskite patrioti vo Makedonija predizvikale „panika me|u naselenieto na nekolku oblasti“ i deka „stotina patrioti gi napadnale policijata i bugarskite garnizoni pokraj jugoslovenskata granica“. Se izbegnalo imenuvaweto na vistinskite nositeli na oru`enite akcii, a toa bile makedonskite partizanski odredi.⁴⁸ Me|utoa, ovie informacii kaj amerikanskiot politi~ki establi{ment ne predizvikale nekoe pogolemo vzbuduvawe bidej|i Balkanot, a so toa i Makedonija, bile vo sferata na britanskiot interes. Amerikancite s# u{te im veruvale na Britancite za opravdanosta na nivnite planovi vo vrska so Balkanot i stoele zad niv.

⁴⁸ Ibidem.

**VOENITE MISII NA SOEDINETITE
ALERIKANSKI DR@VI NA TERITORIJATA
NA MAKEDONIJA VO TEKOT NA VTORATA
SVETSKA VOJNA**

Za razlika od britanskite voeni misii koi na teritorijata na Makedonija pristignale vo oktombri 1943 godina, prvite samostojnite ameriskanski voeni misii vo Makedonija pristignale pri krajot na juni 1944 godina. Majorot Skot Dickinson bil prvot ameriskanski oficer {to bil ispraten pri Glavniot {tab na NOV i PO na Makedonija. So toa zapo~nalo infiltriraweto na ameriskankite voeni misii vo edinicite na NOV i PO na Makedonija. Imeno, vo tekot na septembri 1942 godina, OSS i SOE uspeale da ja dogovorot zaemnata sorabotka. So nea se predviduvala neposredna sorabotka na dvata Glavni {taba, so iskluk vo onie delovi na Evropa {to bile obele`ani za sojuzni~ka invazija i bile podeleni na ameriskanska i na britanska oblast na vlijanie. Me|utoa, dogovorot imal kratok vek. Vo odredeni delovi na Sredniot istok i na Balkanot aktivnostite na OSS i SOE se poklopuvale, pa tie ne mo`ele da gi koordiniraat me|usebnite aktivnosti i poradi toa dejstvuvale sosema nezavisno.⁴⁹

Vo po~etokot na mart 1944 godina, vo britanskite i ameriskankite voeni krugovi zapo~nale diskusiite za stacionirawe na teritorijata na Makedonija na prvata ameriskanska voena misija. Za ova na 22 mart 1944 godina bila ispratena telegrama od Oddelot za Jugoslavija do britanskata voena misija **Brejsinouse (Brasenose)**, koja se na|ala na teritorijata na Makedonija, pri {to se uka`ovalo deka bilo dogovoreno me|u „Tito, Amerikancite i nas⁵⁰, Amerikancite da ja prezemat misijata pri MAKEDONSKIOT G[“. Vo telegramata, i vo ovoj slu~aj, mnogu vnimatelno se istaknuvalo „deka taa odluka vo nikoj slu~aj NE E

⁴⁹ F. H. Hinsley, *British Intelligence in the Second World War. Its influence on Strategy and Operations*. Vol. two, London, 1981, Her Majesty's Stationary office. b

⁵⁰ Britancite.

naso~ena protiv Vas ili Va{ata misija, tuku e prezemena od pri~ini {to nemaat nikakva vrška so Vas ili {to se povrzani so Vas. Me|utoa, i pokraj toa {to ova mo`e da podejstvuvava razo~aruva~ki za Vas, treba da gi imate predvid gornite zabele{ki, a NE pov/toruvam/ NE kako navreda.“ Vo istata telegrama se istaknuvalo deka Amerikancite kako svoj predstavnik kaj Makedonskiot G[go odbrale majorot Skot Dikinson, „voen ekspert, kako postar predstavnik pri Makedonskiot G[“. Britanskite predstavnici vo Kairo imale razgovor so odgovornite na OSS i mo`ele da zaklu~at deka Dikinson „e mnogu prijatna i kooperativna li~nost i se ubedeni deka }e nema nikakvi problemi me|u nego i Vas vo odnos na politi~kite odluki. Ubeden sum deka celosno }e sorabotuvate“. Vo odnos na me|usebnite aktivnosti se istaknuvalo deka po negovoto pristignuvawe britanskata voena misija **Brasenose** bi mo`ela da se oslobodi „od odr`uvaweto vrški“ i da im se dozvoli celosno da se posvetat na „planiraweto podgotovki i organizacijata na odredeni operacii protiv `elezni~kite linii i drugi celi vo MAKEDONIJA“. Se planiralo majorot Skot Dikinson da bide spu{ten na teritorijata na Makedonija okolu 5 april 1944 godina.⁵¹

Me|utoa, poradi bugarskata Proletna ofanziva, Glavniot {tab na Makedonija se nao|al vo postojano dvi`ewe niz Isto~na Makedonija, so {to se odlo`ilo spu{taweto na majorot Skot Dikinson. Me|u opsiite v bila o optek i taa toj da se isprati preku Prvata makedonsko-kosovska udarna brigada, a potoa da se prosledi do Glavniot {tab na NOV i PO na Makedonija.⁵²

Pri takva situacija, Dikinson bil prinuden da ~eka da se sozdatat povolni uslovi za da se spu{ti na teritorijata na Makedonija. Tie uslovi bile sozdadeni vo sredinata na juni, koga no}ta me|u 23/24 juni 1944 godina bil spu{ten „vo blizina na Vrawe“. Od Vrawe, vo po~etokot na juli, Dikinson se upatil na teritorijata na Makedonija, kade {to na planinata Kozjak se nao|al Glavniot {tab na NOV i PO na Makedonija.⁵³

⁵¹ PRO WO 202/407.

⁵² PRO WO 202/407.

⁵³ PRO WO 202/407

Pred spu{taweto na majorot Skot Dikinson vo Makedonija, amerikanskata razuznava~ka slu`ba OSS, vo po~etokot na juni (8 juni), napravila tajno „istra`uvawe i analiza“ za politi~kata sostojba vo Kralstvoto Jugoslavija, odnosno za „pra{aweto na jugoslovenskata federacija“. Analizata bila dostavena do site relevantni politi~ki i voeni li~nosti i tela: AFHK (AFHQ), Ambasadata na SAD pri jugoslavenskata Vlada, g. Brod, majorot Klisold, OSS vo Va{ington i dr. Vo dokumentot posebno vnanie se posvetuva na kontroverzata me|u „federalizmot nasproti centralizmot“. Spored uvidot na amerikanskite analiti~ari, „apologetite na federalizmot se zalagaat za formirawe brojni avtonomni edinici vo ramkite na Jugoslavija“, prifa}aj}i go „principot na nacionalnite razliki kako kriterium za utvrduvawe na dr`avnite granici“. No toj „kriterium ne e prifatliv za provinciite (kako {to se Bosna, Hercegovina i Makedonija) koi se naseleni so heterogeno naselenie“ i deka „site apologeti na federalizmot se podgotveni da prifatat arbitra`na solucija za ovoj problem, bilo so podelba na posebni delovi ili dodavawe na regioni koi se naseleni so dominantno srpsko naselenie na Srbija i hrvatski regioni na Hrvatska“. Spored nivnite istra`uvawa, „Makedonija, iako konglomerat od razli~ni narodi, bi mo`ela da ja opravda svojata avtonomija vrz osnova na etni~kiot princip. Isto taka, ovaa avtonomija e imperativ, bidej}i mnozinstvoto Makedonci ne se smetaat sebesi za ‘Ju`ni Srbi’, {to e celosno ve{ta~ki termin“. Edinstveno protiv federalizmot stoela „monarhijata..., bidej}i federalizmot kako posledica ja nosi decentralizacijata na mo}ta, kako i namaluvaweto na kralските prerogativi“. Tie smetale deka „borbata za centralizam e borba za zajaknuvawe na pozicijata na monarhijata, ~ija mo} e bezgrani~na“. Me|utoa, tie konstatirale i deka kon krajot na 1929 godina „kralot Aleksandar priznal deka federalisti~koto dvi`ewe stanuva s# posilno i posilno i re{il da go prikrie svojot centralizam so inaugurirawe na ve{ta~ka podelba na dr`avata⁵⁴. Toj

⁵⁴ Na 3 oktombri 1929 godina, spored Zakonot „za imeto i podelbata na Kralstvoto na upravni podra~ja, slu`benoto ime na Kralstvoto na SHS se

formiral devet banovini⁵⁵, na ~ie ~elo se nao|ale guverneri (banovi), nazna~eni od kralot i imalo Senat sostaven od lu|e prepora~ani od policiskite vlasti. Po pravilo, banovite bea reprezentativni figuri bez nekakov avtoritet, tie go prestavuvaa samo kralot, a ne i narodot.“ Nivnite analizi poka`ale deka vakviot „ve{ta~ki ‘federalizam’ bil prosleden so zabrana na site politi~ki partii i so inaugurirawe na italijanskiot fa{isti~ki sistem na edna dr`avna partija. Tajnoto glasawe be{e zabraneto a demokratijata be{e proglasena za nepogodna za jugoslovenskata {ema na rabotite. Nacionalizmot be{e zadu{en a be{e poddr`uvan i na sila voveden nov ve{ta~ki jugoslovenski nacionalizam“. Tie smetale deka „formiraweto na Hrvatska banovina⁵⁶ vo 1939 godina be{e samo eden obid da se najde kompromis me|u ‘centralistite’ i ‘federalistite’.“

„Po Belgradskoto vostanie“⁵⁷ od 27 mart 1941 godina, vladata na generalot Simovi}⁵⁸ ja sostavuvale pretstavnici od dvete grupi. No, po napadot

preimenuva vo Kralstvo Jugoslavija, a op{tata uprava na Kralstvoto Jugoslavija se vr{i po banovini, okolii i op{tini.

⁵⁵ Teritorijata na Kralstvoto Jugoslavija bila podelena na 9 banovini: Vardarska, Vrbaska, Dravska, Drinska, Dunavska, Zetska, Moravska, Primorska i Savska.

⁵⁶ So dogovorot me|u Dragi{a Cvetkovi} i Vladimir Ma~ek od 26 avgust 1939 godina bila formirana Vlada na Kralstvoto Jugoslavija so pretsedatel D. Cvetkovi} i potpretsedatel V. Ma~ek. Vo nea vlegle u{te ~etiri pretstavnici na HSS. Bile raspu{teni Senatot i Narodnoto sobranie i trebalo da se izvr{at novi izbori. Bila donesena i Uredba za sozdavawe Banovina Hrvatska, kako posebna avtonomna dr`avno-pravna oblast.

⁵⁷ Se odnesuva na dr`avniot udar predvoden od gen. Du{an Simovi} od 27 mart 1941 godina protiv pristapuvaweto na Jugoslavija kon Trojniot pakt. So nego be{e simnata vladata na Cvetkovi}-Ma~ek i formirana nova vlada, be{e smenet regentot Pavle i na negovo mesto be{e postaven kralot Petar II Kara|or|evi}.

⁵⁸ Nea ja so~inuvaa: pretsedatel: Du{an Simovi} (armiski general); potpretsedateli: Vladimir Ma~ek (HSS) i d-r Slobodan Jovanovi} (Srpski kulturne klub); minister za nadvore{ni raboti d-r Mom~ilo Nin~i} (Narodna radikalna partija); minister na vojskata general Bogoqub Ili}; Milan Grol i d-r Bo`a Mirkovi} (Demokratska partija); d-r Branko ^ubrilovi} i d-r Milan Gavrilovi} (Zemjodelska partija); Marko Cakovi} (Nezavisni); Bogoqub Jefti} i Jovo Banjanin (JN); Mi{a Trifunovi} (Narodna radikalna partija); d-r Juraj [utej, d-r Bari{a Smoljan, d-r Josip Torbar i d-r Ivan Andres (HSS); d-r Sava Kosanovi} i d-r Sr|an Budisavlevi} (Samostojna demokratska partija); d-r Fran Kulovac i d-r Miha Krek (Slovenska qudska stranka); d-r Xaver Kulenovi} (Jugoslovenska muslimanska organizacija).

na Kralstvoto Jugoslavija od strana na Germanija, Ungarija i Italija, spored istra`uvaweto i analizite, taa ne bila „nitu da ja ‘centralizira’ nitu da ja ‘federalizira’ Jugoslavija. Toj ja podeli nejze vo oddelni edinici. Edna od niv u`iva{e prividna nezavisnost dodeka drugite od niv bea podeleni meju Germanija i nejzinite sateliti, Ungarija i Bugarija“. Spored niv, „Paveli}⁵⁹ vo Zagreb i Nedi}⁶⁰ vo Belgrad se soglasile deka Jugoslavija bila premnogu ve{ta~ka kreacija za da mo`e da opstane kako edna dr`ava. Spored Nedi}, centralizmot edinstveno im {tetel na Srbite; spored Paveli}, centralizmot re~isi ja uni{til hrvatskata nacija. Idejata za integralna Jugoslavija, nasilno poddr`uvana od kralot Aleksandar, be{e ismejuvana od dve te partii. I dvajcata i Nedi} i Paveli} kriti~ki se odnesuvaat kon federalizmot. Za Nedi} idejata na federalizmot e hrvatska izmislica za dobivawe srpski teritorii. Za Paveli} toj bilo oru`je za odbrana na edna ve{ta~ka zaednica na narodi koi ne sakale da `iveat zaedno“. Vakvite razmisluvawa na Nedi} i Paveli}, spored analiti~arite, gi iskoristila „srpskata grupa, koja be{e dominantna vo Jugoslovenskata vlada vo emigracija, ja prifati i se obide da ja dorazvie teorijata na Paveli} i Nedi} (poddr`ana od Hitler i od oficijalna Ungarija i od Bugarija) deka Jugoslavija bila ve{ta~ka kreacija, bez pri~ina za nejzino postoeve. Na Jovan Du~i}, romanti~en srpski poet i porane{en diplomat, mu ja doverija zada~ata za kristalizirawe na ideolo{kata baza na antijugoslovenskoto dvi`ewe. Konstantin Foti}, jugoslovenski ambasador vo SAD, treba{e da gi ubedi amerikanskite vlasti deka Jugoslavija nema moralna opravdanost za svoeto postoeve. Miroslav Spalajkovi}, Nedi}eviot Rozenberg, treba{e da gi ubedi srpskite selani deka ne e mo`no natamo{noto zaedni{tvo so Hrvatite. Istoto be{e

Po zaminuvaweto od zemjata vo emigracija, namesto Ma~ek, Smoljan i Torbar, koi ostanele vo Jugoslavija, vo vladata vlegle d-r Juraj Krwevi} i d-r Ivan [uba{i}, a na mestoto na zaginatiot Kulovac do{ol Franc Snoj. Pri begstvoto od zemjata zaginal i Marko Cakovi}.

⁵⁹ Ante.

⁶⁰ Milan.

napraveno od sovetnikot na Mihailovi}⁶¹, Dragi{a Vasi} i od Jovo Molevi}, lu|e koi bea hrvatofobi u{te pred da zapo~ne vojnata“. Me|utoa, „dodeka Paveli} i Nedi} se soglasuvaa deka Jugoslavija ne mo`e da opstane bez sila, Jugoslovenskata vlada vo emigracija go promeni svojot politi~ki kurs od prosta pri~ina {to pansrpskoto dvi`ewe pretrpe celosen neuspeh. Nitu edna sojuzni~ka vlada ne be{e zainteresirana nego da go poddr`uva. @ivko Topalovi}, porane{en socijalist i sega politi~ki sovetnik na Mihailovi}, go soop{ti poddr`uvaweto na Mihailovi} na idejata za federalizam. Me|utoa, ovie soop{tenija ne zna~at deka antihrvatskiot stav na vladata i organizacijata na Mihailovi} prestanaa da postojat. Tie, po sila na uslovite, se transformiraa vo latentna sila gotova da izbuvene koga za toa }e se uka`e prvata mo`nost. Spored niv, golemosrpskite ‘federalisti’ se razlikuvaat. Milan Gavrilovi} i Slobodan Jovanovi} smetaat deka srpskata edinica, vo ramkite na Jugoslavija, treba da gi opfati site teritorii kade {to se naseleni Srbite, bez razlika dali tie se vo mnozinstvo ili vo malcinstvo. Grupata na Branko ^ubrilovi} bi bila zadovolna dokolku bosansko-hrvatskata granica stane granica me|u hrvatskata i srpskata edinica. Me|utoa, site tie insistiraat deka Makedonija, Crna Gora i Vojvodina bi trebalo da pripa|aat kon avtonomnata srpska dr`ava. Ova razgrani~uvawe, spored ^ubrilovi}, bi mo`elo da se realizira ne preku plebiscit, tuku preku ‘istoriski faktori’, {to zna~i deka sega{nite ~uvstva i nacionalnite dvi`ewa }e bidat ignorirani i zameneti so istoriski aspiracii (koi vo mnogu primeri se opravduvani so ~istiot imperijalizam)“. Na toj na~in, smetale analiti~arite, „Vladata vo egzil, iako prisilena da ja prifati idejata za Jugoslavija i idejata na federalizmot, ne ja napu{ti svojata primarna cel, nejinite aspiracii da obezbedi povoena srpska hegemonija. Privrzanците na ovaa {kola poteknuvaat od razli~ni taboti: nekoi od niv pred vojnata bea federalisti (na primer, Zemjodelskata partija, dodeka mnozinstvoto se состоi od lu|e {to svojata kariera ja gradele branej}i gi avtokratijata i centralizmot na kralot Aleksandar“.

⁶¹ Dra`a.

Spored niv, „site ‘federalisti’ vo vladata i ‘armijata’ na Mihailovi} se soglasuvaat deka Jugoslavija treba da ja zadr`i dinastijata Kara|or|evi}“. I vo osnova „site tie gi osporuvaaat pravata na Makedoncite da formiraat avtonomna dr`ava vo ramkite na Jugoslavija. Tie, isto taka, insistiraat deka etni~kite, psiholo{kite i istoriskite pri~ini ne se dovolni od Crna Gora da napravat nezavisna edinica“. Ovaa grupa, spored niv, bila „dominantno srpska“ i pred s# „zainteresirana srpskata edinica da bide {to e mo`no pogolema“.

Od druga strana, istra`uvawata i analizite za politiki i voenite stavovi na rakovodstvoto na NOD poka`ale deka „partizanskoto dvi`ewe, od samiot po~etok na svoite akcii, ja prifati idejata na federalizmot, kako fokusna to~ka vo nivnoto politiko planirawe. Dosega tie ednoglasno istaknuvaat deka jugoslovenskata federacija bara republikanski sostav na vladata. Dinastijata Kara|or|evi} se vostanovi sebesi kako osnovna sila koja e protivnik na idejata za federalizam. Partizanite se napolno svesni za faktot deka federalizmot i dinastijata Kara|or|evi} se nespoivi“. Tie smetale deka „s# u{te ne postoi celosen dogovor za toa kolku avtonomni dr`avi }e se formiraat. Lavroviot venec {to go opkru`uva noviot partizanski pe~at i {to se upotrebuva na nivnite paso{i e podelen na pet dela, ozna~uvaj}i gi pette nacionalnosti: Srbi, Crnogorci, Slovenci, Hrvati i Makedonci“.62 Spored niv, „pra{aweto za dr`avnata podelba vo federalni edinici s# u{te ne e usoglaseno. Regionalnite antifa{isti~ki sobranija na narodnoto osloboduvawe na Jugoslavija (dosega formirani vo Slovenija, Hrvatska, Bosna i Hercegovina, Sanxak i vo Makedonija63) se nukleusi za formirawe vladi na tie dr`avi“. Me|utoa, tie }e potenciraat deka rakvovodstvoto na NOD „ne ja prejudicira povenata podelba na dr`avata“. Spored niv, „podelbata na Jugoslavija vo avtonomni dr`avi

⁶² Toa objasnuvawe na amerikanskite izvestuva~i im bilo dadeno od majorot Pavle Savi}, ~len na Prezidiumot na Antifa{isti~koto sobranie na narodnoto osloboduvawe na Jugoslavija.

⁶³ ASNOM e odr`an na 2 avgust 1944 godina. Se ~ini deka amerikanskite izvestuva~i kako da imale informacii za negovoto odr`uvawe u{te pred toj da bide odr`an.

najlesno bi mo`elo da se realizira edinstveno ako nacionalniot princip bide zemen kako edinstven kriterium. Vo zemja so nekolku provincii naseleni so heterogeno naselenie ovoj princip ne mo`e da se realizira potpolno“. Taka tie smetale deka „Slovenija (vklju~uvaj}i ja predvoena Slovenija plus Primorsko i delovi od Istra), Hrvatska (vklju~uvaj}i ja Slavonija, Hrvatska, Dalmacija i delovi od Istra) i Srbija mo`at privremeno da bidat ograni~eni na principot na apsolutno mnozinstvo. No, {to da se pravi so Bosna i Hercegovina, kade {to nitu edna nacionalnosta nema apsolutno mnozinstvo? (Vo vreme na izborite za Ustavotvornoto sobranie vo 1921 godina crnogorskite partii koi go poddr`uvaa federalizmot gi dobija re~isi site crnogorski glasovi)“. Spored niv „o~igledno e deka partizanite }e rabotat na svojata federalna {ema ne samo vrz principot na nacionalizam tuku }e gi zemat predvid site sili koi se za formirawe avtonomni dr`avi. Me|utoa, Sanxak ne mo`e pravno da ja opravda svojata nezavisnost na koja bilo osnova. Etni~ki narodot vo Sanxak e mnogu sli~en na crnogorskiot, no nivnata orientacija e mnogu pove}e sprema Srbija, iako nivniot silen muslimanski element inklinira kon Bosna. Bea somnenie, narodot na Sanxak nikoga{ ne go pokrenal pra{aweto za avtonomija“. Nivnite istra`uvawa i analizi vo odnos na Makedonija poka`ale deka „Makedonija definitivno ne pripa|a kon srpskata edinica. Etni~ki, nacionalno, op{testveno, psiholo{ki i istoriski, Makedoncite se razlikuvaat od Srbite. Tie, lingvisti~ki, pove}e se razlikuvaat od Srbite otkolku {to Srbite se razlikuvaat od Hrvatite. Sepak, Makedoncite ne se homogena nacija. Makedonskite Sloveni, najgolemata etni~ka grupa, pretstavuva odvaj 30% od celokupnoto naselenie. Makedonskiot nacionalizam e mnogu nepriroden. Tie se grupi narod povrzani so geografski faktor, so sli~na op{testvena struktura i so istorisko minato. Tie ne se formirani vo cvrsta nacionalna edinica. No nivnata nezavisnost pred s# se opravduva so faktot deka:

1) tie se razlikuvaat od site sosedni narodi – tie ne se nitu Albanci, nitu Grci, nitu Bugari, nitu Srbi – i

2) tie imaat organizarano silno dvi`ewe za avtonomija vo ramkite na ju`noslovenskata federacija. Formiraweto na makedonskata nacionalna dr`ava bi mo`elo da se realizira edinstveno so obedinuvawe na site Makedonci (koi `iveat vo Jugoslavija, Grcija i vo Bugarija) vo edna edinica, koja bi bila del od jugoslovenskata federacija. Vklu~uvaweto na Makedonija vo Jugoslavija e opravdano poradi slednite pri~ini:

1. Jugoslovenska Makedonija e piemont na site Makedonci.

2. Borбата za jugoslovenska Makedonija be{e promovirana vo ovaaj vojna od antifa{isti~kite sili kako sprotivnost na bugarska Makedonija poddr`uvana od Oskata ili za celosno "nezavisna" Makedonija zagovarana od Van~o Mihajlov, koj be{e dr`an od Hitler vo rezerva i so kogo \$ se zakanuva{e na Bugarskata vlada so gubewe na Makedonija vo slu~aj taa da ne gi ispolnuva barawata na Oskata.

3. Narodnoosloboditelnoto dvi`ewe na Jugoslavija kako najsilna balkanska sila {to gi obedini site narodi vo borбата protiv silite na Oskata se ~ini deka be{e najgolemata sila koja dava{e garancija za realizirawe na dolgo o~ekuvanoto obedinuvawe i avtonomija na makedonskiot narod. Makedonskata teritorija i makedonskiot narod se, kako {to istaknuva Sreten @ujovi}-Crni (minister vo vladata na Tito), va`en del od narodnoosloboditelnoto dvi`ewe na Jugoslavija“.

Na krajot od istra`uvaweto i analizite, amerikanskite analiti~ari }e istaknat deka „edna rabota e jasna: idejata na federalizam ima mnogu pogolema poddr{ka otkolku idejata za centralizam. Fijaskoto na pansrbizmot vo egzil go prinudi Mihailovi} da izjavi deka ja prifa}a idejata za jugoslovenski federalizam. Partizanite ja prifatija ovaaj ideja kako dvi`e~ka sila vo nivnite planovi za nova struktura na Jugoslavija. Tie organiziraa nivni osloboditelni komiteti, regionalni antifa{isti~ki sobranija i jugoslovensko Antifa{isti~ko sobranie na narodnoto osloboduvawe na Jugoslavija kako model za edna embrionalna dr`ava. AVNOJ e sostaven od pretstavnici delegirani od regionalnite sobranija. Sekoe regionalno sobranie, prestavuvaj}i go jadroto na

vlasta na idnata država, treba da napravi dve osnovni raboti:

1) da go pretstavuvaat najvisokiot zakonodaven organ vo oddelni regionii

2) da delegiraat nivni pretstavnici vo AVNOJ, centralniot jugoslovenski Parlament“.

Iako vo vremeto koga go podnesuvale izveštajot „pravnite nadležnosti na AVNOJ (i na Nacionalnoosloboditelniot komitet) s# u{te ne se jasno definirani“ i „s# u{te ne se zacrtani granicite me|u regionalnata Vlada i centralnata vlast“, tie smetale deka „bi trebalo da se o~ekuva, centralnata Vlada da ima neograni~ena vlast, a regionalnite vladi s# u{te se embrioni ne samo po forma tuku isto taka i vo odnos na vlasta. ‘Pra{aweto za federacijata’, }e napi{e Tito, ‘im e poznato na mnogu na{i gra|ani edinstveno kako izraz –‘federacija’– koj pretstavuva ne{to podobro otkolku ona {to be{e vo stara Jugoslavija. Na mnogumina u{te ne im e jasno {to fakti~ki zna~i federacijata vo celina za na{ata zemja i za razli~nite narodi posebno. Uspe{noto objasnuvawe na ovoj termin ne bi mo`elo da se postigne samo so propaganda. Toa bi mo`elo da se realizira so prakti~na rabota, so neposredno re{avawe na odredeni pra{awa koi se vo podra~jeto na federativnata struktura. Nacionalniot komitet na osloboduvaweto na Jugoslavija mora da se obide ne samo da gi oslobodi na oddelnite edinici site onie raboti od vnatre{nata uprava koi vleguvaat vo ramkite na taa edinica tuku Komitetot treba da im pomogne na edinicite so negova inicijativa i so organizacioni soveti“. Me|u drugoto, tie }e zaklu~at deka „partizanska Jugoslavija sosema jasno gi postavi neuni{tivite osnovi na idnata federativna Jugoslavija“.

Isto taka, tie vo dokumentot se osvrnale i na mo`nostite Bugarija da bide del od jugoslovenskata federacija. Za toa tie }e istaknat deka „vo nitu eden partizanski dokument ne se spomenuva Bugarija kako konstitutiven del od jugoslovenskata federacija. U{te od vremeto na odr`uvaweto na sostanokot vo Jajce, partizanskite propagandisti postojano go spomenuvaat edinstvoto so Bugarija. Odnosuvaweto na bugarskite okupatorski trupi mo`e da se oceni kako

relativno korektno. Formiraweto na bugarskite partizanski sili koi dejstvuvaat vo Jugoslavija e cvrsta vrska {to gi povrzuva Jugoslovenite i Bugarite vo borbata protiv zaedni~kiot neprijatel. Bi trebalo da se dodade deka i vo dve zemji sekoga{ imalo silno dvi`ewe koe rabotelo na formiraweto ju`noslovenska federacija“. A vo odnos na Grcija }e istaknat deka „mo`nostite za formirawe tvorba na ju`noslovensko-gr~ka federacija nikoga{ ne bila spomnata od partizanskite vlasti“, a deka idejata za „jugoslovensko-albanska federacija voglavno nikoga{ ne bila razgleduvana“.64 Toa bile prvite nezavisni analizi na amerikanskite razuznava~i za politi~kite i etni~ko-nacionalnite pra{awa vo Kralstvoto Jugoslavija i za mo`nostite za nivnite idni re{enija. Vo toj kontekst bila i analizata na razuznava~ite na OSS za makedonskite organizacii vo Bugarija i za odnosot na bugarskite partii sprema idninata na Makedonija.

Vo svojot izve{taj od 9 juni 1944 godina tie }e istaknat deka „Bugarskite Makedonci, a osobeno ~lenovite i simpatizerite na VMRO, najmnogu bi sakale Makedonija da ja vidat inkorporirana vo edna nezavisna i suverena Bugarija“, no smetale deka „vo slu~aj Bugarija da stane sovska republika, toga{ }e treba ili da ostapi teritorii {to vo momentot se okupirani ili ako Makedonija povtorno bide podelena ili parcelizirana, da re~eme meju Grcija i Jugoslavija itn., pogore spomenatite partii bi prifatile edna avtonomna Makedonija“.65 Od svoja strana, nivnite analizi poka`ale deka „Komunisti~kata partija e na mislewe oti e po`elno - kako {to e ve}e sugerirano od GEORGI DIMITROV - da se postigne dogovor so TITO vo vrska so Makedonija. No vo slu~aj Makedonija da bide podelena meju nekolku dr`avi, vku~uvaj}i ja i GRCIJA, toga{ bugarskite komunisti pove}e bi sakale da ja vidat Makedonija kako avtonomna dr`ava, so nade` deka taa }e mo`e, kako i vo slu~ajot so Isto~na Rumelija vo 1885 g., u{te edna{ da bide bugarska ili deka taa bi mo`ela podocna da bide podelena meju TITOVA Jugoslavija i Bugarija, pod vlijanie na

⁶⁴ WO 201/1621A.

⁶⁵ WO 201/1621.

Moskva⁶⁶, dodeka bugarskite „umereni zemjodelci i liberali i socijalisti pred s# bi sakale Makedonija da bide bugarska“. No, dokolku toa bilo „nemo`no, tie podgotveno bi prifatile avtonomna Makedonija i na takov na~in bi bilo olesnato formiraweto na edna Balkanska Antanta, koja bi mo`ela da gi izbri{e osnovnite pri~ini za nesoglasuvawata i intrigite me|u balkanskite dr`avi. Zatoa, za ovie grupi, avtonomna Makedonija ne bi bila samo prifatлива tuku i po`elna vo sega{niot moment na komplikacii i zakani, koi u{te edna{ ja opkru`uvaat Bugarija“.⁶⁷

Na 9 juli 1944 godina bila prenesena informacijata od vesnikot „Wujork tajms“ vo koja ministerot za vnatre{ni raboti pri Jugoslovenskata vlada vo emigracija Sava Kosanovi}, vo edno intervju istaknal deka „povoenata demokratska jugoslovenska federacija }e ja vku~i Bugarija i taa }e se protega od Trst do Varna i balkanska konfederacija, koja isto taka bi gi opfatila neslovenskite dr`avi, Romanija, Grcija i Albanija“. Spored nego, „ovie dva sojuza bi pretstavuvale most na harmonija me|u Rusija i Zapadna Evropa i mirovni avenii sosema razli~ni od ve{ta~ki formiranite dr`avi, oformeni od golemite sili vo tekot na vojnite. Jugoslovenskata federacija bi gi vku~ila Bosna i Hercegovina, Crna Gora, Dalmacija i Makedonija. Verojatno plebiscitot }e ja opredeli sudbinata na kralot Petar⁶⁸“.⁶⁹

Po pristignuvaweto vo Makedonija, amerikanskiot {ef na voenite misii, majorot Skot Dickinson, za prvpat nezavisno od britanskite voeni misii vo Makedonija zapo~nal so ispra}awe izve{tai do svoite pretpostaveni vo Belgrad za ona {to se slu~uvalo na teritorijata na Makedonija. Toa bile prvite interni nezavisni informacii za sostojbata vo Makedonija od amerikanski izvestuva~i. So posebno vnanie se sledele site aktivnosti {to se odvivale vo redovite na NOV i PO na Makedonija, kako i ~ekorite {to bile prezemeni od strana na

⁶⁶ WO 201/1621.

⁶⁷ WO 201/1621.

⁶⁸ Kara|or|evi}.

⁶⁹ PRO WO 201/1621.

voeniot vrv na G[na NOV i PO na Makedonija vo vrška so planovite za natamo{niot razvoj na Narodnoosloboditelna vojna vo Makedonija. Me|utoa, tie sekoga{ ne bile vo tek so ona {to se slu~uvalo vo odnos na politi~kite i voenite odluki. Imaj}i predvid deka narodnoosloboditelnoto dvi`ewe od samiot po~etok be{e ostaveno samo na sebe, bez nikakva poddr{ka od koja i da e zapadna sila, toa mu dava{e pravo da prezema aktivnosti {to bea od negov interes, bez da bidat izvesteni pretstavnice na britanskite voeni misii pri G[na NOV i PO na Makedonija ili amerikanskite pretstavnici rasporedeni vo edinicite na NOV i PO na Makedonija. Tie, vo osnova, bile zapoznavani samo so neophodnite informacii za koi odgovornite pri {tabovite smetale deka bi trebalo da gi znaat. Ottamu i nezadovolstvoto na Dickinson koga vo oktombri 1944 godina ja izvestuva svojata centrala deka G[na NOV i PO na Makedonija, na ~elo so Apostolski, „zaminale vo nepoznat pravec bez da go izvestat“, so {to bilo onevozmo`eno spu{taweto voen materijal, poradi nemo`nosta da se locira negovoto mesto. No, na 29 septemvri 1944 godina, majorot Dickinson, koj s# u{te nemal kontakt so G[na NOV i PO na Makedonija, dobil informacija preku Radio Ankara deka komandantot na G[na NOV i PO na Makedonija, Mihailo Apostolski, zaedno so Svetozar Vukmanovi}-Tempo, „se vratile od Sofija“. Spored informaciite na Radioto, vo nastapite vo Sofija pred pretstavnice na BRP makedonskite pretstavnici, a i Svetozar Vukmanovi}-Tempo, izvestuva Dickinson, istaknuvale deka sakale da vidat „...slobodna Makedonija, obedineta vo ramkite na nejzinite istoriski granici“. ⁷⁰

I pokraj faktot {to i amerikanskite i britanskite misii bile ispra}ani samo kako voeni misii so osnovna zada~a da organiziraat i izveduvaat voeni operacii vo okupiranite teritorii i da ovozmo`at ispra}awe voena i druga pomo{ za da im se nanese pogolema {teta na nacifa{isti~kite okupatori, tie ne mo`ele da ne ispra}aat i takvi izve{tai vo koi jasno se gledalo sledeweto i na politi~kite sostojbi i nameri na politi~koto i voenoto rakovodstvo na NOV i PO na

⁷⁰ PRO WO 202/283.

Makedonija. Toa go potvrduva i izve{tajot od 19 noemvri 1944 godina na eden amerikanskiot razuznava~, koj vo svojot izve{taj se osvrvnuva na odr`uvaweto na Antifa{isti~kiot kongres za nacionalno osloboduvawe na Srbija, {to bil odr`an vo Belgrad od 9 do 12 noemvri 1944 godina.

Ona {to posebno go privleklo vnimanieto na razuznava~ot bilo „makedonskoto pra{awe“, koe na Kongresot bilo postaveno „tretiot den“, od strana na bugarskata delegacija. Izvestuva~ot ne mo`el da utvrdi „kogo to~no pretstavuva ovaa delegacija“, iako na nejinite ~lenovi im se obra}ale kako na „delegati na bugarskiot narod“. Nivni voda~ bil Dobri Terpe{ev, a vo delegacijata bile general-majorot Blagoj Ivanov, Petar Todorov i Stojan Krstev, porane{en minister i novinar. Vo svojot govor, voda~ot na delegacijata istaknal deka Bugarija i Jugoslavija dobile mnogu pomo{ od Crvenata armija i deka taa „pomo{ poka`uva {to se bara na istoriskiopat na slovenskite narodi“ i deka „toj pat vodi kon zaedni~ka borba za odbrana na interesite na Slovenite na Balkanot, pod vodstvoto na golemiot Sovetski Sojuz“. Toj veruval „deka na svetot nema takva sila koja bi mo`ela da go uni{ti zaedni{tvoto {to postoji melu Bugarija i Jugoslavija, od edna strana, i Sovetskiot Sojuz od druga“. Od svoja strana, general-majorot Ivanov, ~len na bugarskata delegacija, melu drugoto ja napadnal i politikata za „golema Bugarija“. Kako {to istaknal toj, na „mnogu mesta, se dadeni izjavi vo prilog na faktot deka bugarskiot narod ve}e nema pretenzii kon oblasta Pirin, koja ja so~inuva bugarska Makedonija“. Izvestuva~ot }e istakne deka govorite na bugarskite pretstavnici bile pozdraveni so golem „entuzijizam i aplauz od srpskiot antifa{isti~ki kongres“. Vo natamo{niot tekst na izve{tajot toj posebno se osvrvnuva i na govorot na Svetozar Vukmanovi}-Tempo, koj bil, spored nego, „delegat na makedonskite partizani“. Negovoto vnimanie posebno go privleklo osvrvuvaweto na Tempo na „makedonskoto pra{awe“. Ona {to osobeno go potenciral od izlagaweto na Tempo e deka toj istaknal deka „`elba na cela Makedonija e da se obedini vo edna federalna dr`ava vo ramkite na federativna Jugoslavija“, potkrepuvaj}i go toa i so iska`uvaweto deka samiot li~no pominal: „niz makedonskata teritorija,

koja se nao|a vo ramkite na gr~kata dr`ava. Jas li~no pominav niz makedonskata teritorija koja se nao|a vo ramkite na bugarskata dr`ava. Jas ja izrazuvam `elbata na makedonskiot narod od ovie dr`avi deka tie sakaat da \$ se priklu~at na svojata tatkovina⁷¹. Ovie izvestuvawa na amerikanskite pretstavnici za istapuvawata na vidni bugarski i jugoslovenski politi~ki li~nosti, koi se zalagale za unija me|u Jugoslavija i Bugarija i u{te pove}e za obedinuvawe na Makedonija, vo uslovi na nova ideolo{ka podelba me|u golemite trojca, sekako ne bile od interes za vladite i na SAD i na Velika Britanija, bidej}}i takvite aktivnosti ne vleguvale vo nivnite povoeni planovi za ureduvawe na svetot, a osobeno gi nemalo vo politikata na Velika Britanija.

Ponatamu vo svojot izve{taj izvestuva~ot se osvrnuva i na protestot na Dimitar Vlahov, zamenik-prene{datel na AVNOJ, objaven vo vesnikot „Politika“. Vo nego Vlahov protestiral „do gr~kiot Pre{datel na vladata“, koj „po vtorpat gi obnaroduva gr~kite nameri da ja pro{iri gr~kata teritorija kon sever poradi bezbednosni pri~ini“. Vo toj kontekst se citira tekstot na Vlahov kade {to toj istaknuva deka „Vardarska Makedonija, koja vleze kako federalna edinica vo novata federacija, demokratska Jugoslavija, kako i Pirinska Makedonija, vo ramkite na, sega, demokratska Bugarija, ne samo {to ne gi zagrozuva bezbednosta i interesite na Grcija, naprotiv, taa podava {iroko otvoreni race za sorabotka kon site miroqubivi demokratski narodi“. Izvestuva~ot naglasuva deka toa, spored Vlahov, bilo kr{ewe na „principite na nacionalnoto samoopredeluvawe i principite na Atlantskata povelba“ i deka toj, „vo imeto na makedonskiot narod“, kogo go predstavuval, najenergi~no protestira protiv izjavata na gr~kiot Pre{datel na vladata kako „celosno neosnovana“, a isto taka protestira i „protiv ugnjetuvaweto i nasilstvoto na makedonskite antifa{isti vo Egejska Makedonija“.⁷²

Na krajot od svojot izve{taj amerikanskiot razuznava~ so pravo }e zaklu~i deka „ovie govori, izjavi i protesti se dobar pokazatel za intenzitetot so

⁷¹ PRO WO 204/9677.

⁷² PRO WO 204/9677.

koj narodot na Jugoslavija i Grcija se odnesuva sprema makedonskoto pra{awe, duri i sega pred da bide zavr{ena vojnata“. Negoviot zaklu~ok bil jasen vo odnos na toa deka „makedonskoto pra{awe“ „...}e bide eden od najte{kite problemi {to }e treba da se re{i na Balkanot“ i deka „bez razlika kakvo }e bide re{enieto, toa sekoga{ }e naide na `estoko sprotivstavuvawe od ednata ili od drugata strana“. Posebno }e istakne deka vo kontaktite {to gi imal so „narodot vo Belgrad... i so partizani i so nezavisni, so entuzijizam gi poddr`uvaat pogledite izrazeni od strana na general Tempo i protestot na g. Vlahov“.⁷³

Makedonija be{e oslobodena na 19 noemvri 1944 godina. No toa ne zna~e{e i zaminuvawe na sojuzni~kite voeni misii.⁷⁴ I po osloboduvaweto na Makedonija, pretstavnicate na amerikanskite voeni misii prodol`uvaat so sledeweto na sostojbite vo Makedonija, ne samo na politi~ki i voen tuku i na socijalno-ekonomski plan. Ovie izve{tai se posebno interesni bidej}i davaat slika za socio-ekonomskite uslovi vo Makedonija neposredno po osloboduvaweto. Taka, vo izve{tajot od 5 dekemvri 1944 godina, se davaat informacii za sostojbata vo Makedonija vo periodot septemvri-noemvri 1944 godina. Izve{tajot se odnesuva na ekonomsko-socijalnata sostojba na naselenieto vo oblasta {to gi opfa}ala gradovite „[tip, Ko~ani, Carevo Selo⁷⁵, Strumica i Radovi{“. Spored izvestuva~ot, „na narodot od oblasta mu nedostiga obleka“ a „ona {to go nosat voobi~aeno e ograni~eno na ona {to mo`at da go napravat samite“, no deka e toa samo praktika „voobi~aena za selanite po planinite, po drugite sela naselenieto upotrebuva normalna obleka“. Toj istaknuva deka „verojatno oblekata se dobiva od Bugarija..., me|utoa, vo poslednite tri godini re~isi bilo nevozmo`no da se dobijat novi rezervi“. Seto

⁷³ PRO WO 204/9677 i PRO WO 202/12894.

⁷⁴ Za G[na NOV i PO na Makedonija osloboduvaweto na Makedonija zna~elo i signal za napu{tawe na teritorijata na Makedonija od strana na britanskite i amerikanskite voeni misii. Toa, pak, od strana na G[na NOV i PO na Makedonija, vo po~etokot na dekmvri im bilo soop{teno na misiite. Vidi poop{irno: Todor ^epreganov, Velika Britanija i makedonskoto nacionalno pra{awe (avgust 1944-1948). Institut za nacionalna istorija, Ekopres magna-sken. Skopje, 1997, 111.

⁷⁵ Denes Del~evo.

toa, spored razuznava~ot, se dol`elo na vekovnoto unazaduvaweto na narodot, koj so vekovi bil vladeen od drugite dr`avi „i seto toa go zabavilo nivniot progres“. Toj }e zabele`i deka vo Makedonija imalo mnogu „malku industrija. Isto taka im nedostigaat i {koli od povisok stepen. Ako nekoj saka da studira medicina, pravo ili in`enerstvo, mora da zamine vo druga dr`ava na studii. Kako celina, narodot e mnogu neobrazovan i nekulturen. Nivnite sela se koncentracija na ne~istotija i siroma{tija, duri i vo pogolemite sela vo dolinite kade {to lu|eto se vo mnogu podobra situacija“. ⁷⁶

Vo politi~kata analiza za raspolo`enieto na narodot vo Makedonija, toj }e istakne deka „pogolemiot del od civilite gi imaat po~uvstvuvano udarite na vojnata i sega se podgotveni za formirawe sopstvena vlada. Partizanite, i pokraj nivniot podocne`en po~etok vo Makedonija,⁷⁷ pretstavuvaat glavniot faktor, prakti~no, pokraj nepostoeweto organizirana opozicija. Narodot vo celina se ima svrteno kon komunizmot, kako nade` za mir i podobar `ivot. Ima i mnogu lu|e {to ne go poddr`uvaat ova. Edna grupa lu|e koi bile protiv partizanite, vo septemvri bile doneseni, strelani i ostaveni nezakopani vo {umata“. Toj naglasuva deka „liderite na Makedonija se svrtene kon idninata i tie se nadevaat deka }e formiraat edna obedineta Makedonija, koja bi se sostoela od ona {to nekoga{ se vikalo Ju`na Srbija, Gr~ka Makedonija i Bugarska Makedonija. Toa bi go dalo nim, kako {to tie velat, vistinska dr`ava ili makedonska dr`ava. Narodot na Makedonija“, }e naglasi razuznava~ot „osobeno e protiv nekakva vlast {to na Srbija bi \$ dala kontrola vrz niv. Toa bilo potencirano... od eden od {tabnite oficeri na Tito, koj im rekol na lu|eto deka Makedonija bi mo`ela da o~ekuva sopstvena dr`ava ili bi stanala federalna dr`ava kako del od Jugoslavija. Narodot, kako celina, saka sopstvena vlada, oddelna od koja bilo druga dr`ava. Tie imaat dobra pri~ina za toa, bidej}i nivnata zemja prakti~no nema napraveno nikakov progres i pogolemiot del od niv `iveat onaka kako {to `iveele nivnite predci so godini pred niv. Tie imaat pred sebe dolg pat za da go

⁷⁶ PRO WO 204/9677.

⁷⁷ Se odnesuva na po~etokot na oru`enata vojna vo Makedonija.

postignat posakuvaniot standard na `iveewe, za iskoristuvawe na nivnite prirodni resuri i za obrazovanie na nivniot narod“. Vo odnos na raspolo`enioto na narodot sprema sojuznicite, toj }e istakne: „kako i na celata partizanska teritorija, i ovde narodot gleda na Rusija kako kon vodilka. Tie im se voshituvaat na SAD i na Anglija, se ~ini deka se osobeno zainteresirani za SAD poradi golemiot broj nivni lu|e koi `iveeat tamu.“⁷⁸

Vo izve{tajot od 14 januari 1945 godina se izvestuva deka vo Skopje imalo golemo nezadovolstvo vo „vrska so Vtoriot mladinski kongres, koj se odr`a vo Skopje na 5 januari“. Rezultatite od Kongresot ne bile objaveni vo lokalniot pe~at. Isto taka, toj naglasuva deka na ovoj nastan ne prisustvuvala „sojuzni~kite oficeri, koi prethodno bea pokaneti na Kongresot..., poradi toa {to partizanite ja promenile datata bez da gi izvestat ~lenovite na misiite. Podocna vlasta za toa se izvini.“

Toj se osvrnuva i na mobilizacijata. Spored nego, op{tata „mobilizacija vo Makedonija prodol`i, bidej}i partizanite se sre}avaat so problemi za da ja obezbedat regrutnata kvota. Komentarot na izvorot e deka od lu|eto {to se pogodeni so mobilizacijata pogolem broj begaat vo {umite otkolku {to \$ se pridru`uvaat na armijata“.⁷⁹ Na 15 januari 1945 godina do amerikanskiot {ef na voenite misii vo Belgrad e dostaven spisok na ~lenovite na ASNOM izbrani na Vtoroto zasedanie na ASNOM.⁸⁰

Vo izve{tajot od 22 januari 1945 godina amerikanskiot razuznava~ ja zapoznava svojata centrala so makedonskite teritorijalni pra{awa. Me|u drugoto, toj istaknuva deka razgovoral so Edvard Kardeq, „eden od najdoberlivite politi~ki sovetnici na Tito“. Kardeq se osvrnal na „svojata neodamne{na poseta na Skopje“,⁸¹ pri {to istaknal deka Makedoncite „se kako i

⁷⁸ PRO WO 204/9677.

⁷⁹ PRO WO 202/256.

⁸⁰ PRO WO 202/256.

⁸¹ Se odnesuva na prisustvoto na Edvard Kardeq na Vtoroto zasedanie na ASNOM, koe se odr`alo od 28-30 dekemvri vo Skopje i na koe bile osudeni

site mladi luje, brzi i premnogu revnosni vo formiraweto na nivnata vlada“ i deka „negovata osnovna cel za vreme na posetata bila da ja zabavi nivnata brzina i da gi oladi“. ⁸² Isto taka interesna za amerikanskiot izvestuva~ bila i

separatisti~kite tendencii na makedonskoto voeno i politi~ko rakovodstvo. Vidi poop{irno: Todor ^epreganov, Op. cit., 119.

⁸² So cel da ja naso~i politikata na makedonskiot politi~ki vrv vo sakaniot pravec, kako ne bi imal nitu vnatre{ni nitu nadvore{ni problemi, pretседателот na NKOJ, kako svoj pretstavnik na Vtoroto zasedanie na ASNOM, go ispratil Edvard Kardeq, potpretседател na NKOJ i ~len na V[na NOV i PO na Jugoslavija. Negovoto prisustvo kako i prisustvoto na drugite pretstavnici od Srbija kako da imalo edna edinstvena cel: davawe celosna poddr{ka na politikata na centralnata vlada vo Belgrad i ignorirawe na makedonskite nacionalni interesi.

Site govornici i diskutanti vo odnos na referatot na Prezidiumot na ASNOM: Metodija Andonov-^ento, Edvard Kardeq, Svetozar Vukmanovi}-Tempo i drugite, so celiot svoj `ar, ja manifestirale privrzanosta na Makedonija kon jugoslovenskata federacija. Postapkite na dr`avata ~ija politika ja zastapuvale Kardeq i Tempo na zasedaniето, se prika`ovala kako nesebi~en i velikodu{en ~in so koj na makedonskiot narod mu se predo~ovalo deka sekoja politika {to ne bi bila vo ramkite na jugoslovenskata bi bila katastrofalna za makedonskiot narod. S# bilo re`irano za da se prika`e deka idninata na makedonskiot narod e samo vo sklop na federativna Jugoslavija.

Ne mo`e da se odbegne zaklu~okot {to se nametnuva od dostapnata dokumentacija deka na Vtoroto zasedanie na ASNOM slobodata na misleweto i na javniот zbor & bila podredena na povisokite interesi, no interesi koi bile vo sprotivnost so izrazenata volja na makedonskiот narod da `ivee obedineto.

Tekot na zasedaniето so posebni vnimanie bil sleden i od prisutnite ~lenovi na voenite misii vo Makedonija, a posebno od {efovite na britanskata i amerikanskata voena misija. Od tekot na zasedaniето posebno bil zadovolen britanskiот pretstavnik. Impresiite od zasedaniето, vedna{ po negovoto zavr{uvawe, majorot Miler gi dostavil do koordinatorot na misiite vo Jugoslavija, Ficroj Meklin. Toj na 3 januari, prigotveniот izve{taj go dostavil do Forin ofis. Ekspertite na Forin ofis, po analizata na pristignatata informacija, ne go kriele svoeto zadovolstvo od soznaniето deka na za-sedaniето bilo „zaobikoleno kontroverznoto makedonskoto pra{awe“, a posebno {to Kardeq vo govorot ne se osvrnal na idejata za formirawe ju`noslovenska federacija na po{iroka osnova. Se smetalo deka e toa pobeda na onaa linija na zasedaniето so koja bilo utvrdeno deka „Makedonija defenitivno }e ostane del od Jugoslavija“.

Prisustvoto na Edvard Kardeq na zasedaniето, spored britanskite analiti~ari, ne bilo slu~ajno. Toa spored nivnite analizi, imalo za cel da ja „osigura krutata vernost kon partiskata linija“ i pokraj toa {to na zasedaniето se nastojuvalo toa da se nametne „umereno i vnimatelno“. Tie ne go kriele i svoeto zadovolstvo od „vnimatelnoto spomnuvawe na Grcija“. Po upatenata pozdravna telegrama od zasedaniето do britanskiот premier V. ^er~il, ekspertite na Forin ofis sugerirale

informacijata na Smodlaka, „Titoviot minister za nadvorenite raboti“, koj izjavil deka bil „postignat kone~en dogovor so Bugarija, spored koj poslednava }e \$ ja otstapi Bugarska Makedonija (verojatno Petri~ i Nevrokop) na Jugoslovenska Makedonija“. ⁸³ Kako potvrda na ova, izvorot gi citira zborovite na Rade Pribi~evi}, koj istaknal deka „na poslednoto zasedanie na ASNOM oficijalnite pretstavnici na Bugarija izjavija deka Bugarija e podgotvena da \$ go otstapi nejziniot del na Makedonija na na{ata dr`ava“. Izvorot naglasuva deka spored ona {to mo`el da go zabele`i od mnogubrojnite razgovori so jugoslovenskite lideri, tie nemale „nameri da ja baraat Gr~ka Makedonija“, duri i naglasil deka „predmetot vo vrska so gr~kite raboti se izbegnuva vo retkite uredni~ki komentari vo jugoslovenskiot pe~at“. ⁸⁴ Za da go potvrdi toa, izvorot go citira izve{tajot deka partizanite za vreme na svojata demonstracija vo Skopje vo korist na odeweto na Solun bile uapseni i predlo`eni za strelawe. ⁸⁵ Toj duri i gi citira zborovite na demonstrantite, koi izvikuvale: „Nie ne sakame da odime na Berlin, sakame da odime na Solun“. Izvorot, isto taka, izvestuva deka na 18 noemvri vo Bitola ⁸⁶ bile obnoveni barawata na gr~kite Makedonci za

odgovorot da bide dostaven preku Meklin do Tito od imeto na ^er~il, so naglasuvawe vo odgovorot „da ne odi nad ona {to zna~i priem i zbor za blagodarnost“. Vidi poop{irno, Todor ^epreganov, Velika Britanija i makedonskoto nacionalno pra{awe avgust 1944 - 1948), INI, 1997, 120/121.

⁸³ Se odnesuva na vodenite razgovori za jugoslovensko-bugarskata federacija, ideja {to bila dadena od jugoslovenskoto rakovodstvo vo noemvri 1944 godina, a aktot trebalo da bide potpi{an vo januari 1945 godina. Vidi poop{irno: Todor ^epreganov, Op. cit., 124.

⁸⁴ Od rezultatite na Vtoroto zasedanie na ASNOM (28-30 dekemvri), kako {to izvestile britanskite i amerikanskite {efovi na voenite misii vo Jugoslavija, na zasedanieto bilo izbegnato pra{aweto za gr~ka Makedonija.

⁸⁵ Se odnesuva na demonstraciite na voenite edinici vo Skopje, koi barale zaminuvawe na Solun namesto na Berlin. Po reakcijata na voenoto i politi~koto rakovodstvo, edinicite bile vrateni vo garnizonot na Kale i sprema organizatorite bile prezemeni kazneni merki.

⁸⁶ Na 3 dekemvri 1944 godina vo Bitola se odr`ala konferencija vo prisustvo na delegati od site delovi na delot na Makedonija pod Grcija na koja se „izbrala politi~ka komisija za rakovodewe na borbata“ na makedonskiot narod vo delot na Makedonija pod Grcija. Delegatite od toj del ja iska`ale re{enosta vo zaedni~ka borba so gr~kiot narod da ja prodol`at borbata za demokratizacija na

vključevane v Jugoslavija, no bile otvoreni od jugoslovenskih partizanov, so obrazložili deka to je delikatno diplomatsko pračevanje, v koe osnovno je da se sodelujejo s SSSR, Velika Britanija in SAD.⁸⁷

Izven dejstva, da SAD interes za Balkan ni ostal na Veliki Britaniji, ampak, so odločali na svoje vojni misli od britanskih in so nastajali da imajo svoji razpravljajči v Jugoslaviji in v federalni Makedoniji zboruje deka SAD postopoma go zapolnijo svojo involvirano v politične zadeve na Balkanu, iako toa bilo samo „sramota“ pokačevanje interes za zadeve, ki se odvijajo na Balkanu. No seveda bile svesni deka je neizbežna ideološki sodbi s SSSR. Velika Britanija se ugotovi, da je pokačevala svojo slabost in ta, stojijo na „stakleni noži“, se nadevala deka in ponatam je uspele da dominira na Balkanu, kako in v letih pred vojno.

zadeva in za priznavanje nacionalnih pravic na makedonski narod in njegovo pravo na samoopredeljevanje. Na konferenciji so bile prisotni in predstavniki od britanske in ameriške vojske. „Nova Makedonija“, 9. decembra 1944, št. 1, str. 11, 3.

⁸⁷ WO 202/256.

**MAKEDONIJA VO DIPLOMATSKATA PREPISKA
ME\U VELIKA BRITANIJA I SOEDINETITE
AMERIKANSKI DR@AVI**

U{te vo tekot na vojnata, Velika Britanija ja zapo~nala diplomatskata aktivnost so cel da se animiraat SAD i SSSR vo odnos na mo`nite politi~ki konsekvencii {to bi go imalo aktiviraweto na makedonskoto pra{awe vo vrska so obedinuwaweto na Makedonija i pra{aweto za jugoslovensko-bugarskaa federacija. Osnovnata britanska gri`a proizleguvala od stravot da ne dojde do formiraweto na „edna golema Makedonija na smetka na Grcija“, a toa da izleze od kontrolata na Josip Broz Tito, i pokraj negovite vetuvawa deka „sudbinata“ na Makedonija }e se re{i na mirovna konferencija. Britanskiot politi~ki establi{ment edinstvenata solucija za Makedonija po vojnata ja gledal vo formiraweto na „edna dr`ava kako federalna edinica vo idnata federativna Jugoslavija“.

Koga stanuva zbor za formiraweto jugoslovensko-bugarska federacija, Britancite bile soglasni da poddr`at federacija vo koja bi vlegle site balkanski dr`avi, slovenski i neslovenski, bez favorizirawe na koja bilo od niv, a vo nieden slu~aj ne bi prifatile federacija me|u Jugoslavija i Bugarija, od ednostavna pri~ina {to takvata federacija, spored niv, }e ostanela zatvorena i nema da otvori mo`nost za vleguvawe na drugite balkanski dr`avi vo nea, a toa, od svoja strana, bi ja izoliralo Grcija, so {to bi ja zagrozilo nejzinata pozicija kako balkanska zemja. U{te eden argument {to odel vo prilog na toa da ne go prifatat formiraweto na jugoslovensko-bugarskata federacija le`el i vo faktot {to so toa Bugarija, kako zemja koja se borela na stranata na nacifa{izmot, bi gi izbegnala posledicite koi{to trebalo da gi podnese poradi nejzinoto u~estvo vo

dвете svetski vojni na stranata na Germanija, a protiv nejzinite balkanski sosedi i protiv zapadnite demokratski sili.⁸⁸

Britanskiot politi~ki establi{ment mo`el da ostane napolno zadovolen od odgovorot na Ministerstvoto za nadvore{ni raboti na SAD vo vrska so makedonskoto pra{awe i jugoslovensko-bugarskata federacija.

U{te vo tekot na vojnata SAD zazele solidaren stav so Velika Britanija za dvete pra{awa {to bile od „vitalen“ interes za interesite na Velika Britanija na Balkanot. Vo vrska so pra{aweto za obedinuvaweto na Makedonija, odgovorot na SAD bil deka za niv „predvoenite granici na Jugoslavija, Bugarija i Grcija vo odnos na makedonskata teritorija mora da se smetaat kako pravni granici“, a tie bi mo`ele da se promenat edinstveno so soglasnost na zainteresiranite strani i so slobodno izrazenata volja na narodite. Stejt departmentot zazel stav deka Makedonija }e mo`e da ima avtonomen status vo ramkite na Jugoslavija, no \$ go osporuvava pravoto na legitimitet na Makedonija na sekoja teritorija {to e vo granicite na Grcija, t.e. da se smeta za teritorija {to \$ pripaja na Makedonija.⁸⁹

I pokraj stavot na Stejt departmentot deka nemaat ni{to protiv otstupuvaweto na delot na Makedonija pod Bugarija na federalna Makedonija, sepak tamu smetale deka toa pra{awe ne trebalo da se prejudicira s# dodeka ne se re{i pra{aweto so Bugarija, kako zemja koja bila na stranata na Oskata.

Vo odnos na pra{aweto za jugoslovensko-bugarskata federacija Stejt departmentot smetal deka takvata federacija pove}e bi pretstavuvala pre~ka otkolku faktor na stabilnost vo jugoisto~na Evropa, obrazlagaj}i go toa so faktot deka „sosednite neslovenski dr`avi, vku~itelno i Turcija, toa bi go smetale kako opasnost za nivnata bezbednost“. Zatoa nivniot stav bil protiv

⁸⁸ Todor ^epreganov, Velika Britanija i makedonskoto nacionalno pra{awe (avgust 1944-1948). Institut za nacionalna istorija, Ekopres magna-sken. INI, Skopje, 1997, 113-114.

⁸⁹ FO 371/66985 HP 00201 R 10224/1296/67.

sklu~uvawe takov sojuz pred sklu~uvaweto mir me|u Bugarija i Obedinetite nacii.⁹⁰

**PE^ATOT NA SOEDINETITE AMERIKANSKI
DR@AVI ZA NOB VO MAKEDONIJA VO 1943 GODINA**

I vo 1943 godina amerikanskiot pe~at prodol`il da izvestuva za ona {to se slu~uvalo na teritorijata na Makedonija. Kako i vo 1942 godina taka i vo 1943-ta vo pe~atot na SAD prevladuvale informaciite vo koi s# u{te se

⁹⁰ FO 371/66985 HP 00201 R 10224/1296/67. Vidi poop{irno: Todor ^epreganov, Op. cit., 117-118.

veličani generalot Draža Mihailovi} i negovite etnici kako nositeli na otporot vo delot na Makedonija vo ramkite na Kralstvoto Jugoslavija.⁹¹

Kolku i da nastojuvale amerikanskite razuznavači da ja prikrivaat aktivnosta na PO na teritorijata na Makedonija, kon krajot na 1943 godina poveќе ne mo`elo da se bega od vistinata. Imeno, od sredinata na 1943 godina porasnal brojot na partizanskite odredi, a so toa se zgolemile i nivnite akcii. Kapitulacijata na Italija na 8 septemvri 1943 godina bila presvrten moment vo celokupnata situacija vo odnos na izvestuvaweto za nastanite vo Makedonija. Na stranicite na pe~atot se na{le informacii za osloboduvaweto na Debar na 9 septemvri 1943 od strana na makedonskite partizani vo sodejstvo so albanskite partizani.⁹² Isto taka, svoe mesto na stranicite na pe~atot na{la i informacijata koja se odnesuva na borbite za Debar od krajot na oktombri do 3 noemvri, koga bil odbien napadot na balistite i Germancite. No po povtoreniot germanski napad, izvestuva novinarot, gradot Debar povtorno padnal vo racete na Germancite i balistite.⁹³

Osobeno golemo vlijanie vo propagiraweto na NOB na narodite na Jugoslavija, a vo toj kontekst i vo Makedonija, imala radiostanicata „Slobodna Jugoslavija“. Od ova radiostanica bile prezemeni golem broj informacii za borbite vo Makedonija i tie bile prenesuvani do itatelite na mnogutira`nite amerikanski vesnici.⁹⁴

I pokraj toa {to vo tekot na 1943 godina informacii za nastanite od Makedonija bile kratki po svojata soдр`ina, {to glavno se dol`elo na nemo`nosta da se dobijat neposredni informacii od samoto mesto, voop{to ne treba da

⁹¹ Ray Brock, Seething Balkan gird for invasion. The New York Times, vol. XVII, NO. 31 377, New York, Tuesday, July 25, 1943, 7:1. (Vidi poop{irno: M-r Todor ^epreganov, Amerikanskiot pe~at za NOV vo Jugoslavija (1941-1945) so osvrt na Makedonija. Institut za nacionalna istorija, Skopje 1992., 87-88)

⁹² Tito and Albanians take boarder town. The New York Times vol. XCII. No. 31 327, New York, Monday, November 1. 1943, 5:1.

⁹³ Tito slow gains of Rommel forces. The New York Times, vol. XCII, No. 31351. New York, Wednesday, Novembar 17. 1943, 3:3.

⁹⁴ Partizan set up Yugoslav regime. The New York Times, vol. XCIII, No. 31361, New York, Sunday, December 5, 1943, 1:7.

iznenaduva {to edinstveni izvor na pe~atot za nastanite vo Makedonija vo tekot na 1943 godina s# u{te pretstavuvala radiostanicata „Slobodna Jugoslavija“, ~ii emisii se slu{ale vo SAD. I pokraj skudnosta na informaciite, amerikanskata javnost sepa mo`ela da dobie slika za ona {to se slu~ovalo na teritorijata na Makedonija i da se uveri deka borbata ja vodele NO vojska i partizanskite odredi na Makedonija.

OBIDITE NA ADMINISTRACIJATA NA SOEDINETITE AMERIJANSKI DR@AVI ZA OBEDINUVAVE NA AMERIKANCITE OD SLOVENSKO POTEKLO

Po neo~ekuvaniot i brz poraz na francuskata vojska i evakuacijata na britanskite sili od Denkerk, SAD ne mo`ele da smetaat na svojot izolacionizam, bidej{i pra{aweto za opstanok na Velika Britanija stanalo pra{awe za opstanokot na SAD. Vo toj period vo SAD zapo~nala edna od najgolemite raspravi vo amerikanskata istorija, koja ne se vodela samo vo Kongresot i niz pe~atot tuku i meju obi~nite gra|ani vo celata zemja. Se pojavile pove}e organizacii koi si stavile vo zada~a da vlijaat na javnoto mislewe so {to bi go opredelile stavot na SAD sprema ve}e zapo~natata vojna.

Od tie organizacii so svojata glasnost posebno se istaknuvale Komitetot za odbrana na Amerika po pat na pomagawe na sojuznicite i amerikanskiot (izolacionisti~ki) Prv komitet. Iako vo Komitetot za odbrana na Amerika po pat na pomagawe na sojuznicite imalo i takvi {to sakale Amerika da vleze vo vojna (t.n. intervencionisti), sepa, nivniot broj bil mal, a pove}eto negovi ~lenovi

tvrdela deka bezbednosta na Amerika bara Hitler da bide porazen. Od tie pri~ini i nastojuvale da § se dade celosna poddr{ka na pomo{ta na Velika Britanija vo vojnata so fa{isti~ka Germanija, no bez vleguvawe na SAD vo vojna. Izolacionistite, sprotivno, tvrdele deka Hitler nikoga{ ne }e mo`e da gi zacvrsti svoite pobedi i zazemeni teritorii, pa duri toj i da pobedi }e mo`e so nego da se napravi dogovor, no vo nikoj slu~aj, spored niv, SAD nema da dojdut vo opasnost da bidat napadnati. Me|u pripadnicite na izolacionistite, iako me|u niv imalo i dosta ~esni i patriotski nastroeni Amerikanci, svoje mesto na{le i go podr`uvale Komitetot i izvesen broj reakcionerni elementi. Glavno toa bile takvi reakcioneri koi smetale deka Hitlerovata politika e podobra od Ruzveltoviot „Wu dil“, potoa fa{isti~ki i antisemitski agitatori, i li~nosti koi sekoj oblik na liberalizam go proglasuvale za komunizam i sl. A nekoi od izolacionistite, pak, se rakovodele edinstveno od ~uvstvoto prema mirot i od ubeduvaweto deka SAD ne se vo neposredna opasnost, dodeka drugi izrazuvale tesnonacionalisti~ki somnevawa prema site tu|i narodi.⁹⁵

Raspravata me|u privrzanicite na edniot i drugiot komitet dobila golemi razmeri, taka {to toa, kon krajot na 1941 godina, pridonelo da ne mo`e da se sogleda kade }e gi odvede SAD, kon prodol`uvawe na pomo{ta na sojuznicite ili kon pasivno posmatrawe na evropskiot sudir.

Razre{uvawe i kraj na tie raspravii stavi japonskiot napad na Pearl Harbor na 7 dekemvri 1941 godina, koj samo za eden den gi obedini Amerikancite i toa posilno od {to i da e vo dotoga{nata nivna istorija. Po napadot, duri i onie grupacii koi naj~esto se protivea na Ruzveltovata nadvorea{ia politika, sfatija deka e dojdut krajot na beskrajnite debati.

Na 8 dekemvri 1941 godina, Kongresot objavi deka Soedinetite Amerikanski Dr`avi se vo vojna so Japonija, a tri dena podocna i Germanija i Italija § objavija vojna na SAD. So toa evropskiot i aziskiot konflikt prerasnaa vo svetska vojna.

⁹⁵ Henry Benford Parks, Istorija Sjedinjenih Ameri~kih Dr`ava, Izdava~ka radna organizacija „Rad“, Beograd 1985, 653-655. ććšđž

Obedinuvaweto na samite Amerikanci po japonskiot napad na Pearl Harbor mo`e{e da se smeta za zavr{eno, no pred amerikanskata administracija se postavi edno krupno pra{awe, kako da se obedinat golemiot broj Amerikanci od slovensko poteklo, koi pretstavuvaa osnovna rabotna sila vo industrijata na SAD.

Vo denovite na po~etokot na svetskiot sudir, vo SAD `iveeja okolu 15 milioni Amerikanci od slovensko poteklo, koi so sebe ja prenesoa nacionalnata i politi~kata razedinetost od starata tatkovina, {to be{e edna od osnovnite pri~ini za postojanite nesoglasuvawa me|u iseleni~kite slovenski grupi. No, so po~etokot na vojnata, pred milionite Amerikanci od slovensko poteklo, kako osnovna zada~a, se nalo`i potrebata da se vkluat vo op{tite napori na amerikanskiot narod za organizirawe odbrana protiv silite na Oskata. Tie, isto taka, treba{e da poslu`at kako vrska me|u slovenskite narodi i {irokite narodni masi vo Soedinetite Amerikanski Dr`avi.

Sogleduvaj}i gi, u{te pri krajot na 1941 godina, zna~eweto i pomo{ta od rabotata na iseleni~kite grupi, Vladata na SAD go precizirala svojot stav vo eden dokument kade {to se istaknuva deka „Amerikanskata vlada dozvoluva, so ogled na istata voena zadnina, amerikanskite gra|ani, nastapuvaj}i kako amerikanski gra|ani i so polna lojalnost sprema SAD, se pak da mo`at da gi simpatiziraat narodnite barawa na zemjata na svoeto nacionalno poteklo i da mo`at da se organiziraat vo znak na simpatii i prijatelska pomo{ na takvite te`neewa“.⁹⁶

Osovnata orientacija {to se nametnala pred golemiot broj iselenici od slovensko poteklo vo SAD vo denovite na po~etokot na Vtorata svetska vojna bila naso~ena kon jakneweto na naprednite iseleni~ki sili i sozdavaweto na edna centralna organizacija, koja vo celost }e go pretstavuva slovenskoto

⁹⁶ Ivan Čizmić, Prilog za istraživanje dopriosa naših iseljenika borbi naroda Jugoslavije u drugom svjetskom ratu. Zbornik: Iseljništvo naroda i narodnosti Jugoslavije i njegove uzajamne veze s domovinom, Zagreb 1978, 79.

iseleni{tvo, a so osnovna zada~a za uskladuvawe na rabotata na mesnite ili pokrajskite odbori i za inicirawe novi aktivnosti.

Pottik pove}e vo donesenata odluka za obedinuvawe na Ame-rikancite od slovensko poteklo vo edna organizacija nesomneno imal odr`aniot Slovenski kongres vo Moskva od 9-11 avgust 1941 godina, koga pretstavnice na site slovenski narodi se obvrzale so zaedni~ki sili da se borat do kone~no uni{tuvawe na fa{isti~kite osvojuva~i i za osloboduvaweto na slovenskite narodi.

Po kongresot vo Moskva, na 19 oktombri 1941, vo Detroit, od pretstavnici na slovenskite organizaciji bil formiran Slovenski komitet, so zada~a da pristapi kon svikuvawe op{t slovenskn kongres. Vo rakovodstvoto na Slovenskiot kongres vlegle d-r Osovski, kako pretsedatel, i Georgi Pirinski⁹⁷, kako sekretar. Izborot na Georgi Pirinski vo rakovodstvoto na Slovenskiot komitet pred s# pretstavuvalo priznanie za negovata rabota me|u makedonskoto iseleni{tvo i negoviot pridones za negovoto obedinuvawe vo Makedonskiot naroden sojuz. Idejata za obedinuvawe na Amerikancite od slovensko poteklo bila pozdravena od progresivnoto makedonsko iseleni{tvo i site tie, vo godinite na vojната i potoa, zemale aktivno u~estvo vo animiraweto na Makedoncite za zaedni~ko obedinuvawe so drugite slovenski grupi.

Rezultat od taa zasilena aktivnost na iseleni~kite slovenski organizaciji i dru{tva bil odr`aniot banket vo Detroit na 7 dekvri 1941 vo prisustvo na 1.600 pretstavnici na Amerikanskite Sloveni. Prisustvoto na banketot na pretstavnice na site slovenski organizaciji, za prvpat od nivnoto doseluvawe vo Amerika i so edna edinstvena cel, da najdat zaedni~ki jazik za da im pomognat

⁹⁷ Pirinski Georgi (Georgi Nikolov Zajkov) od grad Bansko. ~len na Komunisti~kata partija na SAD od 1924. Eden od osnova~ite na makedonskite nezavisni progresivni grupi (1928) i na Makedonskiot naroden sojuz vo SAD i vo Kanada Redaktor na v. „Balkansko zdru`enie“, a potoa preimenuvano vo v. „Trudova Makedonija“ (1931-1933) - organ na Makedonskiot naroden sojuz. Vo 1942-1951 e odgovoren sekretar na Slovenskiot komitet vo SAD za pomo{ na slovenskite narodi na Balkanot {to nastradaa od fa{izmot. Vo 1951 g. e ekstradiran od SAD vo Bugarija, spored Zakonot za vnatre{na sigurnost.

na svoje slovenski bratja vo tatkovinata koi se borele protiv fa{isti~kite agresori, imalo ogromno zna~ewe. Na banketot so aklamacija bila prifatena dadenata inicijativa za svikuvawe kongres na koj }e se izvr{i obedinuvaweto na Amerikancite od slovensko poteklo. Inicijativata bila pozdravena i od pretsedatelot na SAD, F. D. Ruzvelt, koj vo pismoto upateno do sekretarot na Slovenskiot komitet, Georgi Pirinski, go izrazil svoeto zadovolstvo od visokiot patriotizam na detroitskite Sloveni. I dr`avniot sekretar na SAD, Kordel Hal, vo pismoto od 13 januari 1942 godina, vo odnos na obedinuvaweto na Amerikancite od slovensko poteklo, ja istaknal „polnata potkrepa na na{ite voeni napori od strana na amerikanskite gra|ani od slovensko poteklo koi pretstavuvaat va`en faktor vo na{ite proizvodni programi vo ova te{ka situacija“.⁹⁸

Po nekolkmese~ni podgotovki, na 25 i 26 april 1942 godina, vo Detroit, vo prisustvo na 3.000 delegati, re~isi od site krai{ta na SAD, se odr`al Prviot amerikansko-slovenski kongres. Na Kongresot prisustvuvale i predstavnici od Stejt departmentot i na Oddelot za voeni informacii, {to samo po sebe go poka`uva interesot na administracijata na SAD za problemot na obedinuvaweto na Amerikancite od slovensko poteklo. Na Kongresot site delegati se izjasnile za edinstvo vo borbata protiv nacifa{izmot, podr`uvaj}i gi voenite napori na SAD za {to poskoro zavr{uvawe na vojnata. Vo rakovodstvoto bile izbrani Leo Krzicki, za pretsedatel, Zlatko Balokovi}, za potpretsedatel, i Georgi Pirinski, za sekretar.⁹⁹

Zavr{niot del od Kongresot bil golemiot miting odr`an vo halata na Dr`avnata selskostopanska izlo`ba, vo prisustvo na 15.000 lu|e. Na prisutnite im se obratil predstavnikot na Pretsedatelot na SAD i pretsedatelot na Komisijata za mobilizacija, Pol Meknit, koj me|u drugoto istaknal: „~uvstvuvam deka so manifestiranoto edinstvo vo tekot na ova popladne, vie u~estvuvate vo nastan

⁹⁸ Georgi Pirinski, Kakvo vidjah i pre`ivjah v Amerika. Izdatelstvo na Ote~estven front, Sofija 1970, 142.

⁹⁹ Ibidem, 202.

protkaen so vizionerstvo. Celiot svet }e ~ue za ovoj miting za Amerikanskiot slovenski kongres. Za na{ite sojuznici toa }e bidat dobrodojdeni vesti, novost {to }e potiknuva kon pobeda. A za na{ite neprijатели ovoj Kongres }e bide gor~liv, kako {to se vestite za nivnite porazi. Ovoj Kongres }e gi odu{evi va{ite prijатели, rodnini i drugari, koi vodat i prodol`uvaat da vodat borba za slobodata na site va{i bra}a i sestri {irum okupiranata Evropa“.¹⁰⁰

Prviot Seslovenski kongres vo SAD ja postignal svojata pos-tavena cel, zacvrstuvawe i prodlabo~uvawe na edinstvoto na site demokratski sili na Amerikancite od slovensko poteklo i koor-dinirawe na nivnata dejnost so demokratskite i progresivnite sili od drugite nacionalni grupi i profesionalni sojuzni dru{tva.

Po odr`aniot Kongres, vo narednite meseci, slovenskite or-ganizacii i dru{tva razvile `iva aktivnost niz cela Amerika, so cel da gi dobli`at site Amerikanci od slovensko poteklo kon Amerikanskiot slovenski komitet. Takvata aktivnost bila budno sledena i od sredstvata za javno informirawe, koi na svoje stranici § posvetuvale golemo vnimanie na ova a aktivnost na Amerikancite od slovensko poteklo. Takvi sobiri bile odr`ani vo: Čikago, Sent Pol, Milvoki, Detroit, Baltimor, Kansas Siti, Klivlend, Wujork Siti, Lakovana, San Francisko i vo dr. mesta. Na ovie mitinzi prisustvuvale: Makedonci, Poljaci, Rusi, Česi, Slovaci, Hrvati, Bugari, Karpatorusi, Slovenci i Ukrainci.

Vladata na SAD gi pozdravila i gi podr`ala pozitivnite struewa vo redovite na Amerikancite od slovensko poteklo bidej}i bilo vo polza na amerikanskata nacija da se postigne edinstvo za uspe{no vodewe na vojnata. Poradi toa amerikanskata administracija vrz sebe ja prezela odgovornosta da posreduva vo nekoji postojani nesoglasuvawa i otvoreni pra{awa {to se pojavija me|u iselenicite od slovensko poteklo vo po~etokot na Vtorata svetska vojna. Kako primer }e go navedeme razgovorot na Elmer Dejvis (pretstavnik na Uredot za voeni informacii) i Alen Kreston (direktor na Uredot za stranski

¹⁰⁰ Ibid., 148.

jazici) so predstavnice na srpske i hrvatske iseljeničke grupe, održane na 18. septembra 1942. Toga Dejvis istaknuo deka „naša prva, edinstvena i glavna dužnost je da gi pobedimo Hitler i njegove saveznici, a site drugi radnici mora da budu potisnuti za ostvarivanje na taa cel. Sekoja rasprava i sekoje naručivanje na miru među Amerikancima za prava površani su razlike u stariot kraj, a koji se odnose na tie narodi i koji treba samite da gi uredat, gi slabee našite napori u polzu na našite neprijatelji. Bez poraza na Hitler nema da e možno nedeo zdravo uređivanje za narodite na Jugoslavija nitu za koji bilo narodi“.¹⁰¹

Dejvis, pri ova, nesomneno trgnuo od našeloto deka „amerikanskoto edinstvo“ e neophodno nužno za uspešno vodewe na vojna i deka mora da se onevozmot nacističke planovi za potiknuvawe na edni Amerikanci protiv drugi. Na amerikiot funkcioner mu bilo poznato nastojaveweto na nacistička politika „da gi potiknat Amerikancima od srpsko, hrvatsko i slovenečko poteklo edni protiv drugi“.¹⁰²

Na 23-24. septembra 1944. g. u Pitsburgu se održal Vtoriot seslovenski kongres. Pred održaveweto na Kongresot, Izvršiot komitet ispratil pismo do F. D. Ruzvelta, u koe Amerikancima od slovensko poteklo go povikale povtoro da se kandidira za Predsedatel na državata, kako garancija za prodolževawe na politikata na sovjetsko-amerikanskata saradotka za uspešno završevawe na vojna. Isto taka, predsedatelot na SAD bil pokanet da bude glavni govornik na Kongresot. Kongresot se održal u Karnegi mjuzik-holu u prisustvu na 2.414 delegati i 500 gosti. Kongresot go otvoril negoviot predsedatel Leo Kačicki. Pri obračaveweto do prisutniti, toj posebno go naglasil ispolnaveweto na datenoto vetevawe od Prvot kongres, deka Amerikancima od slovensko poteklo je radotat neumorno za ispolnavawe na proizvodniti zadatki.

Na vtoriot den od Kongresot, 7.000 Sloveni od Pitsburga i od okolniti mesta se sobrale u parkot [enli za da go sledat izlagaveweto na ministerot za vnatreni radnici na SAD, Harold Iks, koji pristignal kako glasnogovornik na

¹⁰¹ Ivan Čizmić, Op. cit., 79.

¹⁰² Ibidem, 93.

pretsedatelot Franklin D. Ruzvelt. Pred prisutnitate toj go pro-ital pismoto na Ruzvelt upateno do Amerikancite od slovensko poteklo, vo koe toj gi povikual da go vlo`at sioj um vo konstruktivni akcii za zabrzuvawe na golemata zada~a - za {to pobrza pobeda, kako pretpostavka za mir na zemjata i za blagosostojba na narodite.

Ednodu{noto re{enie na delegatite da ja poddr`at kandidaturata na Ruzvelt, kogo Amerikancite od slovensko poteklo go gledale kako privrzanik na zacvrstuvaweto na amerikansko-sovetskata sorabotka, pretstavuvalo najkonstruktivnata akcija na Kongresot.¹⁰³

Nesomneno, procesot na obedinuvawe na Amerikancite od slovensko poteklo ne bil nitu malku lesen od pri~ini {to golemiot broj iselenici so sebe gi nosele politiki i nacionalnite sudiri so koi bile optovareni zemjite od koi doajale vo SAD. So nadrasnuvaweto na tie sprotivnosti Amerikansko-seslovenskiot kongres uspeal da gi stekne simpatiite na amerikanskata javnost i narod za svojata rabota i za borbata {to ja vodele nivnite sonarodnici vo stariot kraj. Amerikancite od slovensko poteklo vo tekot na Vtorata svetska vojna, pokraj moralnata, politiki i materijalnata pomo{ na svoite sonarodnici vo Evropa, istovremeno uka`uvale i nesebi~na materijalna i druga pomo{ na SAD vo borbata protiv silite na Oskata.

Amerikanskiot seslovenski kongres ja prodol`il svojata rabota i vo godinite po vojната. No pod pritisok na makartievskata histerija i antikomunizmot, koga i najmal znak na prijatelstvo so komunisti~kite zemji bil dovolna pri~ina za anatema i krivi~no gonewe, Amerikanskiot seslovenski kongres prestana so svojata dejnost. Vo toj period pogolem del od rakovodstvoto na Amerikanskiot seslovenski kongres bilo zatvoreno ili ekstradirano.

Vo tekot na 1943 godina vo Zapadnata hemisfera, glavno vo SAD i vo Velka Britanija, zapo~nale da pristignuvaat informacii za vistinskite nositeli na

¹⁰³ Georgi Pirinski, Op. cit., 158-161.

oru`eniot odpor. I pokraj dosta skudnite informacii, vo pe~atot mo`elo da se naseti kako }e se odvivaat rabotite na Balkanot i vo jugoisto~na Evropa.

Taa 1943 godina pretstavuvala presvrtnica za promena na stavot na SAD sprema nastanite vo Jugoslavija. Imeno, kako rezultat na postignatie uspesi na NOV i PO na Jugoslavija, vo sojuzni~kiot pe~at bilo otfrleno dotoga{ noto ignorirawe na vistinskite nositeli na otporot vo Jugoslavija. Od den na den, argumentirano, na stranicite na pe~atot se iznesuvale dokazi za ulogata na Dra`a Mihailovi} i na ~eticite vo borbite vo Jugoslavija i koi, u{te od po~etokot na vojната, britanskata, amerikanskata i propagandata na Jugoslovenskata vlada vo emigracija gi nametnuvale kako edinstveni nositeli na otporot vo Jugoslavija. No, od sredinata na 1943 godina, slikata celosno }e se promeni. Golem broj amerikanski nezavisni urednici, i pokraj svoite politi~ki ubeduvawa i pogledi, spored dobienite informacii od razni izvori, sogleduvale deka na Balkanot se slu~uvaat nastani vo koi u~estuvaat faktori koi po vojната }e stanat dominantni vo ureduvaweto na balkanskite dr`avi.

Od pri~ini {to nastanite na Balkanot vo tekot na celata 1943 godina se na{le vo sredi{teto na interesot na amerikanskiot pe~at i go privlekle vnimanieto na amerikanskata javnost, urednicite na mese~noto ilustrirano spisanie „Sloboden svet“ (Free World),¹⁰⁴ koe bilo zastapnik na demokratijata, na svoite stranici otstapilo posebno mesto za razjasnuvawe na novite revolucionerni tendencii {to se pojavile vo oddelni zemji so zapo~nuvaweto na Vtorata svetska vojna. Tie organizirale trkalezna masa pod naslov „Borba za Balkanot“. Debatata bila objavena na stranicite na spisanieto „Sloboden svet“ vo noemvriskiот broj vo 1943 godina. Kako u~esnici na trkaleznata masa bile povikani poznati nau~ni i kulturni rabotnici so poteklo od zemjite na Balkanot i od jugoisto~na Evropa i ~ija nau~na preokupacija bile zemjite od tie prostori.¹⁰⁵

¹⁰⁴ „Free World“, vol. VI, No. 5, November 1943. New York. Pg. 424-439..

¹⁰⁵ Meju u~esnicite bile: Luis Adami}, amerikanski pisatel od jugoslovensko poteklo i pretsedatel na Obedinetiot komitet na Amerikancite od jugoslovensko poteklo; Xozef Hanc, direktor na ~ehoslova~kiot ekonomski servis vo Obedinetite nacii; Sava N. Kosanovi}, ~len na jugoslovenskiот parlament i

Razgovorot go vodil Luis Dolivet, eden od urednicite na spisanieto. Kako osnova za diskusija poslu`ilo sogleduvaweto deka Balkanot po vojната }e igra va`na uloga vo sekoj miroven dogovor na evropskiot kontinent. Od u~esnicite na trkaleznata masa razgovorot go zapo~nal Sava Kosanovi}, koj naglasil deka Jugoslavija pretstavuva najinteresniot del na Balkanot, bidej}i taa pove}e od dve godini se borela protiv okupacijata, a toa, spored nego, bilo odraz na vistinskiot balkanski duh. Vo definiraweto na terminot „balkanski duh“, Kosanovi} smetal deka e golema gre{kazborot „*balkanizacija*“ da se upotrebuva so omalova`uvawe“. Spored nego, toa pred s# bilo naso~eno protiv „luleto koi so vekovi se borat za sloboda. Balkanskite narodi – Grcite i Jugoslovenite“, a toj pod Jugo-sloveni gi podrazbiral Srbite, Hrvatite, Slovincite i Bugarite, „so vekovi se borele protiv ugnjetuvaweto“. Vo odnos na toa {to pretstavuva balkanskiot duh i drugite diskutanti se soglasile so stavot na Kosanovi}. Edinstveno Luis Adami} smetal deka „balkanskiot duh izbiva vo preden plan i e mnogu pokonkreten otkolku {to e obi~no“. Nejasnoto mislewe za slobodata, spored nego, dobilo konkretizirawe so toa {to balkanskite nacii „sakaat da gi trgnat narodite i zemjite na Balkanot od dofatot i me|usebnoto dejstvuvawe na imperijalisti~kite sili, nezavisno dali se od Oskata ili ne“. Spored Salvemini, „balkanskite narodi stanuvaat `rtvi na dve nesre}i: nesre}ata napravena od nivnite sopstveni politiki i nesre}ata napravena od diplomatite na golemite sili“. Spored Kosanovi}, reakcionernite vladi ili diktaturata vo Jugoslavija vo celost bila protiv Hitler, no isto taka tie bile i protiv demokratijata vo svojata zemja. Zadu{uvaweto na sekoj razvoj na demokratijata go trasira patot na oficijalniot kolaps.

generalen sekretar na Demokratskata nezavisna partija; Bogdan Radi{a, {ef na pe~atot vo jugoslovenskiot informativen centar vo Obedinetite nacii; Gaetano Salvemini, profesor po istorija na italijanskata civilizacija na Univerzitetot „Harvard“; Viktor [arenkov, sekretar na Bugarskiot kongres vo Amerika; Rustem Vamberi, penzioniran dekan na Pravната {kola pri Univerzitetot vo Budimpe{ta i pretsedatel na Komitetot na nova demokratska Ungarija; Vasil Vlavianos, izdava~ i urednik na „Nacionalen glasnik“ i Alvarez del Vajo, minister za nadvorenaraboti na [panskata republika.

Na pra{aweto na Doliveti, kako mo`e Balkanot da izleze od stegite na reakcionernite sili, Bogdan Radi{a smetal deka toa e mo`no edinstveno ako se vozobnovi starata deviza: „Balkanot na balkanskite narodi“ i taa da bide obnovena vo formulata za balkanska zaednica na slobodnite balkanski nacii. Taa zaednica bi trebalo da bide alka me|u Zapadot i Rusija, a ne obid za izolirawe na Rusija zad redica tampon-dr`avi ispraveni protiv Rusija. Isto taka, toj smetal deka „Balkanot mora da ja sfati globalnata smisla na ova{a vojna, a toa e deka nie morame da sozrademe sloboden svet vo kooperacija so trite golemi sili vo slobodniot svet – Rusija, Velika Britanija i SAD. Obi~nite lu|e na balkanskite narodi sakaat osloboduvawe od koruptivnite doma{ni vladea~ki klasi. Tie sakaat da bidat vo federacija na slobodna zaednica na balkanskite narodi“. Toj smetal deka pri analizite trebalo da se ima predvid ogromното prorusko ~uvstvo na Balkanot, koe bilo inspirirano od otporot na narodot na Rusija. Spored informaciite {to mu bile dostapni, toj smetal deka na Balkanot, vo toj moment – krajot na 1943 godina, imalo dve ~uvstva, ednoto prorusko, a drugoto prozapadno. Smetal deka tie dve ~uvstva treba da se obedinat, a toa edinstveno bi mo`elo da se postigne ako balkanskite narodi se slobodni. Proruskoto ~uvstvo moralo da se po~ituva zatoa {to toa bilo mislewe na selanstvoto, a „selanecot na Balkanot obi~no e ~ovekot na idninata“. No i toj bil svesen deka za da se postigne zaednica na slobodni balkanski narodi, neohodni se demokratski vladi vo sekoja od balkanskite dr`avi i smetal deka takov kapacitet vo sebe nosat novite lideri izlezeni od narodniot otpor, koi imaat koncepcija za demokratski poredok na Balkanot.

Vo odnos na sanitarniot kordon, Salvemini smetal deka toj e naso~en protiv Rusija i deka treba da se napu{ti. No tuka se postavuvalo pra{aweto koja e alternativata za toa? Dali Evropa zapadno od Rusija u{te bi ostanala neorganizirana, taka {to ne samo Britancite tuku i SSSR bi prodol`ile so „starata igra na ramnote`a me|u protivstavenite dr`avi?“. Spored nego, edinstvenata alternativa na sanitarniot kordon pretstavuvalo „obedinuvaweto na kontinentalna Evropa zapadno od Rusija“. Pod toa toj mislel na postignuvawe

„dogovor me|u demokratite od site dr`avi na Evropa zapadno od Rusija, po~nuvaj}i od Francija, Germanija i Italija, vo taa smisla {ti tie svoje sopstveni lokalni problemi }e gi re{avaat pomiriva~ki i so arbitra`a“. Spored nego, toj dogovor ne trebalo da zna~i deka e naso~en protiv Velika Britanija ili protiv Rusija ili protiv koj bilo drug. So toj dogovor evropskite zemji samo }e prestanele da se borat me|u sebe i ne bi bile iskoristuvani nitu od Britanija nitu od Rusija ili od koj bilo drug. Obedineta Evropa, smetal, bi bila partner i so Rusija i so Britanskiot komonvelt vo svetskiot sistem na zaedni~ka bezbednost. Spored Vamberi, ^er~il nemal ni{to protiv obedinuvaweto na Evropa, toj duri sugeriral i regionalna federacija, kako prv ~ekor kon obedinuvaweto. Salvemini nemal ni{to protiv regionalnata federacija, no samo ako „vtoriot ~ekor se prezeme bez odlagawe“ i rekol deka regionalnite federacii bi trebalo da poslu`at samo kako prv ~ekor vo realiziraweto na taa ideja, a ne kako pre~ka protiv neposrednoto obedinuvawe. Smetal deka prezewaweto na prviot ~ekor a odlo`uvaweto na vtoriot za neodredeno vreme e napu{tawe na vtoriot ~ekor, koj e popotreben od prviot. Bil sosema vo pravo koga istaknal deka ako vladite na Velika Britanija i na Sovetska Rusija zapo~nat so igrata za vospostavuvawe „ramnote`a na silite vo Evropa me|u regionalnite federacii, poslednive }e bidat od mala polza. Edna regionalna federacija bi se borela protiv druga. Duri i pove}e, lokalnite federacii brzo bi se raspadnale. Evropa povtorno bi zapadnala vo me|unarodna anarhija“. Spored nego, solucijata na balkanskiot problem i voop{to na evropskiot i svetskiot problem zavisele od dva faktora: reorganizacija na doma{nata politika na sekoja zemja sprema demokratskite ideali, a {to se odnesuva do golemite sili, preformulacija na politikata, koja ne bi ja spre~ovala doma{nata reorganizacija tamu kade {to postojat demokratski sili toa da se napravi, a ne da gi sabotiraat. Ovde Doliveti go postavil pra{aweto dali za realizirawe na idejata na Salvemini nema da pretstavuvaat pre~ka, od balkanska gledna to~ka, teritorijalnite pretenzii i drugite politi~ki problemi na Balkanot ili vo neкои sosedni zemji, koi bi mo`ele da ja kompliciraat situacijata? Adami } smetal deka vo taa situacija „Obedinetite nacii bi trebalo da

bidat tie {to }e obedinat i }e iznajdat formura za akcija, so {to optimizmot na Salvemini bi stanal realen“. Vo potkrepa na toa toj smetal deka bi trebalo u{te vedna{ da se zapo~ne so prakti~na akcija, a kako primer go navel osloboditelno dvi`ewe vo Jugoslavija, vo koe bile vklue~eni komunisti i nekomunisti. Kon ova se pridru`il i Vlavianos, koj go istaknal gr~kiot primer na sorabotka me|u ELAS i Vladata vo emigracija. Na ova se nadovrzal Kosanovi}, koj potenciral deka vo Narodnoosloboditelno dvi`ewe pove}e nema „katoli~ko pra{awe, muslimansko pra{awe, nema srpsko-hrvatsko, nema jugoslovensko, nema italijansko pra{awe“. Smetal deka NOD gi re{ilo tie pra{awa. Spored nego, „imame sve{tenici, ortodoksni, katolici, muhamedanci vo toa narodno dvi`ewe. Partijata i nacionalnite granici is~eznaa“.

Vo odnos na pra{aweto za granicite na Balkanot, Adami} vo svojata diskusija istaknal deka toa pra{awe Jugoslavija go ima so Italija i so Avstrija. Toj smetal deka toa pra{awe mo`ebi ve}e bilo razgleduvano me|u NOD i Italijancite. Smetal deka pra{aweto bi mo`elo da se re{i edinstveno od lu|e koi se „~esni“, odnosno, kako {to naglasil Salvemini, „od narodot, koj e ~esen“. No smetal i deka toa pra{awe te{ko }e mo`e da se re{i dokolku se vme{aat golemite sili i povtorno zapo~nat da gi igraat igrice za sozdavawe interesni sferi.

Okolu ova pra{awe svoje mizslewe iznel i [arenkof. Me|u drugoto, toj istaknal deka „narodno dvi`ewe go pravi polesno re{avaweto na pra{aweto za granicite“ i deka „bugarskite fa{isti mu napravija golema {eta na gr~koto naselenie“. Spored nego, prviot problem na Bugarija e da „ja oslobodi zemjata od nacistite“, potoa tie sili bi „vr{ele drugi raboti, koi se mnogu pova`ni“. Smetal deka so doa|aweto na vlast na tie sili makedonskoto pra{awe }e bide re{eno mnogu brzo i deka „nema da postoi makedonski problem“. Na ova Vlavianos repreciral deka „sega nema makedonski problem“, no [arenkof odgovoril deka „ako na vlast se reaktionerni sili, }e go ima“. Kosanovi} smetal deka „so obedineta, federativna i navistina demokratska Jugoslavija, najgolemiot del od nacionalnite problemi na Balkanot, srpsko-hrvatskite, srpsko-bugarskite, makedonskite, italijanskite, jugoslovenskite }e bidat re{eni“.

[arenkof naglasil deka vo minatoto makedonskoto pra{awe bilo koristeno od „dinastiite i golemite“ sili. Smetal deka „stranskite sili ja ohrabruvaa bugarskata dinastija“ i sekoga{ „doajale da ja spasat“. Spored nego }e „nema makedonsko pra{awe ako pobedat demokratskite elementi i ako tie ja ostvarat sorabotkata so drugite balkanski dr`avi“. Bidej}i nemal dovolno informacii, pretpostavuvaj deka gr~kite i jugoslovenskite partizani sorabotuvaat so bugarskite.

Na pra{aweto na Doliveti: „Dali balkanskite konflikti }e bidat re{eni so obnovuvawe i so pribegnuvawe kon arbitra`a i plebiscit?“, Kusanovi} odgovoril deka ako se stavi kraj na revolucionernite dvi`ewa nikoga{ nemalo da bidat re{eni problemite na Balkanot. Smetal deka „obnovata, ne samo na Balkanot tuku i na poveniot svet, treba da stane tovar ne na diplomatite tuku na lu]eto nadareni so vizija i so revolucionerna hrabrost“. Ovoj stav go poddr`al i Vamberi, koj istaknal deka „ako im pomogneme na demokratskite revolucionerni sili toga{ pra{aweto na granicite lesno }e bide re{eno“. Salvemini, vo odnos na ova, smetal deka „mora da se sozdade nova atmosfera“, bez koja ni{to ne bi mo`elo da se re{i. Dokolku bi se sozdala takva atmosfera, smetal deka „pravdata bi morala da prevladee naskoro“, no ako otsustvuvala pravdata, toga{ i atmosferata }e iz~eznela. Smetal deka ne e dovolno samo da se bide sloboden tuku bilo potrebno „da ima pravda“, bidej}i „slobodata i pravdata se nerazdvojni edna od druga“. Vo odnos na ova Adami}, od dene{na perspektiva a vo toga{na situacija na dostapni informacii, smetal deka „ako ima demokratska atmosfera nema da e va`no kade se povle~eni grani~nite linii“. Smetal deka levite sili }e sozdatat atmosfera vo koja diskusiite po pra{aweto na granicite }e bidat mo`ni. Od svoja strana Vlavianos smetal deka „demokratskata atmosfera nema avtomatski da gi re{i problemite“, no smetal deka taa atmosfera bi sozdala podobri metodi za nivno re{avawe.

Vo vrska so pra{aweto kakva }e bide idninata na Balkanot, dali }e ima nekoj vid federacii, Radi{a istaknal deka iskustvoto od minatoto poka`uva deka tie ne ja donese zaedni~kata bezbednost na Balkanot, odnosno „ne ja za~uvaa balkanskata neutralnost ili obedinetost vo vojната protiv Oskata“. Toj istaknal

deka „na balkanskite konferencii odr`ani vo Atina, Istanbul, Bukure{t i vo Solun, Bugarite sekoga{ bile opsednati so nivnata sopstvena sitna nacionalna rabota. Grcite bile preokupirani od mo`nostite za postignuvawe sojuz me|u Bugarija i Jugoslavija. Tie se pla{ele od jugoslovenskata federacija“. Spored nego, imalo dve mo`nosti, „ednata e ju`noslovenska federacija, sostavena od Srbi, Hrvati, Slovenci i Bugari¹⁰⁶, koi so drugite balkanski nacii – Romanija, Grcija i Albanija, bi sorabotuvale“. Spored nego, Rusija ne gledala so simpatii na idejata za nekakov blok obedinet vrz regionalna osnova i ja favorizirala prvata mo`nost. Vtorata solucija, spored nego, bila „balkanska federacija, vo koja }e bidat vku~eni site balkanski narodi, otka`uvaj}i se od svojot mal nacionalizam vo ramkite na zaeni~kata federalna dr`ava, sekoja zemja zadr`uvaj}i ograni~en suverenitet“. I smetal u{te deka golemite sili ne bi smeele da gi razdelat balkanskite zaednici na sferi na vlijanie. Smetal deka „obedineta, demokratska, nezavisna zaednica na balkanskite narodi, koja bi pretstavuvala cvrsto krilo me|u Rusija i ostatokot na Evropa, bi bila solucija za Balkanot“.

Na krajot, vo svojot zaklu~ok, Doliveti }e istakne dalekovidno deka u~esnicite na trkaleznata masa se ubedeni deka e potrebno i „vo interes na balkanskite zemji da ostvarat polna sorabotka vo ramkite na evropskata demokratska zaednica i vo sklop na svetskata zaednica; i deka tamu }e ima celosna sorabotka so golemite sili na Obedinetite nacii, vrz osnova na ednakvost“.¹⁰⁷

¹⁰⁶ So Makedonija kako subjekt po vojната u{te nikoj ne kalkuliral. Informaciite za ona {to se slu~ovalo vo Makedonija so razvojot na NOV i PO na Makedonija s# u{te bile skudni.

¹⁰⁷ Kako reakcija na odr`anata trkalezna masa interesna e reakcijata na Konstantin Foti}, ambasador na jugoslovenskata vlada vo emigracija vo Soedinetite Amerikanski Dr`avi. Na 27. XI 1943 godina vo svojata telegrama do pretsedatelot na Jugoslovenskat vlada vo emigracija, }e istakne:

Vo Wujork dru{tvoto „Sloboden svet“ odr`alo slobodna diskusija me|u Adami}, Kosanovi}, Radi{a, Del Vajo, Salvemini i u{te nekoj, za problemite na Balkanot. Adami} vo taa prigoda gi definira kako gansterski site balkanski dinastii i grupi koi sorabotuvale so niv. Voda~ite na prvite narodni „vladi“ bile ubieni kako

Po odlukite na Vtoroto zasedanje na AVNOJ (29 noemvri 1943) i na Teheranskata konferencija (28 noemvri - 1 dekemvri 1943), nastanale krupni promeni vo odnesuvaweto na sojuznicite sprema nastanite vo Jugoslavija.

Vo po~etokot na 1944 godina nemalo somnevawe vo faktot deka NOV i PO na Jugoslavija se glavniot faktor vo borbata protiv silite na Oskata, deka ja imaat poddr{kata na narodot i deka se edinstvenite nositeli na borbata protiv okupatorot vo Jugoslavija.

Sogleduvaj}i go razvojot na nastanite vo Jugoslavija, na britanskiot premier Vinston ^er~il, vedna{ po Teheranskata konferencija, mu stanalo sosema jasno deka NOV i PO na Jugoslavija }e bidat re{ava~kiot faktor vo povenoto ureduvawe na Jugoslavija.¹⁰⁸

Trgnuvaj}i od taa realnost, ^er~il zapo~nal akcija za „politi~ki kompromis“ so rakovodstvoto na NOV i PO na Jugoslavija. Su{tinata na „politi~kiot kompromis“ se sostoela vo namerata na ^er~il, preku kompromis so rakovodstvoto na NOD, da im obezbedi na predvoenite partii pozicii vo

Stamboli} i Radi}. Vamberi raska`al prikazna za balkanski pretsedatel na vlada, koj mu go vratil ~asovnikot na gostinot, kradej}i go od svojot minister za finansii. [to zna~i za na{iot progres na demokratijata partizanskoto dvi`ewe, izlaga{e Kosanovi}, dodavaj}i deka toa dvi`ewe go obedinuva narodot i deka ne treba da se spre~uva tuku da se kanalizira i da se iskoristi revolucionernoto dvi`ewe vo Evropa. Kosanovi} vo isto vreme objavi vo „Slobodna re~“ statija pod naslov „Duhot na partizanite, duhot na Tesla“. Toj istaknuva deka Tesla patuva „sega so Adami} i Balokovi} po SAD dr`ej}i zaedni~ki predavawa“. Foti} „moli da mu se zastane na pat ako e mo`no, stavaj}i go Kosanovi} vo penzija, kako bi mu se smalile prihodite na minimum“. Branko Petranovi}, Jugoslovenske vlade u izbegli{tvu. Dokumenti. Arhiv Jugoslavije, Globus/Zagreb, 238/9.

¹⁰⁸ Vo po~etokot na dekemvri 1943 godina ^er~il go povikal generalot Maklin na referirawe vo Kairo, so cel {to podobro da se informira za sostojbata vo Jugoslavija. Vo razgovorot so ^er~il, Maklin istaknal deka „partizanite, im pomagale nie ili ne, }e bidat vo Jugoslavija re{ava~kiot faktor“. Isto takvo ubeduvawe iznel i britanskiot ambasador pri jugoslovenskiot dvor Stivenson, koj na 25 dekemvri 1943 godina, vo upatenata telegrama do Britanskata vlada istaknal deka „partizanite }e bidat gospodari na Jugoslavija... Sosema e somnitelno dali monarhijata i ponatamu mo`e da se smeta kako element na ureduvawe“. Du{an Plenda, Me~unarodni odnosi Jugoslavije u toku drugog svjetskog rata, Institut dru{tvenih nauka, Odeljenje za istorijske nauke, Beograd, 1962, 227.

povoena Jugoslavija,¹⁰⁹ a voedno i da gi obezbedi britanskite interesi vo Jugoslavija.

Najoigledna potvrda za britanskata promena vo pogled na nastanite vo Jugoslavija pretstavuva odr`aniot govor na ^er~il na 22 fevruari 1944 godina vo Dolniot dom, koga toj pred ~lenovite na Parlamentot mnogu pofalno se izrazil za NOV i PO na Jugoslavija i za ulogata na mar{alot Tito, so potencirawe deka Britanskata vlada }e im pomogne partizanite, no i deka kralot i negovata vlada, koi na{le pribe`i{te vo Velika Britanija, ne mo`e da gi otfrlat i zatoa }e se nastojuva da se pronajde kompromisno re{enie.

Kako rezultat na takvata aktivnost od britanska strana, vo narednite meseci NOV i PO na Jugoslavija }e steknat novi, ne samo vojni~ki tuku i

¹⁰⁹ Poa|aj}i od pozicijata za za~uvuvawe na interesite na monar-hijata, kon krajot na dekemvri 1943 godina, ^er~il upatil specijalna misija vo Vrhovniot {tab, so zada~a da raboti na pomiruvawe na partizanskite sili i kralската vlada. Misijata ja predvodet sinot na ^er~il, Randolph ^er~il. Pri zaminuvaweto toj dobil instrukcii da ispita kakva polza }e mo`e da se izvle~e za kralot i za stariot op{testven poredok vo pregovorite so NKOJ, a vo ramkite na novonastanatata situacija po odr`uvaweto na Vtoroto zasedanie na AVNOJ. Vo taa smisla, Britanskata vlada prezela niza merki koi stoeja na patot za postignuvawe dogovor so NKOJ. Kon krajot na dekemvri 1943 godina ^er~il insistiral vladata na Bo`idar Puri} da se otka`e od Dra`a Mihailovi}. Vo po~etokot na januari 1944 godina mu izdal naredba na komandantot na sojuzni~kite sili vo Sredozemjeto da se povle~at britanskite voeni misii koi od 1941 godina neprekinato pretojuvale kaj Dra`a Mihailovi}, a generalot Vilson se obratil do Vrhovniot {tab so molba edinicite na NOVJ da gi prifatat ~lenovite na britanskite misii koi se nao|ale kaj Dra`a Mihailovi} i da im se ovozmo`i evakuacija za Velika Britanija. Dušan Plenda, Op. cit., 228.

Vo odnos na ova, vo telegramata upatena od Konstantin Foti} do Bo`idar Puri}, se iznesuva amerikanskiot stav i se istaknuva deka „eden od glavnite pomo{nici na Donovan mi re~e deka angliskata odluka za povlekuvawe na misiite od generalot Mihailovi} e donesena bez prethodna konsultacija so nego i deka Amerikancite ne se soglasuvaat so taa politika. Tie go ~ekaat do|aweto na Mensfeld, koj nosi pismo od general Mihailovi} za pretsedatelot Ruzvelt i generalot Donovan. Tie ~ekaat eden prethoden izve{taj pa da donesat definitivna odluka za nivniot natamo{en odnos sprema Mihailovi}. Branko Petranović, Jugoslovenske vlade u izbeglištvu 1943-1945. Dokumenti. Arhiv Jugoslavije, Globus, Zagreb, 1981, 302.

diplomatski prednosti kako kaj vladite na antihitlerovskata koalicion taka i na stranicite na pe~atot.

Od svoja strana, pak, Vladata vo emigracija pravela s# za da go prodol'i svoeto neprirodno opstojuvawe na me|unarodnata politi~ka scena, so cel da ja prodol'i svojata egzistencija, obiduvaj}i se na sekoj mo`en na~in da go naru{i ugledot na AVNOJ.¹¹⁰ Me|utoa, vo novosozdadenata situacija, kako politi~ka taka i voena, obidite na Vladata vo emigracija bile pove}e od zaludni. Kon toa pridonesuval i faktot {to duri i odredeni ~lenovi na jugoslovenskiot politi~ki i voen vrv vo emigracija, a eden od niv e i izvr{itelot na 27-martovski ot udar vo 1941 godina, potoa pretsedatel na Vladata vo emigracija, Du{an Simovi}, istapuvale preku pe~atot, povikuvaj}i „gi site vistinski patrioti da mu se pridru`at na mar{al Tito (Josip Broz) i nacionalnoosloboditelnoto dvi`ewe“, a „nepripravaweto na Dvi`eweto, predvodeno od partizanskata privremena vlada... }e pretstavuva delo protiv na{ite sojuznici i olesnuvawe na rabotata i aktivnosta na na{ite neprijатели“.¹¹¹

Na drugi ot kraj od okeanot, vo SAD, odr`ani ot govor na ^er~il predizvikal bran od diskusii vo pe~atot.¹¹² Me|u drugoto, pe~atot smetal deka

¹¹⁰ Vo taa smisla, samo po eden mesec po odr`uvaweto na Vtoroto zasedanie na AVNOJ, se odr`a ~etni~ki ot kongres vo seloto Ba, na 25 januari 1944 godina, vo prisustvo na 274 delegati, me|u koi i pretstavnici na kompromitiranite i razbieni politi~ki partii. Na kongresot prisustvuva{e i kapetanot Mensfeld, ~len na voenata misija na SAD. Na istiot be{e izbran Izvr{en odbor na Centralni ot nacionalen komitet na Kralstvoto Jugoslavija. Kongresot be{e eden od obidite da se ospori zakonitosta na AVNOJ i da se mobilizira svetskata reakcija vo odbrana na ~eticite na Dra`a Mihailovi}. Du{an Plenda, Op. cit., 226.

¹¹¹ Rally around Tito, Serbs urges nations. The New York Times, vol. XCIII, No. 31 418, New York, Sunday, February 20, 1944, 14:1.

¹¹² Vo telegramata na K. Foti} do Bo`idar Puri} vo odnos na reakcijata vo amerikanskite politi~ki krugovi po povod govorot na ^er~il se veli: „Vo dobro izvestenite krugovi ovde (Va{ington, b.m.) se smeta deka govorot na ^er~il ne samo {to ne ja zajakna polo`bata na Tito i partizanite na terenot tuku pred sojuznicite poka`a deka isklui~itelnata poddr{ka na partizanite od strana na Angliskata vlada e zasovana ne nerealna situacija na terenot, tuku kako del na angliskata imperijalna politika. Vo Va{ington, vop{to e konstatirano so ~udewe i nelagodnost vo razgovorite so oficijalni lica i vo pe~atot deka vo govorot se navedeni fakti za sostojbata na gerilata vo Jugoslavija koi ne odgovaraat na

iska`anite pofalbi vo polza na Narodnoosloboditelno to dvi`ewe i na Tito od strana na britanskiot premier bi mo`ele da bidat voved vo prezemaweto merki za reorganizacija na Jugoslovenskata vlada, za da se ovozmo`i sozdavawe obedinet front me|u „vladata na kralot Petar II, so onaa na mar{al Tito“. A „evolucijata na ministerot (se odnesuva na britanskiot premier Winston ^er~il, b.m.) za uspesite na mar{al Tito vo ovaa vojna se iznenaduva~ki, a mnogu posmatra~i vo ovaa zemja veruvaat deka toj gi pretstavuva vo mnogu porozova slika od onaa {to navistina egzistira, iako na{ite informacii za vistinskata situacija... se neodredeni“. ¹¹³

Govorot na britanskiot premier Winston ^er~il predizvikal iznenaduvawe i kaj amerikanskiot politi~ki vrv, koj se pra{uval kako e mo`no, preku no}, „da pocrvenee eden tolku `zakoraven torievec““ kakov {to bil Winston ^er~il. Luis Adami}, po povod govorot na ^er~il, na ru~ekot na Redakcijata na vesnikot „Wujork Herald tribjun“, odr`an na 7 mart 1944 godina, apeliral do amerikanskite novinari i do politi~kata javnost da \$ se pogledne edna{ na vistinata v o~i, bidej}i i samiot toj, kako Amerikanec, pove}e bil zagri`en za Amerika {to nema dovolno sili za da prestane da „igra na kartata na evropskata reakcija“ i {to Amerikancite „ne se ve}e dalekovidi“. ¹¹⁴

tuka{nite izvestuwawa. Se smeta deka Moskva vakvata angliska politika }e ja primi so nedoverba.

Vop{to deneska kaj izvestenite ovde se prou~uva sostojbata kaj nas so te`nenie na pogolema objektivnost i simpatii sprema drugite grupi na otporot vo Jugoslavija, osobeno sprema ~eticite na Mihailovi}“. Branko Petranovi}, Jugoslovenske vlade u..., 303.

¹¹³ Hanson W. Baldwin, Politics and strategy. The New York Times, vol. XCIII, NO. 31453, New York, Monday, March 6, 1944, 4:3.

¹¹⁴ Soedinetite Amerikanski Dr`avi , sprotivno na odlukite doneseni na Teheranskata konfrencija, pa i na dr`eweto na vladite na Velika Britanija i SSSR, zazedoa stav so koj t.n., „vojni~ki akcii“ se odvojuvaat od osnovnite politi~ki na~ela i op{testveni problemi na Jugoslavija. Vladata na SAD ja priznava{e NOVJ i nejzinite voeni uspesi, no go odvojuva{e ona od {to izrasnaa borbenite partizanski sili, za {to narodite na Jugoslavija se izjasnija od prviot del na svojata borba i {to dava{e garancija za ponatamo{ni uspe{ni operacii na NOVJ. Takviot stav be{e rezultat na te`nenieto na SAD preku jugoslovenskata bur`oazija i monarhija da go

Zameruvajji im na amerikanskite novinari {to re~isi site „Titovite partizani gi narekuvaat komunisti“, Luis Adami} }e istakne: „Zna~i li deka i ^er~il e komunist, za{to na rodendenot na Va{ington, t.e. pred edna nedela, se izrazuva{e za Tito mnogu voodu{eveno. ^itaj}i go negoviot govor, jas za mig se ispla{iv deka golemiot britanski konzervativec oti{ol premnogu levo od mene...“. A obra}aj}i se kon li~nostite od amerikanskiot politi~ki vrv, }e istakne: „Zar ne bi mo`el nekoj od na{ite istaknati lu|e vo Va{ington, isto taka ubavo i duri malku podobro da zboruva?“ Krajot od apelot Luis Adami} }e go zaklu~i so zborovite: „Ako nie, narodot na ovaa zemja, ~uvstvuvame kako {to treba da ~uvstvuvame, duhovna i politi~ka srodnost i povrzanost so idninata, koja sega se kova vo Evropa i koja osobeno e jasna vo Jugoslavija, toga{ nie, Vie i jas, treba da napravime s# {to mo`eme za da ja navedeme na{ata Vlada da gi priznae politi~kite te`neewa na partizanskoto osloboditelno dvi`ewe“.¹¹⁵

Prezemenite merki na Britanskata vlada da iznajde kompromisno re{enie bile tema na koja \$ gi posvetile svoje komentari nekolku amerikanski novinari. Na 8 mart 1944 godina, „Wujork tajms“ go prenel komentarot na svojot londonski izvestuva~ Xems B. Reston, so osvrt na me|usebniot odnos na Britanskata i Jugoslovenskata vlada vo emigracija. Vo nego posebno se

obezbedi svoeto idno vlijanie na Balkanot, koe be{e o~igledno, po~na da im izbegnuva od interesnite sferi na zapadnite dr`avi.

Dušan Plenda, *Međunarodni odnosi Jugoslavije u toku drugog svjetskog rata.*, 216.

Isto taka, vo vremeto koga se vr{el pritisok na Puri} i koga se odvivala kampawata protiv Mihailovi}, K. Foti} pokrenal akcija vo Soedinetite Amerikanski Dr`avi za da gi neutralizira pritisokot i posledicite od pi{uvaweto na amerikanskiot pe~at za NOVJ i za Josip Broz Tito. Toj, na 13 mart 1944 godina, go izvestil Puri} deka kongresmenot Bezbi zboruval vo Kongresot na SAD, predupreduvaj}i gi ~lenovite na ova pretstavni~ko telo deka e va`no amerikanskiot narod i Vlada da slu{nat koj e Mihailovi} pred da se donese odlukata vo London {to „mo`e fatalno da \$ na{teti na negovata izvonredna rabota, koja od po~etokot im koristi na sojuznicite“. Istovremeno kongresmenot ostro zboruval i protiv Luis Adami}, smetaj}i deka toj e kriv {to amerikanskata javnost pogre{no e izvestena za Mihailovi}. Branko Petranović, *Op. cit.*, 306.

¹¹⁵ Slobodan Nešović, *Diplomatska igra oko Jugoslavije 1944-1945. Stvarnost*, Zagreb, 17.

naglasuvalo „^er~ilovoto povikuvawe na voda~ite na jugoslovenskiot kabinet od Kairo vo London¹¹⁶, kako posleden obid da se re{at politi~ko-voenite razliki me|u mar{alot Tito (Josip Broz) i generalot Mihailovi}, bidej{i vo novosozdadenata situacija Britancite ne mo`ele da prodol`at so dotoga{noto paradoksalno politi~ko priznavawe na Vladata na premierot Bo`idar Puri} s# dodeka taa insistira na tretiraweto na mar{al Tito kako `izmamnik`.“ Dokolku premierot Puri} „se sprotivstavuva na naporite da se postigne spogodba so mar{alot Tito..., Britanskata vlada, potpomognata od Rusija i mo`ebi od SAD, }e \$ stavi do znaewe deka nema da prodol`i da ja priznava Vladata na Puri} vo ovoj sostav“. ¹¹⁷

Vo prvite meseci na 1944 godina i Obedinetiot odbor na Amerikancite od jugoslovensko poteklo prezel ~ekori vo krugovite na amerikanskite kulturni i politi~ki li~nosti za oddavawe priznanie za u~estvoto na NOV i PO na Jugoslavija vo borbata protiv silite na Oskata. Vo taa smisla, delegacija na Obedinetiot odbor na Amerikancite od jugoslovensko poteklo, na 13 mart 1944 godina go posetila gradona~alnikot na Wujork, La Gvardija.¹¹⁸ Vo taa prigoda, La Gvardija, obra}aj{i im se na ~lenovite na delegacijata na Obedinetito odbor, gi zapoznal so amerikanskiot stav za pomagawe na NOV i PO na Jugoslavija na ~elo so mar{al Tito, {to pretstavuvalo prvo javno priznavawe na NOV i PO na Jugoslavija od strana na edna li~nost od amerikanskiot politi~ki `ivot. Toj i samiot istaknal deka li~no ne e zapoznaen so misleweto na Amerikanskata vlada vo odnos na NOD i Tito, no potenciral deka Josip Broz Tito „go privle~e

¹¹⁶ Kon krajot na septemvri 1943 godina vladata na Bo`idar Puri} od London se preseli vo Kairo, a go napu{ti na 9 mart 1944 godina. Dušan Plenda, Op. cit., 207.

¹¹⁷ James B. Reston, British, Poles reach showdown; Yugoslav Chiefs called to London. The New York Times, vol. XCIII, No. 31455, New York, Wednesday, March 8, 1944, 1:6.

¹¹⁸ La Gvardija vo amerikanskata javnost be{e poznat kako politi~ar so napredni idej, na koj socijalisti~kite i komunisti~kite idej ne mu bea nepoznati. Pred vojната se javuva kako za{titnik i inicijator na zakoni koi se odnesuvaat na za{tita na amerikanskata rabotni~ka klasa.

vnimanieto na Britanskata vlada“,¹¹⁹ poradi {to SAD bi trebalo javno da istaknat: „Tito, ti napravi dobra rabota, i nie sme za tebe“, {to od svoja strana, smetal La Gvardija, bi pomognalo mnogu na patot kon priznavaweto na NOV i PO na Jugoslavija. Ednovremeno, pred ~lenovite na delegacijata, toj istaknal deka e potrebno sojuzni~kite vladi oficijalno da mu dadat ohrabruvawe na Josip Broz Tito, bidej}i „gerilskata armija (se odnesuva na NOV i PO na Jugoslavija, b.m.) pretstavuva seriozen problem za nacisti~kite sili na Balkanot i vo Italija“, a u{te pove}e „zaradi negovata sposobnost da gi obedini razli~nite politi~ki grupi vo Jugoslavija“, {to pretstavuvalo, spored La Gvardija, „najdramati~na rabota vo celata vojna“. ¹²⁰

Isto taka, vo prvata polovina na mart 1944 godina, amerikanskiot pe~at go prenel na svoite stranici pismoto na Nacionalniot komitet na osloboduvaweto na Jugoslavija, upateno do ministerot za finansii Henri Morgentau, vo koe se baralo da ne se dozvoluva vadewe na nejzinite depoziti

¹¹⁹ Kakva be{e politikata na Soedinetite Amerikanski Dr`avi prema Jugoslavija vo po~etokot na 1944 godina se gleda od telegramata ispratena od K. Foti} do Bo`idar Puri} na 11. III 1944 godina, vo koja veli: „Amerikanskite oficieri koi bile kaj Dra`a nosat prekrasni izve{tai za Dra`a. Vo Ministerstvoto na vojnata podvlekuvaat deka govorot na ^er~il ne odgovara na vistinskata sostojba vo zemjata. Se o~ekuva re{itelna promena ovde vo polza na vojskata na Dra`a, koja ja smetaat za edinstveno dobro komanduvana i mnogubrojna vo centarot na Balkanot. Ne se soglasuvaat so ^er~iloviot stav za Dra`a“; a vo telegramata od 13. III 1944 se veli: „Deneska razgovarav so pomo{nikot- -minister za nadvore{ni raboti Dan, koj ni ka`a deka ni malku ne im se dopa}a {to Angliskata vlada postojano istaknuva deka Amerika e soglasna so angliskata politika prema nas. Toa ne e to~no, istakna Dan, i nie ne ja ovlastivme Angliskata vlada da zboruva vo na{e ime. Na{iot stav e jasno nabe}an: da se pomagaat site onie elementi {to se borat protiv neprijatelot, a politi~kata situacija ima da ja re{i samiot narod po vojnata. Vo me}uvreme gi priznavame samo kralot i Vladata na progonstvo. Dan mi re~e ponatamu deka imalo namera dr`avniot sekretar Hal da dade izjava vo taa smisla, no vo toa go spre~uva{e edinstveno {to nao}aat deka e {tetno po op{tite interesi da poka`at deka ne se soglasuvaat so angliskata politika. Kako {to javiv so telegramata Str. Pov. Br. 57 i sega obrnuvam vnimanie deka (sme): nie povtorivme deka treba da se izbegnuva i da se istaknuva faktot deka Amerika ne se soglasuva“. Branko Petranovi}ć, Op. cit., 306.

¹²⁰ Meyor urges that U.S. aid Tito's army: Suggests we follow the example of Britain. The New York Times, vol. XCIII, NO. 31 460., New York, Monday, March 13, 1944, 7:3.

{to se naojale vo Dr`avnata blagajna na SAD vo kakov bilo iznos i od ~ija i da e strana, bez soglasnost na Nacionalniot komitet na osloboduvaweto na Jugoslavija.¹²¹ Kako ovlasten zastapnik na interesite na NKOJ bil nazna~en Rudolf Bi~ani}.¹²²

Baraweto upateno od NKOJ go poddr`ale vesnicite „Dejli vorker“, „PM“, „Wujork tajms“ i dr. Vo komentarot na „PM“, meju drugoto, se istaknuva deka „na 26 mart 1944 godina, Stejt departmentot izdejstvuval da se zamrznat site fondovi na okupiranite zemji za da se za{titat interesite na narodot“, a baraweto na mar{al Tito „da se oslobodat site sredstva dovereni od Narodnata banka na Jugoslavija“ se karakteriziralo kako „predznak za barawa za vra}awe na ovie sredstva na narodot vo borba protiv okupatorot“. Spored citiraweto na eden porane{en jugoslovenski funkcioner, tie pari „ne pripa|aat nitu na Vladata nitu na krunata, tie mu pripa|aat na narodot“. Ponatamu se istaknuva deka vo slu~aj SAD da sakaat da mu pomognat na Tito, a so toa i na narodot, „navistina na narodot, tie pari mora da mu gi predadete nemu, bidej}i tie molat za oru`je i za municija. Tie se borat bez oru`je, bez obleka, bez pokriv nad glava, za{to ne mo`at da kupat voeni materijali so svoi pari“. ¹²³

Nesporen e faktot deka Jugoslovenskata vlada vo emigracija u{te od vremeto na napu{taweto na zemjata, raspolagaj}i so dr`avnoto zlato {to se

¹²¹ Pisma so ista sodr`ina Tito upati i do upravite na Brazilskata nacionalna banka vo Rio de @aneiro, na Turskata nacionalna banka vo Ankara, na Dr`avnata blagajna vo Va{ington. *Josip Broz Tito*, Sobrani dela. Tom devetnaesetti, 1 februar - 15 april 1944. Komunist, Kultura, Makedonska kniga, Misl, Na{a kniga, Skopje, 1984., 289.

¹²² Slobodan Nešović, *Svet o nama 1941-1945*. Tom III, Izdavačka radna organizacija „Rad“, Beograd, 1983, 126. Pretsedatelot na NKOJ Josip Broz Tito na 18 mart 1944 godina ja izvesti Upravata na dr`avnata blagajna na Velika Britanija deka go ovlastuva Rudolf Bi~ani}, viceguverner na Narodnata banka na Kralstvoto Jugoslaiivja, „da gi zastapuva interesite na jugoslovenskata Narodna banka i da go onevozmo`i vadeweto na nejinite depoziti ... od ~ija i da e strana bez soglasnost na NKOJ. Josip Broz Tito, Sobrani dela, Tom devetnaesetti, 1 februar - 15 april 1944, Komunist, Kultura, Makedonska kniga, Misl, Na{a kniga, Skopje, 1984., 189.

¹²³ Ibidem, 128-129.

nao|alo deponirano vo trezorite na sojunzi~kite i neutralnite zemji, gi pla}ala site kralski avanturi; gi finansirala Dra`a Mihailovi} i negovite pot~ineti; se frlale zlatni funti vo zemjata na ~eticite; gi pla}ale Konstantin Foti} i negovata rabota protiv NOD. Za stavawe kraj na takvoto tro{ewe na dr`avnite pari reagiral i Josip Broz Tito, baraj}i da se onevozmo`i tro{eweto na tie sredstva „bez vistinska legalna kontrola, a za celi protiv osloboditelnata borba vo Jugoslavija“. ¹²⁴

Vo tie denovi posebno vnimanie predizvikalo i intervju to na poverenikot na Nacionalniot komitet za nadvore{ni raboti, Josip Smodlaka, dadeno na amerikanskiot novinar Sajrus Sulzberger / Salzberger „vo nekoje selo od Italija“. Preku intervju to, amerikanskata javnost be{e zapoznaena so nekolku problemi {to vo toj moment bea od interes za sojunzi~kite i neutralnite zemji. Pred s#, javnosta be{e zapoznaena deka po osloboduvaweto Jugoslavija }e pretstavuva federalna dr`ava, so ednakvi prava za site narodi i religii. Posebno be{e naglaseno, {to be{e od osoben interes za zapadnite sojunzici, deka osnovnata parola na NOD ne e „pobeda na komunizmot“ tuku „smrt na fa{izmot, sloboda na narodot“, bidej}i „komunistite vo Jugoslavija ne mo`ea da ja nametnat svojata volja i doktrina, a po osloboduvaweto }e imame nezavisna Jugoslavija i sloboden narod so site demokratski slobodi“. Vo odnos na idnoto ureduvawe na Balkanot, Smodlaka ja zastapuval tezata deka „mora da imame balkanska federacija i prviot ~ekor bi bil unija me|u Bugarija i Jugoslavija“, a kon koja bi se priklu~ila i Albanija „so isti prava“, so {to bi se dobila federacija „dovolno silna da odbie sekakov bilo napad od koja bilo strana“. ¹²⁵

Pravej}i osvrt na odnosite me|u Bugarija i Jugoslavija niz istorijata, toj istaknal deka dotoga{niot raskol, t.e. „jabolko na razdorot me|u Jugoslavija i Bugarija, be{e statusot na Makedonija“. Re{enieto na toj problem, istaknal vo

¹²⁴ Tito asks freezing of Yugoslav funds. The New York Times, vol.XCIII, No. 31 464, New York, Thursday, March 16, 1944, 1:2.

¹²⁵ C. Sulzberger, Tito's group seek federation. The New York Times, vol. XCIII, No. 31 489, New York, Tuesday, April II, 1944, 3:1.

intervjuto Smodlaka, e „da š se dade na Makedonija celosna avtonomija vo federalnata dr`ava, so {to bi se stavlil kraj na jugoslovensko-bugarskiot razdor“.

Me|utoa, za delot na Makedonija vo ramkite na Grcija, Josip Smodlaka vo intervjuto iznel oceni koi mo`ebi pretstavuvale breme od negovata politi~ka aktivnost pred vojnata, ne mo`ej}i da go sfati duhot na ona {to se slu~ovalo vo delot na Makedonija pod Grcija. Spored nego, „Gr~ka Makedonija, prirodno, š pripa|a na Grcija i e del od Grcija. Porano toj del od Makedonija verojatno imal mnozinstvo Sloveni melu naselenieto. Me|utoa, po tursko-gr~kata razmena¹²⁶ na naselenieto, pred pove}e od dveset godini, toj del so gr~ki pari be{e koloniziran so Grci od Mala Azija i sega toj e gr~ki del“; vo odnos na tie granici, Jugoslavija i Grcija bi mo`ele „lesno da se dogovorat“. Na krajot od intervjuto, na pra{aweto za mo`nostite za politi~ko priznavawe na AVNOJ, toj istaknal deka „vo sega{niot moment site tri Vladi odr`uvaat odnosi so Vladata vo emigracija. Na{ata Vlada (se odnesuva na NKOJ, b.m.) ne e priznaena. Nie morame da se borime i da umreme za na{ata zaedni~ka rabota, no diplomatski ne zaslu`uvame da bideme priznaeni. Nie sme onie nepoznati prijатели.“¹²⁷

Pojavenite informacii vo amerikanskiot pe~at vo prvite meseci na 1944 godina za uogata na NOV i PO na Jugoslavija, kako i za aktivnosta na NKOJ, ne ostavale pove}e somnevawe koi se nositelite na otporot vo Jugoslavija.

Vo edna takva situacija, protivnicite na NOD vo SAD, predvodeni od Konstantin Foti}, ne miruvale. Vo sredinata na mart 1944 godina vo SAD pristignal pratenik na generalot Dra`a Mihailovi}, ~etni~kiot kapetan Borislav Todorovi}. Negovoto prisustvo Konstantin Foti} se obidel da go iskoristi vo propagandni celi, so edinstvena cel, da go aktuelizira povtorno Dra`a Mihailovi} vo amerikanskoto op{testvo. Za taa cel toj organiziral konferencija za pe~atot, na koja Borislav Todorovi} napravil obid da ja minimizira ulogata

¹²⁶ Vo 1923 godina, po Lozanskata mirovna konferencija, be{e izvr{ena zadol`itelna razmena melu hristijanite i muslimanite od Grcija i Turcija.

¹²⁷ C. L. Sulzberger, Tito's group seek federation. The New York Times; vol. XCIII, No, 31489, New York, Tuesday, April II, 1944, 3:1.

na NOV i PO na Jugoslavija, odej}i duri i dotamu {to partizanite gi pretstavil i kako sorabotnici na okupatorot, deka vo oslobodenite teritorii od edinicite na NOV i PO na Jugoslavija „vladee teror i komunizam“. Vo odnos na voenite sili na Dra`a Mihailovi}, toj istaknal deka nivniot broj iznesuval „35-45.000 luje koi, po sojuzni~koto istovaruvawe, bi mo`ele da mobiliziraat najmalku 400.000 sposobni za borba“. Vo odnos na silite na NOV i POJ, toj istaknal deka nivniot broj iznesuval 20-25.000 luje.¹²⁸

No takviot obid na Konstantin Foti} i na Borislav Todorovi} za povtorno aktuelizirawe na generalot Dra`a Mihailovi} vo SAD pove}e nemal nikakva osnova. Amerikanskata javnost, vrz osnova na informaciiite od pe~atot od krajot na 1943 godina, vo po~etokot na 1944 godina ja uvide dotoga{nata zabluda vo odnos na situacijata vo Jugoslavija i site svoi simpatii gi stavi na stranata na NOD i PO na Jugoslavija.

Na ovoj obid na Konstantin Foti} reagiral Obedinetiot odbor na Amerikancite od jugoslovensko poteklo, koj na 26 april 1944 godina upatil protestno pismo do Redakcijata na vesnikot „Wujork tajms“, izrazuvaj}i pritoa ~udewe zo{to takvi seriozni vesnici kako „Wujork tajms“ i „Wujork Herald tribjun“ otstapuvaat prostor na svoite stranici za mistifikaciiite vo vrska so Dra`a Mihailovi}, upateni od ~lenovite na reaktionernata Jugoslovenska vlada vo emigracija, na ~elo so nejziniot pretstavnik vo SAD, ambasadorot Konstantin Foti}. Vo protestnoto pismo posebno se naglasilo deka intervjueto e objaveno vo vreme koga vistinata za Jugoslavija stanala poznata vo svetot i koga britanskiot premier Vinston ^er~il gi veli~el uspesite na jugoslovenskite partizani. Potpisnicite na protestnoto pismo istaknale na krajot deka taa akcija e naso~ena da predizivka zabuna kaj amerikanskata javnost, a i da im napravi {teta na Amerikancite od jugoslovensko poteklo koi do toga{, od svoja strana, vlo`ile

¹²⁸ Vo ovoj period edinicite na NOV i POJ broeja preku 320.000 borci i stare{ini.

mnohu za voenite napori na SAD za poraz na silite na Oskata.¹²⁹ Isto taka, na amerikanskata javnost § bilo sosema jasno deka „britanskata i sovetskata politika stojat zad dvi`eweto na Tito“, i pokraj toa {to „brojot na misiite¹³⁰ kaj Glavniot {tab na mar{al Tito e zgolemen“.¹³¹

Poseben publicitet vo amerikanskata javnost }e predizvika statijata „Borbata na narodot na porobena Jugoslavija“, napi{ana na barawe od prijatelite na Narodnoosloboditelnata borba od SAD, Velika Britanija i Kanada¹³². Na statijata § otstapile mesto duri i vesnicite koi od po~etokot uporno ja poddr`uvale Vladata vo begstvo. Statijata bila distribuirana od poznatata amerikanska novinska agencija „Junajted pres“ so posredstvo na Luis Adami}, komu Josip Broz Tito, so pismo od 9 mart 1944 godina (koe cenzurata go zadr`a prili~no dolgo), mu go dostavil rakopisot na svojata statija.

Vo statijata Josip Broz Tito vo najkratki crti ja prika`al borbata {to ja vodele narodite na Jugoslavija. Vo nea bile opfateni, po hronolo{ki redosled, site nastani {to se slu~uvale na teritorijata na Jugoslavija, od 27-martovskite nastani, preku {estoaprilskiot napad i kapitulacijata na Kralstvoto Jugoslavija, do prika`uvaweto na rakovodnata uloga na Komunisti~kata partija na Jugoslavija vo organiziraweto na NOD, kako i neuspe{nite pregovori so generalot Dra`a Mihailovi} i po~etokot na negovata sorabotka so silite na Oskata. Isto taka, posebno mesto e posveteno na jakneweto na Narodnoosloboditelnoto dvi`ewe vo tekot na 1942 i 1943 godina, i pokraj faktot {to protiv nego bile prezemeni pet neprijatelski ofanzivi. Se iznesuva i zna~eweto na odlukite na Vtoroto zasedanie na AVNOJ, na koe be{e

¹²⁹ The New York Times, vol.XCIII, No. 31 504, New York. Wednesday, April 26, 1944, 5:4.

¹³⁰ Kon sredinata na septemvri 1943 godina, vo Vrhovniot {tab na NOV i PO na Jugoslavija pristigna anglo-amerikanska voena misija so ~lenot na Britanskiot parlament, generalot Ficroj Maklin.

¹³¹ C.L. Sulzberger, Titos's forces get Soviet aid by air. The New York Times, vol. XCIII, No. 31 500, New York, Saturday, April 22, 1944, 3:8.

¹³² Statijata be{e objavena vo oddelni bro{uri na angliski i na srpski jazik vo sojuzni~kiot pe~at. Isto taka, statijata e objavena i vo SSSR na ruski i na srpskohrvatski jazik. Podocna izlegoa prevodi na italijanski i na francuski jazik.

„obrazovan Nacionalen komitet na osloboduvaweto na Jugoslavija, kako privremena narodna vlada“. Pravej}i osvrt vrz dotoga{noto pi{uvawe na sojuzni~kiot i neutralniot pe~at, Tito vo statijata }e zabele`i deka vo dotoga{nata svetska istorija te{ko }e se najde primer na „pogolem cinizam i nepravda {to se napraveni na eden narod koj{to podnesuva tolku golemi `rtvi“, za najposle da mo`at sojuznicite sepak da uvidat „koj se bori vo Jugoslavija i komu treba da mu se pomogne“. Vo odnos na brojната sostojba na NOV i PO na Jugoslavija, Tito }e istakne deka „denes nie imame armija od 300.000 borci, opremeni so oru`je, {to go zema{e od neprijatelot. So sojuzni~ka pomo{ i naoru`uvawe nie mo`eme da sozrademe vojska od 700 -800.000 vojnici, koi zaedno so sojuznicite }e mu go zadadat posledniot udar na germanskiot fa{isti~ki okupator“. ¹³³

Osobeno golem publicitet vo javnosta na SAD predizvikalo prvoto intervju na Josip Broz Tito dadeno na d-r Stojan Pribi~evi} i na Xon Talbot. ¹³⁴ Prestojuvaj}i vo Vrhovnot {tab, tie avtenti~no, od lice mesto, ja informirale anglo-amerikanskata i britanskata javnost za nastanite vo Jugoslavija. Preku prenesenoto intervju bile dadeni odgovori na mnogu pra{awa od razvojot na NOD vo Jugoslavija, kako i za idnoto ureduvawe na Jugoslavija po osloboduvaweto, {to imalo ogromno vlijanie vrz javnosta vo razbiraweto na neкои dotoga{ plasirani „vistini“ od strana na Jugoslovenskata vlada vo emigracija i od nezinite diplomatski pretstavni{tva.

So toa, do sredinata na 1944 godina, vo amerikanskiot pe~at nastapil period na su{tinska promena vo odnos na izvestuvaweto za nastanite vo

¹³³ Slobodan Nešović, Op. cit., 256-261.

¹³⁴ Proletta 1944 godina vo Drvar, kade {to se nao|a{e Vrhovniot {tab na NOV i POJ, nastojuvaa da se probijat golem broj novinari od SAD i Velika Britanija. [tabot na glavniot sojuzni~ki komandant za Sredozemjeto im go ovozmo`uva{e toa samo na onie {to gi odreduva{e Britanskata vlada ili nezinite odgovorni organizacii za ova podra~je, pred s# SOE. So dogovor me|u nadle`nite slu`bi na Amerikanskata i Britanskata vlada i redakciite, Stojan Pribi~evi}, kako voen amerikanski dopisnik, i Xon Talbot, dopisnik na britanskiot pe~at, bea odredeni za prvi akreditirani sojuzni~ki dopisnici i bea prvite {to pristignaa vo Vrhovniot {tab na NOV i POJ.

Jugoslavija. Istovaruwaweto na sojuznicite vo Italiya i kapitulacijata na fa{isti~ka Italiya vo septemvri 1943 godina na novinarite im ja otvorile vratata kon Jugoslavija. Pristignuvaweto na prvite sojuzni~ki novinari i nivnite izve{tai i reporta`i od samoto mesto vlijaele da se nadmine vremeto koga Jugoslovenskata vlada vo emigracija i nejinite propagandni centri uspevale me|u sojuzni~kata javnost da proturat informacii za „borbata“ na Dra`a Mihailovi} i za ~eticite, ignoriraj}i gi silite na NOV i PO na Jugoslavija.

Od sredinata na 1944 godina, nastanite na politi~ko pole vo vrska so Jugoslavija se odvivale so takva brzina {to vo sekoj nareden den se o~ekovala razvrskata na t.n. jugoslovenski problem.

KONFERENCIJATA NA JALTA

Na Konferencijata na Jalta¹³⁵ makedonskoto pra{awe ne bilo postaveno na dneven red nitu na sednicite na golemite trojca, nitu na sostanocite na ministrite za nadvore{ni raboti.

Svojot stav za makedonskoto pra{awe SAD go definirale so Velika Britanija u{te pred po~etokot na Jaltskata konferencija. Vo predrazgovorite me|u amerikanskite i britanskite pregovara~i bilo dogovoreno toa pra{awe da ne se stava na dnevniot red na Konferencijata vo Jalta. Od svoja strana, SAD imale svoj stav vo vrska za ova pra{awe. Za niv, pra{awata za obedineta Makedonija i za balkanska federacija bile „dve povrzani pra{awa koi se odnesuvale na jugoisto~na Evropa..., kako i proektot za edna unija na Bugarija so Jugoslavija i nastojuvaweto za edna integralna Makedonija“. Tie dve pra{awa vo sebe, spored SAD, go vku~uvale razgleduvaweto na planot za sozdavawe balkanska federacija. SAD ja poddr`uvale Britanija vo nejziniot stav za povrzuvawe „sojuzni~ki i neprijatelski zemji so mo`nost na vku~uvawe i na Turcija“, no bile protiv nekakva ekskluzivna „unija ili federacija“ me|u Jugoslavija i Bugarija, „za{to toa ne bi pridonelo za napreduvawe kon po{irokoto grupirawe i isto taka bi ja izoliralo Grcija i bi ja zagrozilo nejzinata polo`ba“. I vo pogled na Makedonija SAD se priklonile kon britanskiot stav za priznavawe na makedonskata dr`ava kako federalna edinica vo federativna Jugoslavija, vo koja bi vogle teritorii {to prethodno \$ pripa|ale na Jugoslavija, a „ostavaj}i im gi makedonskite“ delovi vo Grcija i vo Bugarija na ovie „respektirani zemji“. ¹³⁶

Na sednicata na ministrite za nadvore{ni raboti odr`ana na 10 februaru 1945 na dneven red bilo postaveno pra{aweto za jugoslovensko-bugarskite

¹³⁵ Konferencijata na Jalta traela od 4.-ti do 11 februaru 1945. Na nea prisustvuvali pretsedatelite ^er~il, Stalin i Ruzvelt vo prisustvo na ministrite za nadvore{ni raboti.

¹³⁶ Foreign Relations of the United States, Diplomatic papers, The Conference at Malta and Yalta 1945, United States, Government Printing Office, Washington 1955, 238.

odnosi. Sovetskiot pretstavnik Molotov istaknal deka za tie pregovori se zapoznaeni i Britancite, i toa od sovetica strana.

Po izrazenata sovetica poddr{ka vo odnos na jugoslovensko-bugarskata sorabotka, britanskiot minister Idn postavil serija principielni pra{awa. Idn istaknal deka toj ne veruva oti na „dr`avite pod re`im na primirje bi mo`elo da im se dozvoli da sklu~uvaat mirovni dogovori bez dozvola na sojuznicate“, posebno {to Bugarija ne bila „slobodna da pravi {to taa saka“. Izlagaweto na Idn go poddr`al i amerikanskiot minister za nadvore{ni raboti, Stetinius, koj smetal deka e po`elno da im se sugerira na Bugarija i Jugoslavija da pri~ekaat vo nivnite pregovori do odr`uvaweto na Mirovnata konferencija. Reakcijata na Molotov bila deka toj ne mo`e da zboruva vo ime na Jugoslavija i Bugarija. Ne mo`ej{i da dojdut do solucija koja bi gi zadovolila site, amerikanskiot minister Stetinius sugeriral toa pra{awe da bide razgledano vo diskusijata na ministrite za nadvore{ni raboti vo Moskva po odr`uvaweto na Konferencijata.¹³⁷

BRITANSKO-AMERIKANSKOTO PRIBLI@UVAWE ZA NASTANITE NA BALKANOT

Po Konferencijata na Jalta britanskata diplomatija ne bila zadovolna od postignatite rezultati koi{to se odnesuvale na jugoslovensko-bugarskata federacija. Doneseniot zaklu~ok, na inicijativa na amerikanskiot minister za nadvore{ni raboti, Stetinius, razgovorite za toa da prodol`at vo Moskva, na sostanok na ministrite za nadvore{ni raboti, go ostavil sosema otvoreno toa pra{awe. Poradi toa pregovorite za jugoslovensko-bugarska federacija se odvivale nepre~eno. U{te pove}e {to britanskoto Ministerstvo za nadvore{ni

¹³⁷ Ibid., 877.

raboti bilo zagri`eno poradi otsustvoto na odgovorot od Bugarskata vlada vo vrska na federacijata, kako i otsustvoto na odgovorot od strana na SSSR vo vrska so pra{aweto za sozdavawe „Golema Makedonija“. Ona {to na britanskiot politi~ki establi{ment mu vlevalo nade` bilo pribli`uvaweto na stavovite na SAD kon onie na Velika Britanija vo odnos na Balkanot. Na samata konferencija SSSR uka`al na tekot na pregovorite me|u Bugarija i Jugoslavija za sojuz i zaemna pomo{. Britancite bile zapoznaeni so toa od sovetскиot odgovor, me|utoa, SAD bile iznenadeni. Vo preliminarnite razgovori za eden takov sojuz voop{to ne stanalo zbor. No ona {to bilo sosema sigurno toa e soznaniето vo krugovite na dvete Vladi deka koncite vo taa igra gi vle~el SSSR. Toa soznanie baralo neposredna akcija.

SAD stapile vo diplomatska akcija na 3 mart 1945 godina so vra~uvaweto Memorandum na jugoslovenskiot otpravnik na rabotite vo Va{ington, Ivan Frange{. Vo Memorandumot bil preciziran stavot na SAD vo odnos na tekot na pregovorite za jugoslovensko-bugarskiot dogovor za sojuz i zaemna pomo{. Stejt departmentot uka`al deka voop{to ne gleda blagonaklono na taa ideja od pri~ina {to za Bugarija, kako neprijatelska zemja, sega e neprikladno „da sklu~uva dogovori ili drugi me|unarodni akti, vo period koga taa e pod kontrola na Sojuzni~ka komisija“. Se naglasuvala i potrebata takov dogovor da bide poddr`an i od strana na „glavnite sojuznici i drugite zainteresirani vladi“. Nivniot cvrst stav deka „nema blagonaklono da gledaat na sklu~uvaweto takov pakt vo ovoj moment“¹³⁸ bil prosleden i do Vladite na SSSR¹³⁹ i na Velika Britanija¹⁴⁰.

¹³⁸ Dokumenti o spoqnoj politici Socijalisti~ke Federativne Republike Jugoslavije 1941-1945, II, Jugoslovenski pregled, Beograd 1989, 356.

¹³⁹ Sovetskiot minister za nadvore{ni raboti V. Molotov bil izvesten od A. Hariman na 7 mart 1945. PRO FO 371/48183 HP 00297 R. 4110/11/67.

¹⁴⁰ Britanskiot ambasador vo SAD Halifaks bil zapoznaen na 7 mart 1945 i istiот den go izvestil F.O. PRO FO 371/48184 HP 00297 R. 11763/11/67.

Pristignuvaweto na ova{a informacija vo Ministerstoto za nadvore{ni raboti na Velika Britanija predizvikalo otvoreno zadovolstvo.¹⁴¹ Pove}e nemalo nikakvo somnevawe vo amerikanskata poddr{ka na britanskata politika vo odnos na Balkanot. Vtoriot sekretar na Ministerstvoto, Adis, na 8 mart 1945 godina, ne kriej}i go svoeto zadovolstvo, stavil do znaewe deka „Amerikancite se vo vistinski dogovor so nas vo site to~ki i prezemaat paralelna akcija“. ¹⁴² So toa i formalno bil formiran britansko-amerikanski sojuz vo odnos na politikata na Balkanot, a posebno za jugoslovensko-bugarskite pregovori.

Vo situacija koga i SAD zastanale zad stavovite na Velika Britanija, vtoriot sekretar Adis insistiral povtorno da se reaktivira baraweto odgovor od strana na Vladata na Bugarija na pra{aweto od 26 januari 1945 godina vo odnos na pregovorite za jugoslovensko-bugarska federacija. Od druga strana, ekspertite na Ministerstvoto za nadvore{ni raboti ne mo`ele da bidat mirni {to vo sovetkiot odgovor od 10 januari 1945 godina otsustvuval odgovorot na pra{aweto za nivniot stav vo vrska so aktiviraweto na idejata „vo pogled na Golema Makedonija“. ¹⁴³ Od tie pri~ini, Ministerstvoto pobaralo od britanskiot ambasador vo SSSR, Ar~ibald Ker, da stapi vo kontakt so Sovetskata vlada i da se informira za sovetkiot stav po toa pra{awe. Ednovremeno mu sugerirale da pobara od SSSR da ostanat dosledni vo vetuvaweto dadeno na Konferencijata na Jalta za ispra}awe zaedni~ko obra}awe na trojcata golemi do Bugarskata vlada vo odnos na pregovorite za jugoslovensko-bugarska federacija, oti vo sprotivno samite }e bidat prinudeni da ispratat informacija do Vladata. ¹⁴⁴

Britanskiot ambasador vo SSSR, Ker, postapuvaj}i po direktivata na svoeto Ministerstvo, na 13 mart ispratil pismo do ministerot za nadvore{ni raboti na SSSR, Molotov, pri {to u{te edna{ go zapoznal so britanskite stavovi

¹⁴¹ Na 9 mart Forin ofis go izvestil britanskiot ambasador vo SAD , Halifaks, za zadovolstvoto {to go predizvikala vo britanskite politi~ki krugovi informacijata za stavot na SAD vo odnos na jugoslovensko-bugarskiot sojuz.

¹⁴² Ibidem.

¹⁴³ FO 371/48183 HP 00297 R. 4564/11/67.

¹⁴⁴ Ibidem.

za jugoslovensko-bugarskata federacija i go iznel zadovolstvoto od sovetските ubeduvawa za nejzinata neaktuelnost, no ja predo~il britanskata voznemirenost poradi sovetското odobruvawe na pregovorite me|u Jugoslavija i Bugarija za postignuvawe dogovor za sojuz i zaemna pomo{. Sosema otvoreno pobaral Sovetskata vlada da se izjasni vo odnos na idejata za „Golema Makedonija“.¹⁴⁵ Britancite posebno gi interesiral sovetскиот odgovor za taa ideja, bidej}i taka bi mo`ele da gi planiraat slednite svoi ~ekori za da go spre~at „zaedni~kiot jugoslovensko-bugarski pritisok vrz Grcija i otstapuvaweto na Zapadna Trakija“.¹⁴⁶ Celokupnata aktivnost {to se oddivala me|u Jugoslavija i Bugarija, a vo koja indirektno bila involvirana i Grcija, pri krajot na Vtorata svetska vojna za britanskiot politi~ki establi{ment pretstavuvala „konfuzna situacija“ vo koja tie ne gledale nekoja perspektiva za regulirawe na odnosite me|u balkanskite dr`avi vo „ovaa faza“. Soglasno takvite proceni na sostojbite na Balkanot, tie uka`uvale deka „paktovite i dogovorite, osobeno onie od ekskluzivna priroda“, bi trebalo da go pri~ekaat vremeto na stabilizirawe na politi~kata situacija i na vospostavuvawe ramnote`a me|u balkanskite dr`avi.¹⁴⁷

No na Balkanot i pokraj „konfuznata situacija“ nastanite se oddivale spored predvideniot redosled, diktiran od strana na SSSR. SSSR so svojot

¹⁴⁵ FO 371/48183 HP 00297 R. 4110/11/67.

¹⁴⁶ Britancite bile sosema svesni za „tradicionalnata“ zainteresiranost na Srbija i Bugarija za Solun i dotoga{noto odr`uvawe na status kvo „poradi nivnite sprotivstaveni interesi kon nego“. Mo`niot jugoslovensko-bugarski dogovor za federacija otvoril novi prostori za akcija na Jugoslavija i Bugarija vo toj pravec. Za Britancite federacijata pretstavuvala odstranuvawe na dotoga{niot odbranben mehanizam, sprotivstavenite interesi na Jugoslavija i Bugarija kon Solun, so {to Solun bi stanal isklu~ivo zaedni~ka cel, t.e. „op{tojugoslovenski interes“. Opasnosta za Grcija, spored Britancite, rastela i od mo`nosta Bugarija da \$ go otstapi na federalna Makedonija delot na Makedonija pod Bugarija, so {to se zgolemuvale „tradicionalnite makedonski aspiracii na smetka na Grcija“. Od tie pri~ini, Britancite bile re{eni so site mo`ni sredstva da se sprotivstavat na sekoj dogovor me|u Jugoslavija i Bugarija {to kako takov bi bil samo „prviot ~ekor kon eventualna federacija“, a vo koja, tie bile sosema sigurni, deka „prvenstvo bi im se dalo na jugoslovenskite aspiracii sprema Grcija“. FO 371/48184 HP 00297 R. 11861/11/67.

¹⁴⁷ Ibidem.

ekspanzionizam, a toa bilo sosema o~igledno, se nao|al vo prednost nasprema Velika Britanija, ne vodej}i smetka za britanskite interesi. Sovetskite pipala poleka no sigurno se stegale okolu balkanskite zemji, so isklu~ok na Grcija i Turcija.

Vo edna takva sostojba, britanskiot premier V. ^er~il, perfiden politi~ar i strateg, sosema realno gi ocenil svoje mo`nosti nasprema sovetkiot rejting vo Jugoslavija¹⁴⁸ i vo Bugarija. Promenata kaj ^er~il nastapila po zaminuvaweto na Tito od ostrovot Vis¹⁴⁹, po {to ^er~il prestanal da mu „veruva na Tito“.¹⁵⁰

Ocenuvaj}i ja sovetската ekspanzija kako najopasna za britanskite interesi, vo april 1945 godina ^er~il zazel cvrst stav so koj{to otstupuvaweto na tuljite teritorii mo`elo da se vr{i samo na mirovni konferencii bidej}i, spored nego, nekontroliranite dogovori i pregovori ne bi mo`ele da go „spre~at ruskoto navleguvawe vo Centralna i vo Zapadna Evropa“.¹⁵¹

So konstatacijata za frlaweto na Jugoslavija „so celo srce vo pregratkite na Rusija“¹⁵², toj bil sosema vo pravo koga uka`al na zaludnosta za natamo{no u~estvo i podnesuvawe nepotrebni `rtvi na Velika Britanija „vo igra {to ja gubime“. Toj sosema realno rasuduval deka „ni{to ne mo`e da ja izvle~e“ Jugoslavija od „ruskata pregratka“. Vrz osnova na taa realnost, vo vrska so sostojbite vo Jugoslavija, britanskiot premier V. ^er~il, vo vtorata polovina na

¹⁴⁸ Kolku i da nastojuval ^er~il preku formiraweto na edinstvenata jugoslovenska vlada da zadr`i ne{to od britanskite interesi vo Jugoslavija, sepa do{ol do soznanie deka Tito e eden od najgolemite privrzanici za {to pocvrsto edinstvo na KP i isto~noevropskite zemji na „narodnata demokratija“, pod neprikosnovenoto vodstvo na sovetската partija i Stalin. Tito bil zagovornik na idejata na monolitno edinstvo na evropskoto komunisti~ko edinstvo na evropskoto komunisti~ko dvi`ewe so rakovoden centar vo Moskva.

¹⁴⁹ Se odnesuva na Titovoto zaminuvawe od ostrovot Vis na 19 septemvri 1944 za SSSR na razgovori so Stalin. Josip Broz Tito, Sobrani dela, tom dvaeset i sedmi, 1 mart 30 april 1945, Komunist, Kultura, Makedonska kniga, Misl, Na{a kniga, Skopje 1982, 343.

¹⁵⁰ Ibidem.

¹⁵¹ Ibid., 255.

¹⁵² Tito-Churchill, Strogo tajno, Arhiv Jugoslavije, Beograd, Globus, Zagreb 1981, 503-504.

1945 godina, zacrtal deka britanskata politika sprema Jugoslavija trebalo da se odviva vo pravec na nejzinoto „odvojuvawe“ od Jugoslavija, a da se „dr`i cvrsto“ vo Grcija. Velika Britanija dosledno se pridr`ovala kon ovaa politika s# do mart 1947 godina, koga „odgovornosta“ za Grcija ja prezele SAD.

NASTANITE VO MAKEDONIJA VO AMERIKANSKIOT PE^AT (1944-1945)

I vo 1944 godina amerikanskiot pe~at prodol`il da izvestuva za nastanite vo Makedonija. Vo ovoj perirod izvorite na informaciite bile razli~ni. So samiot

priliv na novi borci doajalo do formirawe na pogolemi voeni edinici. Sudirite so okupatorskite vojski stanuvale s# po~esti, a informaciite za niv preku ~lenovite na misiite se prenesuvale do sredstvata za informirawe na SAD. Isto taka, u{te vo tekot na oktombri 1943 godina bila vospostavena i radiovraska me|u G[na NOV i PO na Makedonija so Vrhovniot {tab na NOV i POJ, {to imalo golemo zna~ewe za me|usebnoto i blagovremeno informirawe za oru`enite sudiri {to se izveduvale na teritorijata na Makedonija. Ednovremeno, vospostavenata vrska ovozmo`ila V[na NOV i PO na Jugoslavija da ispra}a informacii za nastanite vo Makedonija do radiostanicata „Slobodna Jugoslavija“, a toa bilo mo`nost javnosta vo sojuzni~kite i neutralnite zemji da se zapoznae i so nastanite vo Makedonija vo tekot na 1944 godina.

I pokraj faktot {to vo oddelni informacii s# u{te se pravele obidi od strana na Jugoslovenskata vlada vo emigracija oru`enite sudiri vo Makedonija da im se pripri{at na ~etnicite, vistinata za ona {to se slu~uvalo vo Makedonija i koi bile vistinskite nositeli na otporot ne mo`ela da se prikrie,¹⁵³ a posebno imaj}i gi predvid informaciite od radiostanicata „Slobodna Jugoslavija“. Vo tie informacii se izvestuvalo i za sorabotkata na edinicite na NOV i PO na Makedonija so edinciite na ELAS na teritorijata na Egejska Makedonija.¹⁵⁴ Isto taka, se izvestuvalo i za sorabotkata me|u makedonskite i albanskite partizani i za borbite {to gi vodele so germanskite edinici za osloboduvawe na Debar.¹⁵⁵

Na 14 septembri „Wujork tajms“ povtorno ja prenel informacijata, prezemena od „Slobodna Jugoslavija“, za osloboduvaweto na Kavadarci.¹⁵⁶ Isto

¹⁵³ The New York Times, vol. XCIII, No. 31.455, New York, Wednesday, March 8, 5:1.

¹⁵⁴ C. L. Sulzberger, Tito seeks bonds to Greek forces. The New York Times, vol. XCIII, No. 31 610, New York, Thursday, August 10, 1944, 8:3.

¹⁵⁵ Greek help Tito in drive on rails. The New York Times, vol. XCIII, No. 31 621, New York, Monday, August 21, 1944. Se odnesuva na napadot na Debar izvr{en na 2 avgust 1944 godina.

¹⁵⁶ Escape route narrows. The York Times, vol. XCIII, No. 31 645, New York, Thursday, September 14, 1944, 12:2. Vo radioemisijata od 12. IX 1944, Radiostanicata „Slobodna Jugoslavija“ izvetuvala deka „vo maj borbite na NOV go

taka, na 21 septemvri 1944 godina „Wujork tajms“ ja prenel informacijata prezemena od britanski izvori deka „silite na mar{al Tito go zazele gradot Manastir (Bitola) vo jugozapadna Jugoslavija, vo blizinata na gr~ko-albanskata granica“. ¹⁵⁷

Kapitulacijata na Bugarija otvorila nova stranica vo izvestuvawata na amerikanskiot pe~at. Toa bil onoj moment koga nastanal celosen presvrt vo odnos na nositelite na borbenite akcii vo Makedonija, kade {to zapo~nale operaciite za nejzino kone~no osloboduvawe. Sekojdnevnite borbi i osloboduvaweto na gradovite vo Makedonija bile top-tema vo dnevnite vesnici na SAD. Vo tie informacii se istaknuval i potpi{aniot dogovor me|u Tito i ote~estvenofrontovskata Vlada na Bugarija za vku~uvawe na bugarskite edinci vo operaciite za osloboduvawe na Makedonija. ¹⁵⁸ Vo toj kontekst, nedelното ilustrirano spisanie „Nej{n“, vo komentarot vo vrska so postignatiot dogovor vo Krajova, }e istakne deka „Titovoto re{enie za makedonskoto pra{awe, ... }e \$ dade na Makedonija ednakov status so Hrvatska i Srbija vo federativnata zaednica“ i „}e bide osnova za eliminirawe na natamo{nite nedorazbirawa me|u Jugoslavija i Bugarija i }e mo`e da otvori pat kon federacijata“. ¹⁵⁹

zazele Kavadarci“. Архив INI, Regesti - emisii „Slobodna Jugoslavija“ (Kavadarci e oslobodeno na 7 septemvri 1944 godina od Devettata makedonska brigada).

¹⁵⁷ Monastir reported taken by Tito. The New York Times, vol. XCIV, No. 31 625, New York, Thursay, September 21, 1944, 13:1. Ovaa informacija ne odgovara na vistnskata situacija, bidej}i po kapitulacijata na fa{isti-ka Bugarija be{e osloboden pogolemiot del od Makedonija {to be{e pod bugarska okupacija, no so isclu~ok na gradovite Skopje, Bitola, Veles, Kumanovo, [tip, Ohrid i gradovite vo Zapadna Makedonija. Bitola be{e oslobodena na 4 noemvri 1944 godina.

¹⁵⁸ Bulgaria-Yugoslav pact signed. The New York Times, vol. XCIV, No. 31 676, New York, Sunday, October 15, 1944, 26:3. Na 5 oktombri 1944 godina vo Krajova (Romanija) pretsedatelot na NKOJ, Josip Broz Tito, ja primi delegacijata na Bugarskata ote~estvenofrontovska vlada na ~elo so Dobri Terpe{ev. Pritoa be{e postignat dogovor za u~estvo na bugarskata vojska vo borbite protiv Germancite vo Makedonija i vo Srbija.

¹⁵⁹ Progress in the Balkans. The Nation, vol. 159, New York, Saturday, October 28, 1944, No. 18, 505.

Posebno mesto vo izve{taite na amerikanskite izvestuva~i imale nastanite vo Grcija. Imeno, neposredno po napu{taweto na germanskite edinici na Pirea i Atina, Britanskiot ekspedicionen korpus na 14 oktombri 1944 godina, vlegol vo Grcija, kako {to bilo dogovoreno vo Kvebek me|u SAD i Velika Britanija. Po vleguvaweto na Britanskiot korpus, Atina bila okupirana. Na 4 dekemvri 1944 godina, voenite edinici na Velika Britanija zapo~nale so voenata intervencija protiv silite na dvi`eweto na odporot vo Grcija. So zapo~nuvaweto na dekemvriskite sudiri vo su{tina bil zape~aten porazot na EAM-ELAS. Po~etokot na sudirite vo Atina predizvikale bran na osuda na stranicite na jugoslovenskiot pe~at, pri {to se osuđuvala prezemenata akcija od strana na britanskite sili. Poradi toa, kako {to izvestuva Sulzberger, na 18 dekemvri 1944 godina od Rim ne izostanala britanskata reakcija. Imeno, voda~ot na britanskata misija pri V[na NOV i PO na Jugoslavija, Ficroj Maklin, protestiral poradi napisite vo neкои vesnici, osobeno vo „Borba“, organot na Komunisti~kata partija na Jugoslavija, koja otvoreno pi{uvala vo polza na EAM, a protiv antivladinite sili vo Grcija. Kako {to istaknuva Sulzberger, Maklin go izrazil britanskoto mislewe, formirano vrz osnova na dobieni izve{tai „deka ~etiri brigadi“ bile formirani od Grci vo Jugoslovenska Makedonija, koi ja preminale granicata i deka tie „bile organizirani od Apostolski, a se pretpostavovalo, bez dokazi, deka ekspert na mar{alot Tito, generalot Tempo, ~ie vistinsko ime e Vukmanovi}, imal udel vo organiziraweto na trupite“. Vo odgovorot daden na Maklin, pretsedatelot na NKOJ, Josip Broz Tito, kako {to ja izvestuva javnosta Sulzberger, istaknal deka toj ne mo`e da premine preku faktot za lo{ata situacija vo Grcija i deka gi „obvinuva i EAM i Vladata na Papandreu za predizvikuvawe kriza, koja se izrodi vo gra|anska vojna“, a ednovremeno se istaknuva deka Tito dal uveruvawe „oti gr~kite edinici formirani ... vo Ju`na Jugoslavija nema da bidat vklue~eni vo gra|anskata vojna“. ¹⁶⁰ Od svoja strana po~etokot na Gra|anskata vojna vo Grcija, amerikanskiot pe~at i amerikanskata

¹⁶⁰ C. L. Sulzberger, British protest to Tito. The New York Times, vol. XCIV No 31 740, New York, Monday, December 18, 1944, 5:3.

javnost je go prosledi so bran na osudi poradi britanskata intervencija. Preku pe~atot se baralo Britancite da gi prekinat prezemenite akcii, a SAD da posreduvaat vo nastanatata kriza meju protivni~kite strani. Se baralo i formirawe na amerikansko-britanska komisija, koja bi imala zada~a da obezbedi nepristrasno regulirawe na situacijata.¹⁶¹ Me~utoa, vakviot stav na SAD je evoluiral po smrtta na F. D. Ruzvelt na 12 april 1945 godina, koga negoviot naslednik Hari S. Truman je ja istakne „odgovornosta na SAD za rakovodewe so svetot“.

Nesomneno deka i jugoslovenskite politi~ari kalkulirale so makedonskoto nacionalno pra{awe. Zatoa, na 11 april 1945 godina, „Wujork tajms“ ja prenesuva dadenata izjava na Jugoslovenskata vlada, deka taa nema da go pokrenuva pra{aweto „za inkorporirawe na celata makedonska teritorija, vo blizina na Jugoslavija, so glaven grad vo Skopje“, bidej}i „upravnata vlast na postojnata teritorija e od primarna va`nost“. Me~utoa, i pokraj takvite izjavi, se veli vo informacijata, „Jugoslavija istaknuva deka ima 100.000 makedonski Sloveni ju`no od granicata, ...i deka mnogu Jugoslovenski Makedonci imaat `elba da napravat ne{to vo ovaa situacija“.¹⁶²

Vo po~etokot na 1945 godina se pojavila i makedonskata emigracija vo SAD preku nastojuvaweto da gi animira javnosta na SAD, dr`avnite organi i po{irokata mejunarodna javnost za makedonskoto pra{awe. Na 11 februar 1945 godina Makedonsko-amerikanskiot naroden sojuz upatil do Ministerstvoto za nadvore{ni raboti na SAD i do javnosta svoj „Memorandum za makedonskoto pra{awe“. Vo nego, re{avaweto na makedonskoto pra{awe, makedonskata emigracija organizirana vo MANS go gledala vo „obedinuvaweto na trite dela na Makedonija vo edna slobodna makedonska dr`ava, vo zaednica so demokratskite ju`noslovenski i seabalkanski nacii...“.

¹⁶¹ N. D. Smirnova, Politika S[A v otno{enii Grecii (1943-1945). Novaja i Novej{aja istorija, 1984, br. 1., 51.

¹⁶² C. L. Sulzberger, Plebiscite looms in Czech Ruthenis. (Macedonians on issue). The New York, Times vol. XCIV, No. 31 854, New York, Wednesday, April 12, 1945, 5:1.

Prvotno ime kon sozdavaweto slobodna Makedonija, se naglasuva vo Memorandumot, bil prezemen na 29 noemvri 1943 godina na Vtoroto zasedanie na AVNOJ, odrano vo Jajce, pri to e usvoen federativniot princip kojto im priznava „celosna ednakvost na narodite na Srbija, Hrvatska, Slovenija, Makedonija, Crna Gora i Bosna i Hercegovina. Za Makedoncite vo ramkite na Jugoslavija ova istoriska odluka znae deka tie za prvpat vo periodot od pet veka dobija pravo na samoopreodeluvawe i nacionalna nezavisnost“. Na krajot Memorandumot zavr{uva so nade` deka Vladata na SAD, „zaedno so Vladite na na{ite golemi sojuznici - Sovetskiot Sojuz i Velika Britanija, }e ja uvidat vistinskata cel na makedonskiot narod i }e mu pomognat da go ostvari dolgogodi{niot son za slobodna i obedineta Makedonija“. ¹⁶³

So posebno vnanie vo amerikanskata javnost }e bide primena statijata na Georgi Pirinski, pod naslov „Za slobodna Makedonija“, napi{ana na angliiski jazyk, a objavena vo glasiloto na Obedinetiot odbor na Amerikancite od jugoslovensko poteklo, vo avgust 1945 godina.

Povodot za pojavuvaweto na statijata bil vo neposredna korelacija so nastanite {to od krajot na 1944 godina se slu~uvale vo Grcija, a imale poseben odraz vrz naselenieto vo delot na Makedonija vo ramkite na Grcija. Stanuva zbor za terorot na gr~kata reakcija vrz makedonskoto naselenie, a pri~inata za toa bila {to Makedonija „za pove}eto Amerikanci... e poznata samo kako stara zemja na Aleksandar Veliki“, ili po „makedonskite bra}a misioneri, Kiril i Metodij, koi go ra{irija slovenskiot crkoven jazyk“. Sovremenoto poimawe na Makedonija vo amerikanskata javnost, kako {to istaknuva Georgi Pirinski „ne e samo maglovito tuku obi~no i nepravilno, {to se odnesuva do borbata na Makedoncite za nacionalna nezavisnost“. Poradi toa Georgi Pirinski vo statijata ja prezentira istorijata na makedonskiot narod, zadr`uvaj}i se pritoa na nacionalnosta, geografskata polo`ba, a posebno na nacionalnoosloboditelnite dvi`ewa na makedonskiot narod niz istorijata.

¹⁶³ Atanas Bliznakov, Spomeni za nacionalnata, politi~kata i kulturnata dejnost na Makedoncite vo SAD, Kanada, Kultura, Skopje, 1987, 96.

Pogolem prostor vo statijata Georgi Pirinski § posvetil na Narodnoosloboditelната vojska na makedonskiot narod, „kako del od Narodnoosloboditelната vojska na Jugoslavija“, koja „se bore {e pod vrhovnata komanda na mar{al Tito“. Isto taka, toj }e ja zapoznae amerikanskata javnost i so faktot deka „Makedonija stana zemja na sobir na internacionalното gerilsko dvi`ewe, kako prv primer na entuzijasti~ka balkanska timska rabota“, kade {to „gr~kite, jugoslovenskite i bugarskite vojski nastapuvaat zaedno vo borbata protiv fa{isti~kite okupatori, a nivnata cel po vojnata e nezavisna Makedonija“. ¹⁶⁴

Zapoznavaj}i ja amerikanskata javnost so odr`uvaweto na Vtoroto zasedanie na AVNOJ, kade {to Jugoslavija bila „proglasena za federacija na slobodni dr`avi, so potpolna ednakvost na narodite na Srbija, Hrvatska, Makedonija, Crna Gora, Bosna i Hercegovina“, toj }e istakne deka toa pretstavuva „rodendenska potvrda, kraj na nejzinata sloboda, ednakvost i suverenitet“. Devet meseci podocna, toj pi{uva: „125 delegati na Antifa{isti~kiot sovet na nacionalното osloboduvawe na Makedonija se sobraa vo Bitolskiot manastir¹⁶⁵ na 41-vata proslava od istoriskoto Ilindensko vostanie i se konstituiraa sebesi vo vrhovno zakonodavno i izvr{no telo na makedonskata federalna dr`ava“. No, kako {to zaklu~uva G. Pirinski, „proklamiraweto na slobodna Makedonija... ne go re{i kompletno makedonskiot problem“. Nade`i na patot za negovoto celosno re{avawe sodr`ele izjavite na Vladata na ote~estvena Bugarija za nejzinata „gotvnost da ja otstapi Bugarska Makedonija“. No, na toj pat, kako {to pi{uva G. Pirinski, „pokomplicirano e pra{aweto za Gr~ka Makedonija, kade {to silniot priliv na Grci od Mala Azija i proteruvaweto na golem broj Makedonci o~igledno go promeni etni~kiot karakter na toj del od Makedonija“. Ponatamu }e zabele`i

¹⁶⁴ Spored na{e sogleduvawe, Georgi Pirinski gi ima predvid akciite na silite na NOV i PO na Makedonija pri napadot na Edesa i bugarskoto vku~uvawe vo borbite protiv fa{isti~kite okupatori.

¹⁶⁵ Informacijata pogre{no e prenesena. Prvoto zasedanie na ASNOM se odr`a na 2 avgust vo manastirot Prohor P~inski.

deka „ne e na nas i na na{ite gr~ki prijateli ovde vo SAD da polemizirame za idnite granici na Makedonija“, bidej{i toa „pra{awe, bez somnenie, mo`e i }e bide re{eno od samite Makedonci vo site tri dela na zemjata, preku sorabotka i so prijatelska pomo{ od nova Jugoslavija, nova Bugarija i, (nie se nadevame), nova Grcija“, a `elba na site Makedonci vo SAD, kako {to istaknuva G. Pirinski e da se najde „prijatelska solucija koja }e bide zadovolitelna i za Makedoncite i za site demokratski balkanski narodi“.

Zavr{uvaj{i ja statijata, G. Pirinski }e zaklu~i deka „formiraweto na slobodna Makedonija e edno od najgolemite postignuvawa na Osloboditelnata vojna na narodite na Jugoslavija“, {to e „potvrda za vistinskiot demokratski karakter na Titovoto narodnoosloboditelno dvi`ewe“, izrazuvaj{i nade` deka toa }e pretstavuva „presvrtnica na patot kon podobra idnina na balkanskite narodi“.¹⁶⁶

Po vleguvaweto na Makedonija vo Federativna Jugoslavija kako ramopravna ~lenka, G. Pirinski i ~lenovite na Makedonsko-amerikanskiot sojuz¹⁶⁷ veruvale, a i odnosite po vojnata meju Jugoslavija i Bugarija im vlevale nade`, vo ostvaruvaweto na makedonskiot dolgogodi{en son - obedinuvaweto na Makedoncite od site tri dela na Makedonija. No, kako {to Georgi Pirinski ja zapoznaval amerikanskata javnost, na patot na obedinuvaweto „pokomplicirano“ stoelo „pra{aweto za Gr~ka Makedonija“.

Potpi{uvaweto na dogovorite vo Liban (maj 1944), Kazerta (septemvri 1944) i Varkiza (februari 1945) bil patot koj vodet kon kapitulacija na ELAS pred britanskite sili i silite na Gr~kata vlada. Informaciite za prezemeniot teror od silite na gr~kata desnica od krajot na 1944 godina go preplavile amerikanskiot pe~at. Sekojdnevните informacii za prisilnite migracii na makedonskoto naselenie od delot na Makedonija vo ramkite na Grcija vo Jugoslavija, Bugarija i vo Albanija, kako spas od prezemeniot teror od strana na

¹⁶⁶ Georgi Pirinski, For a free Macedonia, The United Committee of South-slavic Americans, New York, N.Y. August, 1945.

¹⁶⁷ Makedonskiot amerikanski naroden sojuz e formiran vo 1938 godina, a proizleze od Makedonskiot naroden sojuz, koj be{e formiran vo 1931.

gr~kata reakcija be{e povod Makedonsko-amerikanskiot sojuz na 17 juli 1945 godina da se obrati so protestno pismo do gr~kiot ambasador vo SAD, Dijamantopulos. Vo pismoto Grcija se obvinuvala za zapo~natata „kampawa na teror, so cel istrebuvawe na Makedonskite Sloveni vo gr~kiot del na Makedonija poradi {to prebegnaa preku granica, baraj}i zasolni{te vo Jugoslavija“, a dodeka „stotici drugi bea ma~eni i ubivani“. Naglasuvaj}i deka „oficijalnite i neoficijalnite negirawa ne mo`at da ja skrijat od amerikanskata javnost antinarodnata politika na sega{nata Gr~ka vlada i tragi~nata sudbina na makedonskite Sloveni“, ~lenovite na Makedonsko-amerikanskiot naroden sojuz barale gr~kiot ambasador Dijamantopulos da ja informira Gr~kata vlada vo Atina za stavot na „desetici iljadi Amerikanci od makedonsko poteklo, kako i milioni slobodoqubivi Amerikanci“ koi „se mnogu voznemireni od ovie nastani“ i „da bide staven kraj na terorot na profa{isti~kite bandi“. Zavr{uvaj}i go protestnoto pismo, ~lenovite na Makedonsko-amerikanskiot naroden sojuz se nadevale deka „na gr~kiot narod naskoro }e mu bide ovozmo`eno da sozdava vistinska demokratija i ostvaruvawe na celosni prava na Makedoncite vo Grcija“.¹⁶⁸

Interes predizvikala i reporta`ata objavena od amerikanskiot novinar Moris Vestern, eden od prvite {to pristignale vo Makedonija neposredno po osloboduvaweto. Vo reporta`ata, pod naslov „Po iljada godini slobodna Makedonija“, toj ja zapoznava amerikanskata javnost so informacii od „prva raka“, vo koi, iako imaat istoriski neto~nosti, objektivno gi pretstavuva nastanite vo Makedonija, i pokraj faktot, kako {to istaknuva M. Vestern, {to pred pristignuvaweto vo Makedonija, za vreme na prestopot vo Grcija, vo razgovorite so tamo{nite oficijalni li~nosti, postojano mu bilo povtoruvano deka „Makedoncite se Grci“. A isto taka i pri prestopot vo Srbija od neкои krugovi mu bila predo~ena literaturata vo koja Makedonija se tretira kako del od „Ju`na Srbija“. No i pokraj tie obidi za indoktrinacija, M. Vestern,

¹⁶⁸ Letter of protest. The United Committee of South-Slavic Americans. New York, N.Y., Avgust, 1945, 15.

pristignuvajji vo Makedonija, }e zabele`i deka vo „Skopje, Prilep, Bitola i vo Ohrid i vo selata na zapad se pojavuva avtenti~en, duri i naglasen makedonski nacionalen patriotizam“ i deka makedonskoto naselenie ne se smeta „za Grci, Srbi ili Bugari, tuku za Makedonci“. Osvrnuvajji se na nacionalnoosloboditelnite borbi na makedonskiot narod, toj posebno se zadr`uva na perspektivite na Makedonija po osloboduvaweto, bidejji toga{ „makedonskiot patriotizam go dostignal svojot vrv“, {to predizvikalo „golemiti {kotii za mirotvorcite“, bidejji „od dva i pol milioni Makedonci, samo eden milion `iveat vo granicite na jugoslovenska Makedonija“, a ostatokot „s# u{te se nao|a pod gr~ka i bugarska uprava“. Spored negovite sogleduvawa, od toga{ noto raspolo`enie me|u politi~kite krugovi vo Bugarija, „~etiriagolnikot Gorna Xumaja-Razlog-Nevrokop-Petri~ }e bide del od makedonskata dr`ava“, dodeka problemot so gr~kata granica, kako {to zabele`uva M. Vestern, e mnogu ~uvstviten, i pokraj toa {to nikoj ne mo`el da go osporua faktot deka zonata me|u Lerin i Solun e „naselena so Makedonci, koi malku se razlikuvaat od nivnite rodnini severno od granicata“, a „Solun e prirodno pristani{te na oblasta“. ¹⁶⁹

I pokraj faktot {to vistinata za nastanite vo Makedonija vo amerikanskiot pe~at poleka si go probivala svoeto mesto, odnosno mo`e da se ka`e - zadocnetata vistina za nositelite na otporot, amerikanskiot politi~ki establi{met, po smrtta na Ruzvelt, vlegol vo sferata na „realnata politika“ i zastanal vo odbrana na interesite na zapadnata demokratija vo Grcija i vo Turcija. So toa i dvete големи сили zastanaa zad proklamiranata federalna Makedonija, kako edinstvena „dozvolena“ solucija za makedonskoto nacionalno pra{awe.

VELIKA BRITANIJA I BALKANOT (1939 - APRIL 1941)

¹⁶⁹ Maurice Western, A free Macedoia after at housend years. The United Committee od South-Slavic Ameircans, New York, 1945, N.Y., 18.

Germanskata ekspanzija vo jugoisto~na Evropa po po~etokot na vojната predizvikala zagri`enost vo britanskite politi~ki i voeni krugovi. Toa od svoja strana nametnalo potreba da se razmisluva kako bi mo`elo da se spre~i napreduvaweto na nacifa{isti~kite sili kon Balkanot. Samiot fakt {to Britancite trpele porazi re~isi na site frontovi bilo motiv pove}e da zapo~nat da razmisluvaat za barawe na~ini kako bi mo`ele da gi „motiviraat“ balkanskite dr`avi istite so zaedni~ki sili da mu se sprotivstavat na germanskiot „blickrig“. Me|utoa, tie bile sosema svesni deka me|u balkanskite dr`avi imalo golem broj nacionalni i teritorijalni nere{eni pra{awa, koi vo istorijata sekoga{ bile koristen od golemite sili, igraji na kartata „razdeli pa vladej“. Kako {to spomnavme i prethodno, i amerikanskiot pretsedatel Franklin Delano Ruzvelt bil sosema soglasen so Britancite deka na Balkanot bi trebalo da mu se zadade definitivn udar na Hitler. Od tie pri~ini toj na Balkanot go ispratil Vilijam Donovan, koj po posetite na Bugarija i Jugoslavija zaklu~il deka germanskite vojski na Balkanot mo`ele da bidat porazeni samo vo slu~aj: „...ako gi pridobijat Jugoslavija, Grcija i Turcija - ako mo`e i Bugarija - da \$ se pridru`at na Anglija“.¹⁷⁰

Inforamcijata na Donovan kako i informaciite od britanskite razuznava~ki slu`bi, samo go uverile britanskiot politi~ki establi{ment deka bilo potrebno {to poskoro da stapat vo akcija i da iznajdat na~in da gi ubedat balkanskite dr`avi da gi „zaboravat“ svoite teritorijalni i nacionalni podelbi i da pristapat kon organizirawe na eden zaedni~ki balkanski blok za da mo`at da se sprotivstavat na germanskoto napreduvawe. Me|utoa, Britancite bile sosema svesni deka na balkanskite dr`avi, osven moralnata poddr{ka, ne mo`ele da im vetat voena ili druga materijalna pomo{. Toa najdobro go ilustrira Halifaks, koj vo 1940 godina, me|u drugoto, }e istakne deka Britancite na Balkanot }e mora

¹⁷⁰ Elizabeth Barker, Britanska politika na Balkanu u II Svjetskom ratu. Globus, Zagreb 1975., 106.

da se istegnat „kolku {to im e ~ergata“. ¹⁷¹ Vo tie svoi kalkulacii, politi~kiot vrv na Velika Britanija se obidel, ako mo`e, da gi involvira i Sovetite vo namerata da se formira balkanski blok, pa duri bile podgotveni toj blok da bide pod patronat na SSSR. No taa ideja na Britancite sekako bila zadocneta, imaj}i predvid deka SSSR, vo avgust 1939 godina, potpi{al dogovor so nacisti~ka Germanija za me|usebna sorabotka, i zaedno ja podelile Polska. Britanskite vetuvawa ne bile primamlivi vo toj moment za SSSR. ¹⁷² Ostaveni sami na sebe, Britancite morale da reagiraat brzo, imaj}i predvid deka i germanskite razuznava~ki slu`bi rabotele intenzivno na animirawe na balkanskite dr`avi da im se priklu~at na silite na Oskata. Britanskite analiti~ari smetale deka za niv }e bide korisno ako go „potpalat Balkanot“, bidej}i bilo sosema sigurno deka ako Francija bide porazena, „a Balkanot s# u{te neutralen...“, }e is~eznat i poslednite izgledi toj da se priklu~i na stranata na Britancite. Nabrzo usledil padot na Francija i na drugite evropski dr`avi, a britanskite analiti~ari bile sosema vo pravo, imaj}i go predvid voeniot potencijal na Velika Britanija, deka imalo „malku nade` oti sega nekako }e mo`eme da vlijaeme na balkanskite uslovi“. ¹⁷³ Sigurno deka okupacijata na pogolemiot del od Zapadna Evropa defetisti~ki povlijaela vrz balkanskite dr`avi, koi vo toj moment bile nadvor od „Noviot poredok“. Poradi brziot razvoj na nastanite, informaciite {to pristignuvale od terenot i sekojdnevnite analizi na britanskite analiti~ari i eksperti go prinudile britanskiot premier Vinston ^er~il da zazeme stav deka e potrebno pozasileno anga`irawe na diplomatskite i razuznava~kite slu`bi, so {to bi mo`ela da se realizira zamislata za formirawe balkanski blok od Turcija, Jugoslavija i Grcija, a po mo`nost da se nastojuva i da se ubedi kon niv da pristapi i Bugarija. Me|utoa, vo site tie planovi „viselo“ pra{aweto za pomo{ta {to bi mo`ela da im ja isprati Velika Britanija na balkanskite dr`avi. Za toa bil svesen i ^er~il. Britancite imale samo „prazni vetuvawa“ pri ubeduvaweto na

¹⁷¹ Elizabeth Barker, Op cit., 33.

¹⁷² Ibid., 41.

¹⁷³ Ibid., 35.

balkanskite dr`avi da mu se sprotivstavat na Hitler so sopstvenoto oru`je, bez nikakva voena pomo{ od Britanija.

Vo takva situacija, pipalata na germanskata politika na ubeduvawe na balkanskite dr`avi za pristapuvawe kon silite na Oskata bele`ela uspeh. Treba da se ima predvid deka germanskite analiti~ari bile „popragmati~ni“ od britanskite. Vo pregovorite so balkanskite dr`avi tie znaele da gi iskoristat teritorijalnite i nacionalnite interesi na oddelni dr`avi, so vetuvawa ili so direktno realizirawe na nivnite barawa. Od svoja strana, Britancite ja nemale taa „hrabrost“ i se zalagale za za~uvuvawe na status kvo sostojba na Balkanot. Takvata britanska politika se poka`ala „neprivle~na“ za balkanskite dr`avi. Po pristapuvaweto na Romanija i Bugarija kon Trojniot pakt vo po~etokot na 1941 godina, bilo sosema o~igledno deka balkanskite dr`avi }e bidat izlo`eni na silen pritisok od strana na nacisti~ka Germanija za pristapuvawe na Kralstvoto Jugoslavija kon Trojniot pakt. I pokraj golemata diplomatska aktivnost od strana na Velika Britanija da se ubedi Jugoslovenskata vlada na Kralstvoto Jugoslavija da ne pristapi kon Trojniot pakt, germanskite „ubeduvawa“ bile pocvrsti i poprifatlivi.

Kralstvoto Jugoslavija pristapilo kon silite na Oskata na 25 mart 1941 godina. So toa, vo toj moment, edinstvenite dr`avi na Balkanot {to ostanale nadvor od ramkite na Oskata bile Grcija i Turcija. Britancite bile svesni oti Grcija ne mo`e da \$ se sprotivstavi na germanskata voena ma{inerija, u{te pove}e {to tie nemale nikakvi mo`nosti da \$ pomognat. Pristapuvaweto na Kralstvoto Jugoslavija kon Trojniot pakt samo bilo potvrda na nemo`nosta da se formira balkanski front koj bi mu se protivstavil na germanskoto napreduvawe. Po pristapuvaweto na Kralstvoto Jugoslavija kon Trojniot pakt, Britanija gi aktivirala svoje razuznava~i vo Kralstvoto Jugoslavija koi odr`uvale kontakti so neкои srpski politi~ki partii, a koi ne se soglasuvale so politikata na princot Pavle za pristapuvawe kon Trojniot pakt. Aktot na pristapuvawe kon Trojniot pakt predizvikal reakcija kaj golem del od srpskite i prosrpski orientirani gra|ani na Kralstvoto Jugoslavija. Nesomneno, nezadovolstvoto se javilo, prvo vo

Srbija, a potoa i vo drugite delovi na Kralstvoto, za koi pristapuvaweto na Kralstvoto Jugoslavija zna~elo pot~inuvawe na nacisti~ka Germanija i napu{tawe na srpskite vekovni sojuzni~ki Francija i Anglija.

Demonstraciite¹⁷⁴ {to usledile kako rezultat na pristapuvaweto na Kralstvoto Jugoslavija bile organizirani od strana na srpskite opoziciski politi~ki partii koi sorabotuvale so Britanskata razuznava~ka slu`ba SOE.¹⁷⁵

Sosema argumentirano mo`e da se istakne deka nastanite od 25 do 27 mart se delo na britanskata razuznava~ka slu`ba.¹⁷⁶

Po demonstraciite organizirani na 27 mart 1941 godina, bil izvr{en voen dr`aven udar, so koj na prestolot bil donesen maloletniot kral Petar II Kara|or|evi}. Bila formirana probritanska vlada so pretsedatel general Du{an Simovi}. Dr`avniot udar bil iskoristen od mediumite za da se podigne moralot na javnosta vo Velika Britanija i vo okupiranite dr`avi deka ne samo Velika Britanija tuku i Kralstvoto Jugoslavija mu se sproitivstavuva na germanskiot ekspanzionizam. No toa traelo kratko. Namesto akcija, Vladata na generalot Du{an Simovi} nastojovala da ne predizvika reakcija od strana na Germanija i da ja zadr`i svojata neutralnost. No toa sekako ne bilo vo agendata na Hitler. Spored negovite planovi, Kralstvoto Jugoslavija trebalo da bide del od Oskata. Treba da se ima predvid deka nastanite od 27 mart bile, pred s#, moralen udar za Hitler. Dotoga{ toj nemal pretrpeno nitu voen nitu politi~ki poraz vo svojata ekspanzija kon zapad ili kon jugoistok. Od tie pri~ini nabrzo usledil odgovorot. Na 6 april 1941 godina nacifa{isti~kite vojski na Germanija i Italija, so poddr{ka na Ungarija, go napadnale Kralstvoto Jugoslavija. Za samo 12 dena vojskata na Kralstvoto Jugoslavija kapitulirala i nejzinata teritorija bila podelena me|u „zaslu`nite“ u~esnici i poddr`uva~i na napadot: Italija, Bugarija i Ungarija.

¹⁷⁴ Vidi bele{ka 19.

¹⁷⁵ Vidi bele{ka 20.

¹⁷⁶ Vidi bele{ka 21.

So okupacijata i podelbata na Kralstvoto Jugoslavija, § bil staven kraj na idejata zagovarana od britanskiot premier Vinston ^er~il na Balkanot da se formira balkanski front, koj bi im se protivstavil na silite na Oskata. U{te pove}e {to na 23 april 1941 godina kapitulirala i Grcija. Po povlekuvaweto na Britanskiot ekspedicionen korpus i na gr~kata vojska od Krit, na 2 juni 1941 godina i posledniot britanski vojnik bil isfrlen od Balkanot. Vo takva situacija britanskiot politi~ki vrv bil staven pred nov predizvik, kako da go vrati britanskoto vlijanie na Balkanot, imaj}i predvid deka Balkanot se smetal za britanska interesna sfera. Svoeto vra}awe Britanija go gledala edinstveno preku involvirawe vo dvi`ewata na otporot i vo narodnoosloboditelnite dvi`ewa, koi od sredinata na 1941 godina }e ja zapo~nat borbata protiv silite na Oskata na Balkanot.

**OBIDITE NA BRITANSKATA RAZUZNAVA^KA
SLU`BA (SOE) ZA ANGA@IRAWE NA IVAN
MIHAJLOV**

Bo situacijata vo koja se nao|ala Velika Britanija po zapo~nuvaweto na evropskiot sudir vo 1939 godina ne bilo nitu malku ~udno {to nejinite diplomatski pretstavnici i agenti na Balkanot na sekoj mo`en na~in nastojuvale da iznajdat na~ini da aktiviraat odredeni li~nosti, politi~ki partii i organizacii za tie da mu se sprotivstavat na nacifa{isti~koto napreduvawe.

I amerikanskata razuznava~ka slu`ba OSS i britanskata SOE planirale razni aktivnosti so koi bi go promenile tekot na vojnata. Me|u niv bilo i izveduvaweto atentat nad Hitler. Vo realiziraweto na ovaa svoja cel vo 1941 godina Britanskata razuznava~ka slu`ba duri sorabotuvala i so Sovetskata. Britanskata razuznava~ka slu`ba u~estvuvala vo podgotovkite na dvajca agenti koi go izvele atentatot nad Rajnhard Himler vo ^ehoslova~ka vo 1942 godina. Tajnite planovi za eliminirawe na Hitler bile zacrtani u{te vo po~etokot na 1941 godina. Me|utoa, treba da se ima predvid deka imalo i „dobrovolci atentatori“, koi se nudele da izvr{at atentat nad Hitler. Kapetanot Xulijan Emeri, oficer na SOE vo Kairo, bil vo kontakt so oddelni bugarski politi~ari koi, po vleguvaweto na germanskite vojski vo Bugarija, bile prinudeni da ja napu{tat zemjata. Tie bile prifateni od Britancite i smesteni vo Kairo. Toa bila grupata predvodena od Georgi Dimitrov-Gemeto. Grupata okolu Gemeto mu predlo`ila na SOE edno lice X, „aktiven ~len na edna od makedonskite teroristi~ki grupi“, koj samiot se ponudil da izvr{i atentat vrz Hitler. Toa lice, spored nivnite informacii, bilo „dobar strelec – ne mo`elo da ne pogodi {i{e na sto jardi so pi{tol. Imalo u`asni luzni od ma~eweto od policijata.“. Vo razgovorot so Emeri liceto H istaknalo deka „ima rak i oti mu ostanuvaat u{te {est meseci `ivot... i saka svojot `ivot da go zavr{i slavno, pa ako nie mu dademe posmrtno odlikuvawe i ako se gri`ime za negovata `ena, vo slu~aj da ja dobieme vojnata, toa bi se obidelo da go ubie Hitler“. Spored Emeri, toa bila „dobra ideja“ i

trebalo da se iskoristi. Britancite seriozno se zafatile da ja realiziraat taa ideja. Vo toj moment realiziraweto na taa ideja sigurno }e imalo golem psiholo{ki efekt za site okupirani dr`avi, a bi pretstavuvalo udar za silite na Oskata. Od tie pri~ini SOE, so la`ni dokumenti, na ime na bugarski biznismen, go prfrlila liceto H vo Lisabon na obuka. Po izvr{enata instrukta`a liceto H bilo prefrleno vo [vajcarija i po kratko zadr`uvawe zaminalo za Viena. Spored Emeri, liceto X, od dnevnite vesnici ili od svoi izvori, dobilo informacii deka Hitler imal namera da ja poseti Viena. Za vreme na svojot prestoj vo Viena toa se sprijatelilo so bugarskiot konzul, pri {to go izrazuvalo svojot bezgrani~en vohit prema firerot. Od svoja strana, liceto H go zamolilo konzulot, pri posetata na Hitler, da mu bide pretstaven, smetaj}i deka konzulot ima pristap do Hitler. Me|utoa, konzulot mu odgovoril deka }e bide mnogu te{ko liceto H da se sretne so Hitler zatoa {to duri i samiot konzul ne se nadeval deka }e ima {ansa da se pozdravi so nego. No konzulot se nadeval deka }e ima parada i rekol oti }e mu pretstavuva zadovolstvo liceto X da se najde vo lo`ata so konzulot od kade {to bi imalo dobar pogled koga }e pominuva Hitler. Toa, spored Emeri, bila „zlatna mo`nost“ no, kako {to zaklu~il, „~ovekovata priroda e nepredvidлива“. Smetaj}i deka }e go ubie Hitler idniot den, a potoa i samiot sebe, liceto X re{ilo dobro da ja pomine poslednata ve~er. Vo barot kaj {to ja minuval ve~erta zapo~nal razgovor so neкои devojki i od nevnimanie mu padnale pi{tolite od paltoto. Koga devojkite od barot go videle toa, im se videl somniten i povikale policija. Na toj na~in atentarat bil pravovremeno uapsen. Po apseweto, liceto X bilo deportirano vo Bugarija i so poraka go izvestil SOE vo Kairo {to mu se slu~ilo.¹⁷⁷

Me|utoa, so toa ne prestanale aktivnostite na SOE vo baraweto na~ini kako da se olesni germanskiot voen pritisok na Velika Britanija. Za taa cel bile anga`irani site dostapni britanski agenti na Balkanot. U{te vo avgust 1940 godina, na sostanokot na pogolem broj britanski agenti od pove}e slu`bi, odr`an

¹⁷⁷ Russell Miller, Behind the lines: The oral history of Special Operations in World War II. Secker & Warburg, London, 2002, 2.

vo Istanbul, se diskutiralo za stavovite na Bugarskata i Jugoslovenskata vlada vo vrska na Makedonija. Vo taa prigoda se baralo od D/HA da se doznae kakov e stavot na Gr~kata vlada za Makedonija. Za vreme na sredbata bilo dogovoreno deka treba da se vospostavi kontakt so Makedoncite od Skopje, Sofija i od Solun i deka toj kontakt bi trebalo da go vospostavi D/HG7.¹⁷⁸

Britanskiot ambasador vo Bugarija, Rendel, smetal deka e mo`no, odvreme-navreme, so „podmituvawe, na nekoi nasilni elementi od Makedoncite, koi se protiv Mihajlov“ da se obezbedi nivno aktivno u~estvo na britanska strana. Od svoja strana ekspertite na Forin ofis imale odredena rezerva kon sugestijata na Rendel „za podmituvawe na Makedoncite“. Tie ne mo`ele da bidat sigurni dali na toj na~un „}e gi spre~ele Germancite da gi upotrebata niv protiv Jugoslavija i Grcija“ ili so toa toj mislel deka Makedoncite „bi bile korisni, zatoa {to tie se rodni diverzanti i teroristi“. Ekspertite bile mnogu jasni koga konstatirale deka ako go prifatat predlogot na Rendel, tie ne bi mo`ele da se sigurni dali „potkupenite Makedonci bi apstinirale da ne rabotat protiv jugoslovenskite i gr~kite vlasti, koi se nivni prirodni neprijатели, i dali bi rabotele protiv Germancite“. Tie smetale deka vo slu~aj ako taa informacija da izleze vo javnosta bi imale golemi problemi vo objasnuvaweto pred Jugoslovenskata i Gr~kata vlada za britanskata akcija za „upotrebata na Makedoncite“.¹⁷⁹

Nesomneno deka Britancite ne mo`ele tolku lesno da se oslobodat od idejata za anga`irawe na Makedoncite za svoi celi. Sekoj {to mo`el na nekoj ne~in da organizira otpor protiv Germancite im bil neophodno potreben. Taka, na 3 januari 1941 godina, agentite na DH42 go izvestuvaat SO2 deka „Ivan Mihajlov, koj sega se nao|a vo Ungarija, stapi vo kontakt so mene, so sugestija deka toj }e odredi neoficijalen pretstavnik vo London za da ja izvestuva Britanskata vlada za makedonskoto dvi`ewe. Pretstavnikot, koj sega e vo @eneva, e obrazovan ~ovek, po profesija advokat, koj zboruva dobro

¹⁷⁸ PRO HS 5/184.

¹⁷⁹ Ibidem.

angliski“.¹⁸⁰ Istiot den DH42 dobila novi informacii i go izvestila SO2 deka sprotno na prethodnata informacija „Mihajlov go pominal celoto svoe vreme vo Polska. Potoa bil uapsen od Germancite, tie lo{o se odnesuvale so nego, bil osloboden i ottoga{ bil vo Ungarija, od kade {to bila dobiena i dostavenata informacija“.¹⁸¹ Agentot veruval deka dobienata informacija bila vistinata i deka bi trebalo da se zeme predvid negoviot predlog da isprati svoj pretstavnik vo London. Smetal deka bi bilo dobro da se vospostavi kontakt so nego i pokraj faktot {to Mihajlov bi mo`el da „igra dvojna uloga“. Spored negovite informacii, nekolku „ungarski Makedonci, koi prethodno celosno mu bilo predani na Mihajlov, sega poradi nivnite simpatii sprema Germancite“ ja izgubile negovata doverbata. Isto taka, toj naglasil deka e protivnik na „sega{nata bugarska politika za davawe premin na Germanija vo site pravci“.¹⁸² Na 6 januari 1941 godina, isti agent istaknal deka dobil potvrda na informacijata deka Mihajlov bil vo Polska od 1934 godina pa s# do germanskata okupacija, a od toga{ se nao|al vo Ungarija. Vo svojata informacija do SO2 toj naglasil deka Mihajlov nikoga{ ne bil vo Italija ili vo Albanija, a dokolku bil vo Germanija, tamu ostanal samo nekolku dena.¹⁸³

Na 13 januari 1941 godina Sekcijata za Balkanot pri SOE go izvestila britanskiot ambasador vo Bugarija, Rendel, deka Britancite nastojuvale da vospostavat kontakt i so protogerovisti~kite elementi vo Bugarija. Vo taa smisla tie smetale deka pri rabotata so „makedonskite (teroristi~ki?) grupi ima rizik deka tie mo`e da rabotat protiv Jugoslavija i Grcija“, no vo odnos na protogerovistite smetale deka tie se verojatno „pove}e ili pomalku se zagri`eni za germanskite zakani na bugarskata nezavisnost otkolku so makedonskite aspiracii“. Vo razgovorite so neкои od protegerovisti~kite ~lenovi britanskite agenti zaklu~ile deka vo nivnite izjavi nemalo ni{to „nitu za makedonskite

¹⁸⁰ Ibid.

¹⁸¹ Ibid.

¹⁸² Ibid.

¹⁸³ Ibid.

problemi nitu sugestii za politiki~kite qui pro quo i nie vruvame deka protogerovistite }e rabotat protiv Germancite“. Britancite bile svesni deka za vkluvawe na protogerovistite vo realiziraweto na nivnite planovi tie sigurno bi pobarale politiki~ki otstapki. Vo takov slu~aj britanskite eksperti smetale deka takvite barawa „nema da bidat poddr`ani“.184 Vo odnos na sorabotkata so protegerovistite tie bile ubedeni od kontaktite vospostaveni so niv preku g. D., koj „imal doverba vo nivnata lojalnost i nivnata sposobnost i koj gi poddr`uval pregovorite so niv“.185

Na 21 januari 1941 godina A/D 1 go izvestuvaat Xeb deka tie raspravale za pra{aweto za Makedonija i deka taa diskusija ja ispra}aat do nego so cel ova pra{awe da se postavi pred Ministerstvoto za nadvore{ni raboti. Vo ispratieniot dopis tie se osvrnuvaat na telegramata na ambasadorot Rendel od 13 januari 1941 godina vo koja toj sugeriral deka Britancite „bi trebalo da ja upotreat ‘Makedonskata revolucionerna organizacija’“ i deka „sega toj e mnogu poubeden vo svojata sugestija otkolku prethodno“.186 Vo isto vreme, Ministerstvoto za nadvore{ni raboti go podgotvilo materijalot {to trebalo da mu se dostavi na britanskiot ambasador vo Sofija, Rendel, vo koj, me|u drugoto, stoelo deka: „1) koristeweto na Makedoncite vo nikoj slu~aj ne treba da go kompromitira britanskoto pretstavni{tvo vo Sofija i 2) nie na Makedoncite ne im davame neкои qui pro quo vo forma na neкакvo uveruvawe vo odnos na nivnite teritorijalni aspiracii“.187 Vo me|uvreme, Britancite primile itna telegrama od Bejli vo koja se naglasuvalo „deka za uspehot na misijata na majorot Tejlor bi trebalo da se iskoristat Makedoncite“. Pri toa se izvestilo deka li~niot sekretar na Ivan Mihajlov, Stefanov, „bi trebalo da dojde vo London za da se diskutira za makedonskiot problem“.188 Edinstveniот problem bil kako da se izvede toa bez da se vme{a Britanskata vlada. Re{eniето go dal Bejli, koj

¹⁸⁴ Ibid.

¹⁸⁵ Ibid.

¹⁸⁶ Ibid.

¹⁸⁷ Ibid.

¹⁸⁸ Ibid.

smetal deka e potrebno, za da se izbegne involviraweto na Vladata, Stefanov da bide pokanet vo London kako gostin na Polskata vlada. A/D 1 dobile informacii od Grcija deka „Ivan Mihajlov e vo Budimpe{ta i deka se obiduva da vospostavi kontakt so Britancite za dobrovolno anga`irawe“, a gr~kiot premier „li~no baral da bide informiran dali e toa to~no i energi~no baral ovoj nepomirliv neprijatel na Grcija da se dr`i podaleku od nea“. ¹⁸⁹ Isto taka, tie go izvestuvaat Xeb deka vo slu~aj Stefanov da ja realizira posetata na London, Britanskata vlada se stava vo pozicija da gi naru{i svoje odnosi so Gr~kata i Jugoslovenskata vlada. Poradi toa tie zazele stav da se izvesti Bejli da ne go pra}a opredeleniot agent za Sofija koj{to trebalo da vospostavi kontakt i deka ne treba da se prezeme nikakva akcija pred pristigaweto na majorot Tejlor vo Istanbul ili dokolku Bejli vo me|uvreme ne dobie drugi instrukcii. Od svoja strana, A/D 1 se interesirale kolku Forin ofis e zainteresiran za nivniot predlog da se vospostavi kontakt so „Makedoncite i ako se soglasi so toa, vrz koi osnovi. Toa, od svoja starana, podrazbiral Forin ofis da isprati telegrama do Rendal, so koja bi go informirale do kade Forin ofis e zainteresiran da odi“. ¹⁹⁰ Isto taka, smetale deka sli~ni instrukcii bi trebalo da se ispratit i do Bejli.

A/D 1 posebno potencirale deka e mnogu va`no stavot na Forin ofis da se doznae {to pobrzo „za ovaa va`na rabota, bidej}i na{ite {ansi bi bile pogolemi vistinski da se iskoristat Makedoncite“. ¹⁹¹

Ovaa korespondencija za anga`iraweto na Ivan Mihajlov vo britanskite planovi za zapo~nuvawe nekakov otpor na Balkanot predizvikale interesna razmena na mislewa me|u pove}eto britanski slu`bi i agenti. Taka, na 1 februar 1941 godina, D/H2 go izvestuva D/HY deka preku D/HR razbrale za ~ekorite {to gi prezema Forin ofis vo vrska so anga`iraweto na Ivan Mihajlov. Vo toj kontekst toj istaknuva deka imeto {to se spomenuva vo korespondencijata sigurno e „Van~o Mihajlov, bugarsko-makedonski teroristi~ki lider“. Toj

¹⁸⁹ Ibid.

¹⁹⁰ Ibid.

¹⁹¹ Ibid.

istaknuva deka „Ovoj ~ovek ne e vo Istanbul, no mi e poznat negoviot privremen prestop“. Toj posebno naglasuva: „osnovno e deka nitu eden ~len od na{ata organizacija ne treba da ima ni{to so ovoj ~ovek i sekoj interes {to bi proizlegol kako rezultat na lokalnite kontakti ili obidi da se zainteresiraat na{ite ~lenovi za nego mora energino da bide obeshrabren.“ Ova toj go potkrepil so konstatacijata deka vo slu~aj da bide „obelodeneto deka Britancite se vo kontakt so nego na koj i da e na~in, preku koj i da e kanal, na najva`nite politiki odnosi {to jas gi izgradiv vo Bugarija vo izminatite ~etiri meseci bi im bila nanesena nepopravljiva {teta“. Toj pobaral informacijata da im se dostavi na site zainteresirani ~lenovi na razuznavackata organizacija.¹⁹²

Od svoja strana, A/D1 vo svojata korespondencija so C/D se osvrvnuva i na Memorandumot dostaven do niv od britanskiot konzul vo Skopje, Tomas, a vo koj, me|u drugoto, bil daden i osvrt za makedonskoto pra{awe. Vo Memorandumot britanskiot konzul dal „jasni podatoci za makedonskoto pra{awe, kako i celite na razli~nite makedonski grupi, glavnite lideri i statistika za naselenieto i religijata na teritorijata koja e predmet na razgleduvawe“. ¹⁹³ Istoto bilo potvrdeno i od pridru`ното pismo na Kembel koj, me|u drugoto, potenciral deka makedonskoto pra{awe, koe ne bilo aktuelno od vremeto na zabranata za dejstvuvawe od strana na Bugarskata vlada vo 1934 godina, povtorno izbilo na preden plan. Spored nego, toa bilo rezultat na davaweto avtonomija na Hrvatska vo avgust 1939 godina, „{to od svoja strana mu dalo nov impuls na makedonskoto avtonomno dvi`ewe“. ¹⁹⁴ Spored razmisluvaweto na A/D1, edinstveno va`no vo isprateneite informacii za Velika Britanija bilo da se „potseti Forin ofis deka me|u makedonskite lideri ima ~ovek koj{to mo`e da bide mnogu korisen za SOE“. ¹⁹⁵ Ova intervencija na agentot predizvikala izvesno pomestuvawe vo stavovite na britanskite eksperti. Toa e o~igledno od telegramata {to bila ispratena na 5 februaru 1941 godina od Forin ofis do

¹⁹² Ibid.

¹⁹³ Ibid.

¹⁹⁴ Ibid.

¹⁹⁵ Ibid.

Rendel. Vo nea se istaknuva deka „e odlučeno deka nie bi trebalo da gi podmitime protogerovističkite elementi, no pod dva uslova:

1) nikomu da ne mu se otkrije faktot deka sredstvata za podmituvawe doajaat od strana na Vladata na Nežzinoto Visočestvo, osven na primat i

2) i deka nema da prifatime politički obvrski“.¹⁹⁶

No na 26 februaru 1941 godina SO2 dibila informacija deka {efot na bugarskata fabrika za tutun, koj mu bil prijatel na Mihajlov, istaknal deka Mihajlov vo toj moment bil vo Rim kade {to sorabotuvail so silite na Oskata i pokraj toa {to toj ne go sakal toa. Toj istaknal deka bi mo`el da go dovede Mihajlov vo SAD kade {to bi mo`el da raboti za britanski celi.¹⁹⁷ Pristapuvaweto na Bugarija kon Trojniot pakt na 1 mart 1941 godina im stavilo kraj na britanskite nameri da go anga`iraat Ivan Mihajlov vo organiziraweto otpor protiv silite na Oskata.

Po kapitulacijata na Kralstvoto Jugoslavija, kralot Petar II Karaorjevi } i Vladata go napu{tile Kralstvoto Jugoslavija i zaminale prvo vo Egipet a potoa vo London, kade {to }e ostanat za celo vreme na vojnata. Istovremeno, zemjata morale da ja napu{tat i stranskite agenti, a me|u niv i britanskite, koi se povlekle vo Istanbul i Ankara.

Po kapitulacijata na Kralstvoto Jugoslavija toa be{e podeleno me|u Germanija, Bugarija, Italija i Ungarija. Pogolemiot dek od Vardarska Makedonija \$ be{e dodelen na Bugarija, kako zemja koja dozvolila nacistička Germanija od nejnina teritorija da izvr{i upad vo Kralstvoto Jugoslavija. Bugarskite okupacioni edinici vogle vo Makedonija na 19 april 1941 godina. Zapadniot del od Makedonija i pripadnal na fa{istička Italija.

S# do krajot na 1941 godina Velika Britanija }e nema svoj pretstavnik na teritorijata na Balkanot. Prvite britanski ~lenovi na voenite misii }e bidat isprateni vo Grcija i vo Jugoslavija od sredinata na septemvri 1941 godina. So pristignuvaweto na prvite britanski voeni misii na teritorijata na Kralstvoto

¹⁹⁶ Ibid.

¹⁹⁷ Ibid.

Jugoslavija, a britanska diplomatija je započne da gi pomaga site onie {to se borele protiv nacifa {isti~kite okupatori, a so toa i da go trasira svojot pat kon idnata podelba na Evropa na interesni sferi. Kralstvoto Jugoslavija je stane poligon na koj {to }e se vodi borba me|u dvete ideologii – komunisti~kata i kapitalisti~kata, me|u partizanskoto dvi`ewe, predovodeno od komunistite, i ~etni~koto nacionalisti~ko dvi`ewe, predovodeno od generalot na kralската jugoslovenska armija generalot Dra`a Mihailovi}.

Politi~kiot establi{ment na Velika Britanija ne poka`uval poseben interes za nastanite vo Makedonija koja se nao|ala vo ramkite na Kralstvoto Jugoslavija vo periodot me|u dvete svetski vojni, osven koga se rabotelo za neкои situacii vo koi imalo odredeni aktivnosti od strana na ~etite na VMRO i nivnoto navleguvawe na teritorijata na Makedonija. Toa, od svoja strana, go zgolemuvalo interesot na britanskite diplomatski i konzularni pretstavnici vo Kralstvoto Jugoslavija koi, vo svoite izve{tai, pravele analizi za etni~kata pripadnost na naselenieto vo Makedonija, kako i na politi~kata, ekonomskata i socijalnata sostojba. I pokraj istaknuvaweto vo nivnite izve{tai deka Makedoncite sakaat avtonomija i otcepuvawe od Kralstvoto Jugoslavija, britanskata politika Makedonija nesomneno se pak ja gledala samo vo ramkite na Jugoslavija.

Vo tekot na Vtorata svetska vojna, britanskiot interes za Makedonija se zgolemil od sredinata na 1943 godina. S# dotoga{ taa voop{to ne se spomenuvala vo britanskata diplomatska prepiska. Velika Britanija voop{to ne kalkulirala so Makedonija kako obedineta i samostojna dr`ava. Se smetalo deka taa treba da ostane vo ramkite na Kralstvoto Jugoslavija. Voop{to ne se kalkulirala nekoja promena na sostojbata, pri {to makedonskiot narod bi bil obedinet ili samostoен ili bi imal nekakva samostojnost vo ramkite na nekoja nova federacija, bilo jugoslovenska bilo balkanska.

Me|utoa, realnosta na terenot, uspesite na NOV i PO vo Makedonija vo borbite protiv nacifa {isti~kite okupatori ne mo`ele da go ostavat ramnodu{en britanskiot premier Vinston ^er~il, koj od svoite razuznava~ki slu`bi pobaral da

se pristapi kon analiza na ona {to se slu~ovalo vo Makedonija i da se ispita mo`nosta za ispra}awe agenti na SOE. Po izvr{enite analizi, britanskiot politi~ki vrv ocenil deka vo odnos na Makedonija treba da se vnmava pred s# da ne se dozvoli ostvaruvawe na idejata za ju`noslovenska federacija i posebno da ne se realizira idejata za formirawe samostojna i obedineta Makedonija.¹⁹⁸ S# do oktombri 1943 godina, na teritorijata na Makedonija Britancite nemale svoi voeni misii i agenti koi bi mo`ele neposredno da vidat i da izvestat {to navistina se slu~uva. Sekako deka prisustvoto na britanskite voeni misii na teritoriite na Albanija i na Grcija, koi se dvi`ele vo pograni~nite podra~ja so Makedonija i bile svedoci na borbite na partizanskite edinici so Italijancite, Germancite i Bugarite, imalo vlijanie da se pobara ispra}awe voeni misii vo Makedonija vo edinicite na NOV i POM, za da mo`at da se zapoznaat so seto ona {to se slu~ovalo na teritorijata na Makedonija.

Uspehot na edinicite na Crvenata armija na Isto~niot front, kako i napreduvaweto na britanskite i amerikanskite edinici na site frontovi vo tekot na 1943 godina go navestuvaa porazot na koalicijata koja se stremela kon „Noviot poredok“. Istovaruvaweto na britansko-amerikanskite edinici vo Italija go navestile po~etokot na krajot na italijanskata fa{isti~ka okupacija vo svetot. Kapitulacijata na Italija na 8 septembri 1943 godina zna~ela napu{tawe od italijanskite voeni edinici na teritorijata na Makedonija. Vesta za mo`nata kapitulacija na Italija edinicite na G[na NOV i PO na Makedonija ja do~ekale podgotveno. Na svoite edninici Glavniot {tab im naredil da gi zaposednat italijanskite garnizoni i da go prezemat oru`jeto pred da go storat toa Germancite, koi gi reokupirale italijanskite teritorii vo Zapadna Makedonija i vo delot na Makedonija vo ramkite na Grcija.¹⁹⁹ Vo taa novonastanata situacija,

¹⁹⁸ Elizabeth Barker, Britanska politika na Balkanu. Zagreb 1976, 178.

¹⁹⁹ Edinicite na NOV i POM, po kapitulacijata na Italija, gi oslobodile Ki~evo i Debar, so {to bila zaposednata patnata komunikacija {to vodela kon Albanija i kon Severna Grcija.

politi~kite stratezi vo Britanskata razuznava~ka slu`ba sfatile deka toa e pogodan moment da ispratat svoi misii na teritorijata na Makedonija.

BRITANSKITE VOENI MISII VO MAKEDONIJA

VO TEKOT NA VTORATA SVETSKA VOJNA

Pristignuvaweto na prvite voeni misii na teritorijata na Makedonija treba da se stavi vo kontekst na s# pozasilenata aktivnost na edinicite na NOV i POM na teritorijata na Makedonija pri krajot na 1943 godina. Na teritorijata na Zapadna Makedonija, vo periodot od septemvri do dekemvri 1943 godina, do{lo do formirawe na pogolem broj partizanski odredi, a na 11 noemvri 1943 godina vo s. Slivovo bila formirana i Prvata makedonsko-kosovska narodnosloboditelna udarna brigada.²⁰⁰ So tie voeni sili mo`elo na neprijatelot da mu se nanesuvaat udari po komunikacijata na Moravsko-vardarskata dolina preku koja, od po~etokot na vojnata, se prenesuvale voeni materijali vo Solunskoto pristani{te, a ottamu i do site frontovi na Bliskiot i Sredniot Istok. Za anga`irawe na edincite na NOV i PO na Makedonija vo realiziraweto na taa cel, no pod rakovodstvo na britanskite eksperti, britanskiot politi~ki establi{ment prepora~al da zapo~nat podgotovki za ispra}awe voeni misii na teritorijata na Makedonija.

Me|utoa, treba da se ima predvid deka ispra}aweto na prvite britanski voeni misii na teritorijata na Makedonija ne bilo povrzano so partizanskoto dvi`ewe. Britanskite voeni planeri, koi pristapile kon realizacijata na planovite na politi~kite planeri na Forin ofis, u{te vo sredinata na 1943 godina go otpo~nale procesot da pronajdat lu|e koi bi bile isprateni vo Makedonija. Tie smetale deka otpor davale samo ~etni~kite edinici na Dra`a Mihailovi} koi, spored niv, se nao|ale vo Pore~ieto. Po obemni podgotovki misijata bila spu{tena na 15 april 1943 godina pod kodното ime „Fle{-pots“ („Flash-pots“).

²⁰⁰ Vidi poop{irno: D-r Velimir Brezovski, *Osloboditelnata vojna vo Makedonija vo 1943 godina na teritorijata na SR Makedonija*. Institut za nacionalna istorija, Skopje 1971; D-r Mile Todorovski *Partizanskite odredi i narodnosloboditelnata vojska na Makedonija vo Osloboditelnata vojna i Revolucijata 1941-1944*. Institut za nacionalna istorija, Skopje 1972; *Osloboditelnata vojna vo Zapadna Makedonija vo 1943 godina na teritorijata na SR Makedonija*. Institut za nacionalna istorija, Skopje 1973; *Istorija na makedonskiot narod*. T. V. Institut za nacionalna istorija, 2003.

Spu{taweto na misijata bilo izvr{eno so koordinacija na SOE, Kralskiot jugoslovenski centar vo Carigrad i biv{iot vojvoda i pratenik Vasilie Trbi}.²⁰¹ Melutoa, site naredni obidi napraveni od strana na Britancite da spu{tat voeni misii vo {tabovite na ~etni~kite edinici na Pore~ito zavr{ile so neuspeh. Neuspehot se dol`el glavno na pogre{nite informacii {to bile dostaveni do britanskiot klon na SOE vo Kairo, imeno, deka ~etni~koto dvi`ewe ima golema potpora na teritorijata na Makedonija. No toa bila pogre{na informacija bidej}i na teritorijata na Makedonija ~etni~koto dvi`ewe nemalo golema potpora kaj makedonskoto naselenie, bidej}i pogolemiot del od Srbite koi se nao|ale na slu`ba vo Makedonija zaminale ili bile proterani od bugarskite okupatori neposredno po okupacijata. Ispratenite britanski voeni misii vo Pore~e imale neizvesna sudbina. Nekoi od niv bile ubieni od strana na bugarskite voeni i policiski sili, a nekoi bile fateni i predadani na Germancite, potoa preneseni vo Skopje, a ottamu vo Sofija, kade {to bile raspra{uvani od agenti na Gestapo}.²⁰²

Po neuspehot da vospostavat kontakt so ~etni~kiot {tab vo Pore~ito, a toa do sredinata na 1943 godina bilo vo ramkite na oficijalnata britanskite politika za pomagawe na ~eticite na Dra`a Mihailovi} i ignorirawe na edinicite na NOV i PO na Makedonija, od septemvri 1943 godina nastapila promena na taa politika, glavno poradi pristignuvaweto vo Vrhovniot {tab na NOV i PO na Jugoslavija na britanskiot oficer, brigadirot Ficroj Meklin, li~en prijatel na britanskiot premier Vinston ^er~il. Pristignuvaweto na Meklin zna~elo korenita promena vo britanskiot stav vo odnos na NOV i PO na Jugoslavija. Negovite informacii gi isfrlile na povr{inata partizanite predvodeni od komunistite kako edinstveni nositeli na otporot vo Jugoslavija. Tie informacii rezultirale so ispra}awe britanska voena i materijalna pomo{ na edinicite na NOV i PO na Jugoslavija. Prisustvoto na Meklin imalo i u{te eden pozitiven efekt. Toj baral da se ispratrat britanski voeni misii vo Glavnite {tabovi i vo pogolemite edinici

²⁰¹ Vidi poop{irno: Velika Britanija i Makedonija. Dokumenti 1942-1945. Izbor, prevod i redakcija d-r Todor ^epreganov. Dr`aven arhiv na Republika Makedonija, Matica makedonska, Skopje 2000, 93-122.

²⁰² Ibidem.

na site pokraini vo Jugoslavija, koi bi mo`ele da pridonesat vo ostvaruvaweto na predvidenite britanski akcii i da poslu`at kako vrska preku koja }e se realiziraat barawata na edinicite na NOV i PO na Jugoslavija. Vo ramkite na ovaa zada~a, sekako spa|alo i ispra}aweto voena misija i vo Makedonija. Meklin nastojual od vrhovniot komandant na NOV i PO na Jugoslavija da dobie odobruvawe da se isprati voena misija vo Makedonija, no Tito, od zasega s# u{te nepoznati pri~ini, toa go odbival.²⁰³ Prvite britanski voeni misii {to bile predvideni za Makedonija se spu{tile na 20 septemvri 1943 godina pri misijata Konsensus (Concensus), koja bila stacionirana vo mesnosta Manastirec na planinata Mokra vo Albanija. Toa bile misiite Monkeywrench, predvodena od Xorx Kvajn i Mulligatawny, predvodena od Lambi, koja trebalo preku Makedonija da zamine za Bugarija i da vospostavi kontakt so tamo{nite partizani.²⁰⁴ Misijata na Xorx Kvajn zaminalna vedna{ po pristignuvaweto so partizanskite kuriri vo Glavniot {tab na NOV PO na Makedonija, kade {to pristignale na 5 oktombri 1943 godina. Po pristignuvaweto na prvata britanska voena misija na teritorijata na Makedonija zapo~nalo i pristignuvaweto na prvite pratki so voena oprema, kako i so sanitetski materijal, obleka i dr.

Od toj moment pa s# do krajot na vojnata ~lenovite na britanskite voeni misii vo svoite izve{tai od teritorijata na Makedonija sekojdnevno }e go zapoznavaat svojot {ef Ficroj Meklin za sostojbata vo Makedonija, a ovoj izve{taite }e gi prepra}a do klonot na SOE vo Kairo, koj po analizite gi prepra}a do Glavniot {tab na SOE vo London, kade {to i se kreirala britanskata voena i politi~ka strategija. Me|utoa, treba da se ima predvid deka britanskata politika vo tekot na Vtorata svetska vojna bila, kako {to izvestuva ^er~il, „da go vooru`i sekoj onoj {to mo`el da ubiva Germanci“, bez razlika na nivnite

²⁰³ Josip Broz Tito, *Sobrani dela*, Tom sedumnaesetti, 1 oktombri-30 noemvri 1943, Komunist, Kultura, Makedonska kniga, Misl, Na{a kniga, Skopje 1983, 41.

²⁰⁴ Vidi poop{irno: *Velika Britanija i Makedonija. Dokumenti 1942-1945*. Izbor, prevod i redakcija d-r Todor ^epreganov. Dr`aven Arhiv na Republika Makedonija, Matica Makedonska, Skopje 2000., 369-386.

politi~ki programi.²⁰⁵ Analogno na toa, takva zada~a imale i britanskite misii na teritorijata na Makedonija.

Prisustvoto na britanskite voeni misii na teritorijata na Makedonija im dalo mo`nost samite direktno da se zapoznaat so pridonesot {to edinicite na NOV i PO na Makedonija go davale vo borbata protiv nacifa{izmot. Po dobienite informacii od misiite, voenite planeri mo`ele da gi lociraat osnovnite `ari{ta na partizanskoto dvi`ewe. Vo informacijata ispratena do britanskiot minister za nadvoren{ni raboti, Antoni Iden, od strana na politi~kiot razuznava~ki centar na Sredniot Istok od 3 januari 1944 godina, se uka`ovalo deka najaktivni regioni bile Ohrid – Tetovo, okolinata na Prilep, Tikve{ijata i potegot severno i zapadno od Skopje. Isto taka, se uka`ovalo deka u~estvoto na Makedoncite vo antifa{isti~kata i narodnoosloboditelna vojna glavno bilo motivirano od nivnata `elba za otflawe na stranskata dominacija i Makedonija da im bide ostavena na Makedoncite. Toa, spored niv, bilo rezultat na nacionalното soznanie, koe bilo najsilniot „faktor vo politi~kiot `ivot vo Makedonija“.²⁰⁶

Vo tekot na vojната od SOE na teritorijata na Makedonija bile ispratini pove}e britanski misii koi so svoite izve{tai bile glavnite informatori za ona {to se slu~ovalo na teritorijata na Makedonija. Treba da se ima predvid deka ~lenovite na britanskite voeni misii bile brifirani voop{to da ne se involviraat vo politi~kite diskusii so partizanite i edinstveno da se orientiraat kon izvr{uvaweto na voenite zada~i. Me|utoa, odredeni {efovi na misiite vo svoite izve{tai ne mo`ele da ne se osvrnat i na razmisluvawata na partizanskite lideri za idninata na Makedonija. Vo toj kontekst, posebno vnimanie zaslu`uvaat dva izve{taja. Edniot e na kapetanot Donald Mekdonald, a drugiot na Patrik Ha~ison Evans.

Misijata na kapetanot Mekdonald se nao|ala na teritorijata na

²⁰⁵ David Stafforrd, Shurchill and Secret Service. Abacus, London 1997., 361.

²⁰⁶ Elizabeth Barker, Britanska politika prema Jugoisto~noj Evropi u Drugom Svjetskom ratu. Globus, Zagreb 132.

Makedonija od maj 1944 godina. Posebno se interesni opservaciite na kapetanot Mekdonald za karakterot i tendenciite na NOD vo Makedonija. Spored nego, golema uloga igrale nacionalniot moment i dominacijata na streme`ite za nacionalna sloboda i samostoen razvitok. Skore{noto ostvaruvawe na tie celi, spored nego, „gi obedinuva site strui vo politi~koto mislewe i site klasi vo Makedonija vo partizanskoto dvi`ewe“. Zabele`al deka osven partizanskoto dvi`ewe nemalo niedno drugo politi~ko dvi`ewe vo Makedonija. Toj posebno naglasil deka politi~koto i voenoto rakovodstvo na NOV i PO vo Makedonija, imaj}i go predvid gor~livoto iskustvo od minatoto i udarite na sosednite balkanski dr`avi, se zalagale i se borele Makedonija da stane „~lenka na edna silna federacija na jugoslovenskite dr`avi“. ²⁰⁷

Vtoriot izve{taj zaslu`uva sobeno vnimanie bidej}i se odnesuva na opservaciite na Patrik Ha~ison Evans, ~len na britanskata voena misija za delot od teritorijata na Makedonija vo ramkite na Grcija. Patrik Ha~ison Evans kon Upravata za specijalni operacii (SOE) bil priklu~en na 13 maj 1943 godina. Po izvr{enata obuka, na 16 septemvri 1943 godina bil spu{ten vo zapadna Makedonija (delot na Makedonija vo ramkite na Grcija) kako britanski oficer za vrska. Najgolem del od svojot prestoj go pominal vo oblasta Lerin, kade {to se zadr`al s# do oktombri 1944 godina. ²⁰⁸ Svoite opservacii za ona {to go videl za vreme na svojot prestoj go nabele`al vo podolgiot izve{taj {to go dostavil do Upravata za specijalni operacii na 12 dekembri 1944 godina, a izve{tajot vo Forin ofis pristignal na 30 dekembri 1944 godina. ²⁰⁹ Ona {to bilo nabele`ano vo izve{tajot, po reakcijata na negovite eksperti, ne ostavalo somnevawe deka na

²⁰⁷ Velika Britanija i Makedonija. Dokumenti 1942-1945., 405-430. Vidi: Todor ^epreganov, Velika Britanija i makedonskoto nacionalno pra{awe (avgust 1944-1948). Institut za nacionalna istorija, Ekspres Magna-sken., Skopje 1997., 41.

²⁰⁸ Andrew Rossos, The Macedonians of Aegean Macedonia: A British officer's report, 1944. The Slavonic and East European review, Volume 69, Number 2-April 1991. Vidi: Velika Britanija i makedonskoto nacionalno pra{awe 2 avgust 1944-1948. Institut za nacionalna istorija, Eko-press, Magna sken.,

.....
²⁰⁹ PRO, FO 371/43 649.

taa teritorija se slu~uvale nastani koi ne im odele vo prilog na dotoga{nite britanski planovi za povenoto ureduvawe na Balkanot, a posebno vo polza na Grcija, koja ja smetale za svoja interesna sfera.

Od izve{tajot nedvosmisleno proizleguval zaklu~okot za „neo~ekuvaniot soliden slavomakedonski karakter“ na oblata vo koja preстоjuval Evans i deka „zapadnomakedonskoto slovensko naselenie vo prilo`eniot izve{taj e pretstaveno kako mnogu pohomogeno, isprepletено so begalci ili so drugi Grci, i proizleguva deka e zna~itelno pogolemo od ona {to be{e pretstavено vo gr~kite oficijalni podatoci“. Isto taka, vo izve{tajot nedvosmisleno se potenciralo deka „politi~koto dvi`ewe na lokalnite Sloveni“, ne bilo „vo polza na Bugarija tuku za edna nezavisna Makedonija“ i deka „negovata nadvore{na poddr{ka doa|a od jugoslovenska Makedonija, a ne od Bugarija“. Sledoval mnogu logi~niot zaklu~ok deka „odnosnoto naselenie ne e otse~eno od negovite 'bra}a' nadvor od zna~itelnoto gr~ko naselenie vo isto~na Makedonija, tuku obedineto so nego preku prirodniot pat niz bitolskiot tesnec i otse~eno samo so dr`avnata granica“.²¹⁰ Ne mo`ej}i da go zanemarat toj fakt, Ambasadata vo Atina sugerirala deka bilo mnogu te{ko da se izvr{i „transferot na makedonskite Sloveni“.²¹¹ U{te pogolemo voznemiruvawe predizvikala i konstatacijata deka „eden sloboden i fer plebescit bi bil, spored site veruvawa, na {teta na Grcija“. Va`nosta na ovoj izve{taj pred s# proizleguva od faktot {to e napi{an od ~ovek {to prethodno nemal nekoi pogolemi soznanija za Makedonija, a posebno za prisustvoto na Makedoncite na teritorijata kade {to bil spu{ten. Toj bil eden od onie {to, pred da stapi vo dopir so svetot na Makedoncite, nedvosmisleno ja prifatil gr~kata tautologija za gr~kiot karakter

²¹⁰ Ibidem.

²¹¹ Takov transfer, iseluvawe na „120.000 Makedonci severno od granicata na Grcija od 1941-va“ mu predlagal toga{niot ambasador na Velika Britanija, R. A. Liper, na ministerot za nadvore{ni raboti na Velika Britanija, Antoni Idn, vo pismoto od 24 noemvri 1944, a so cel „Grcija da nema slavjansko malcinstvo i zaradi toa {to amputiraweto na slavjanskata teritorija kon zapadna Makedonija i nejinoto anektirawe vo slavjanska federacija e prakti~no nevozmo`no i bi bilo istovremeno ekonomska katastrofa za Grcija“.

na Makedonija. Nesomneno deka negoviot „ok“ bil golem koga do{ol vo neposreden dopir so Makedoncite {to `iveele na teritorijata na koja trebalo da ja izvr{uva doverenata zada~a. Od tie pri~ini negoviot izve{taj pretstavuval „salto-mortale“ i daval sosema poinakva slika za naselenieto {to `iveelo vo oblasta Lerin, a osobeno se razlikuval od dotoga{nite izve{tai koi bile dostavuvani do Forin ofis od licata {to bile vo pridru`ba na oficijalni gr~ki lica i „supervizori“ na ona {to se razgovaralo i kakvi informacii }e se dobiele od mesnite `iteli. Evans, od prvot moment po pristignuvaweto vo mart 1943 godina, `iveel i slobodno se dvi`el „me|u Makedoncite, koi go primile i mu veruvale“. Informaciite na Evans pretstavuvaat prvoklasen izvor za opstojuvaweto na Makedoncite vo Grcija. So negovite opservacii toj otrflil mnogu toga{niti mitovi za Makedoncite {to bile fabrikuvani vo Bugarija, vo Grcija i vo Srbija i koi bez nikakov komentar bile primani od politi~kiot establi{ment na Velika Britanija. Zatoa, samiot izve{taj pretstavuval svoeviden „ok“ i „otreznuvawe“ i za ekspertite vo Forin ofis, od koi pove}eto \$ bile nakloneti na Grcija kako star britanski sojuznik i gi branele interesite na gr~kata dr`ava koi bile definirani od strana na vladite vo Atina. Izve{tajot vo osnova gi otrflil gr~kite statisti~ki podatoci za nepostoewe na Makedoncite vo Grcija. Au{te pove}e {to toj bil svoeviden dokaz za neuspe{nite obidi na gr~kata dr`ava da gi denacionalizira i asimilira Makedoncite. I pokraj naporite na gr~kata dr`ava od 1913 godina da go promeni etni~kiot karakter na delot na Makedonija pod Grcija so prisilna asimilacija i so denacionalizacija, Evans sepak }e zabele`i deka „Makedoncite ostanale Makedonci i makedonskiot jazik ostanal doma{en jazik... na poletu, na selskite ulici i na pazarot“, a nasproti toa gr~kiot jazik „se smeta re~isi za stranski jazik, na Grcite ne im se veruva ni{to, vo celosna smisla na zborot se smetaat za tuji“. Negovata krajna konstatacija bila deka „...regionot e prirodno slovenski, a ne gr~ki“.212 Ona {to pretstavuvalo iznenaduvawe za ekspertite na Forin ofis bile mnogu jasno potcrtanite

²¹² PRO FO 371/43 649.

stanovi{ta na Evans za nacionalnata svest i patriotizmot na Makedoncite. Kako dobar analiti~ar Evans zabele`al deka makedonskiot narod vo toj del na Grcija, iako nemal nacionalna inteligencija, a isto taka i organizirana nacionalna dejnost, i pokraj terorot {to bil praktikuvan od strana na pretstavnice na dr`avnata vlast, osobeno selskoto naselenie vo pogolem broj ostanalo tuka i jasno go definiralo svojot makedonski identitet. Za nego nemalo nikakvo dvoumewe ili kolebawe deka „`itelite ne se nitu Grci, nitu Bugari ili Srbi ili Hrvati. Tie se Makedonci“. Spored nego, nivniot makedonizam ne bil ve{ta~ki, „toa e prirodno, spontano i dlaboko vsadeno ~uvstvo, koe po~nuva u{te vo detstvoto, kako i site drugi patrotizmi“. Isto taka ja zabele`al i makedonskata osvestenost, „koja odi podaleku od lokalniot patriotizam“ i deka nivnite te`neewa se „naso~eni kon slobodna i obedineta Makedonija“. Spored nego, povle~enite granici bile uzurpirani, a faktot {to nemalo „nezavisna makedonska dr`ava“, spored Evans, ne bil rezultat na otsustvoto na makedonskiot patriotizam tuku so pravo mo`e da se smeta deka e toa „edna od gre{kite ili lapsusite na istorijata“. Toa toj go potvrduva i so svojata opservacija deka ako se odr`i sloboden i fer plebiscit, toj bi rezultiral so formirawe na „slobodna Makedonija“, a so toa bi se anulirale „gre{kite ili lapsusite na istorijata“.²¹³

Vo izve{tajot Evans posebno se osvrnal na perspektivite za obedinuvaweto na Makedoncite. Realist po priroda, po site negovi sogleduvawa i analizi, Evans mo`el sosema slobodno da zaklu~i deka i pokraj `elbata za obedinuvawe na Makedoncite vo edna nezavisna i samostojna Makedonija, {to i toj im go posakuval da go ostvarat kako nivno pravo, Makedonija kako takva „ne mo`e da egzistira“ i deka e toa „nepo`elno“. Pragmata morala da ne mu dade prostor na pravoto na Makedoncite za nivno obedinuvawe, pred s# zatoa {to na Evans mu bile poznati stavovite na Grcite prema Makedoncite vo Grcija. Naporite na Makedoncite za obedinuvawe, spored nego, „bi bile zadu{eni so sila od Grcite, koi sigurno bi se krenale od cela Grcija za da gi

²¹³ Ibidem.

zadu{at“ takvite te`neewa na Makedoncite, bidej}i i toj bil svesen deka Grcija bila „dovolno siroma{na... za da \$ se zeme edna od nejzinite najproduktivni teritorii“ {to, od svoja strana, bi ja napravila u{te posiroma{na. Spored nego, pretenziite na Makedoncite sprema Solun bi go predizvikale besot na Grcite, a toa bi mo`elo da rezultira vo „`estoka krvava vojna, od koja ne bi proizleglo ni{to dobro“. Vo vrska so granicata so Makedonija, toj smetal deka taa kaj Prespa i Kajmak~alan bi trebalo da ostane nepromeneta. Toj duri i ja nabele`al mo`nosta, vo slu~aj ako makedonskoto malcinstvo ne \$ pravi seriozni problemi na Grcija, a vo „interes na pravednosta“, Grcija da gi po~ituva malcinskite prava i da se odnesuva „strogo no i prijatelski, bez diskriminacija“ na Makedoncite.²¹⁴ No i samiot ne bil ubeden vo mo`nosta toa da se ostvari.

Evans, isto taka, se osvrvnuva i na mo`nosta na upotreba na sila od strana na Makedoncite za dobivawe avtonomija ili nezavisnost. No smetal deka toa bi bilo poslednoto sredstvo koe bi se primenilo dokolku bide odbieno baraweto za plebiscit na Makedoncite vo delot na Makedonija pod Grcija. Vo odnos na rezultatot od plebiscitot, toj bil sosema siguren vo krajniot ishod, proglasuvawe na „slobodna Makedonija“, od {to se pla{ele i Grcite i grkofilski nastroenite eksperti na Forin ofis. Osnovnata pri~ina za slobodnoto manifestirawe na makedonskite nacionalni ~uvstva vo reonot na Lerin Evans gi gledal, pred s#, vo slabosta na Gr~kata vlada i nejzinata bavnost da go vospostavi avtoritetot na dr`avnite organi vo oblasta Lerin.²¹⁵

Po analizata, izve{tajot na Evans vo Forin ofis im bil otstapen na ekspertite od Ju`niot oddel pri Forin ofis, koi bile zadol`eni za kreirawe na britanskata politika na Balkanot. Po napravenata analiza, ekspertot H. K. Tompson ovoj izve{taj go narekol „krajno interesen“ i zabele`al deka „ako e to~no, izgleda deka Makedonskite Sloveni ne se tolku zanemarljivo malcinstvo kako {to dosega se somnevalo“ i deka izve{tajot samo potvrduval deka gr~kiot stav sprema Makedoncite, koi tie nastojuvale da go prika`at kako „relativno

²¹⁴ Ibid.

²¹⁵ Ibid.

pasivna nezainteresiranost, prakti~no bil mnogu polo{“. ²¹⁶ Nesomeneno, informaciiite od izve{tajot ja podignale mobilnosta vo redovite na Forin ofis. Ve}e nemalo nikakvo somnevawe deka britanskiot politi~ki establi{ment }e treba da mu posveti posebno vnimanie na sega aktiviranoto i za niv poznato „makedonsko pra{awe“ od istorijata, koe sega preminalo vo povisok stadium kako „makedonsko nacionalno pra{awe“, poradi {to pretstavuvalo realna opasnost za naru{uvawe na britanskite interesi na Balkanot.

DA - MAKEDONIJA VO JUGOSLOVENSKATA FEDERACIJA

²¹⁶ Ibid.

NE - OBEDINETA, NEZAVISNA I SAMOSTOJNA MAKEDONIJA

Parcijalnite izveštai od rakovoditelite na britanskite voeni misii za politi~kite stavovi na makedonskite politi~ki i voeni rakovoditeli, kako {to vidovme, ja podignale mobilnosta na britanskiot politi~ki establi{ment. Najdobar dokaz za toa pretstavuva reakcijata na Forin ofis vo vreme na odr`uvaweto na Prvoto zasedanie na ASNOM. Poznato e deka zasedanieto se odr`a na 2 avgust 1944 godina vo manastirot „Sv. Otec Prohor P~inski“, kade se proklamira{e makedonskata dr`ava kako federalna edinka vo ramkite na jugoslovenskata federacija. Od zasedanieto bea ispratani pozdravni telegrami do „golemite trojca“, Vinston ^er~il, Josif V. Stalin i Franklin D. Ruzvelt, a vo niv se istaknuva{e pridonesot na makedonskata vojska vo borbata protiv nacifa{izmot i vekovniot son na makedonskiot narod za formirawe obedineta, nezavisna i samostojna makedonska dr`ava. Informacijata za odr`uvaweto na zasedanieto Britancite ja dobile na 15 avgust 1944 godina, a prviot pi{an dokument bil dobien na 18 avgust 1944 godina.²¹⁷ Vakvata neo~ekuvana informacija ja voznemirala britanskata politi~ka elita. Vo prviot moment po dobivaweto na informacijata tie kako da ne bile svesni za koja Makedonija stanuvale zbor — za Vardarska, Pirinska ili Egejska. Po redica konsultacii, ekspertite mo`ele „so sigurnost“ da potvrdat deka „Makedonija za koja stanuva zbor e jugoslovenskata Makedonija“. No toa kaj niv predizvikalo i druga dilema, proizlezena od stravot dali makedonskite partizani }e „postavati barawa vo odnos na delovi na teritorijata na Grcija, Bugarija i Albanija od pred 1941 godina, za nivna nezavisna Makedonija“.²¹⁸ Takvata analiza barala i pogolema pretpazlivot vo odnos na odgovorot koj{to trebalo da se isprati od strana na Britancite do ASNOM. Bidej}i vo toj moment britanskiot premier Vinston ^er~il se nao|al vo Italija, na 20 avgust 1944 godina, Forin ofis upatil telegrama

²¹⁷ PRO FO 371/43665 HP 00643 R 12920/12920/67.

²¹⁸ Ibidem.

do ministerot-rezident na Centralniot Mediteran vo Kazerta, Makmilan, vo koja mu se davale instrukcii kako da postapi dokolku ^er~il re{i da odgovori na telegramata od ASNOM. Nemu mu se sugeriralo odgovorot da bide samo „vo forma na ednostavna potvrda za priem“ bidej{i, kako {to smetale tie, britanskata pomo{ na NOV i PO na Jugoslavija ne ja vkl~uvala i {emata na Tito za sozdavawe avtonomna Makedonija i smetale deka potvrdata za priem }e bide dobar signal deka politi~kite celi na Makedoncite za avtonomna Makedonija ne „ja u`ivaat pomo{ta na Britanskata vlada“. ²¹⁹ Sugestiite dadeni od strana na Forin ofis bile prifateni i na 23 avgust 1944 godina od Rim, od Britanskoto pretstavni{tvo bila ispratena telegrama do Forin ofis, vo koja se istaknuvalo deka ^er~il ja prifa}a sugestijata da ne odgovori tuku, vo ime na ^er~il, Forin ofis da isprati potvrda za priem na telegramata od ASNOM. ²²⁰ O~igledna e pretpazlivosta so koja britanskiot Forin ofis se odnesuval kon s# ona {to mo`elo, na koj bilo na~in, da pretstavuva i najmal signal za poddr{ka na takvi stavovi koi{to ne vleguvale vo sferata na britanskata „realna politika“. Imeno, Makedonija vo britanskite politi~ki planovi za povoenoto ureduvawe vleguvala edinstveno vo ramkite na Jugoslavija. Pra{aweto bilo samo za toa dali Makedonija }e bide povtorno vo ramkite na Kralstvoto Jugoslavija ili vo jugoslovenskata federacija, formirana od komunistite. Bidej{i vo avgust 1944 godina vojната s# u{te traela, toa bila edna od pri~inite Velika Britanija da se odnesuva mnogu vniematelno so makedonskoto nacionalno pra{awe, s# do novata podelba na interesnite sferi.

Novonastanatata sostojba so formiraweto na makedonskata federalna dr`ava vo ramkite na jugoslovenskata federacija, pred britanskata diplomatija otvorila edno mnogu seriozno pra{awe na koe trebalo {to pobrzo da se najde odgovor. A toa pra{awe bilo: koi bi bile slednite ~ekori {to bi gi prezel ASNOM vo vrska so idninata na Makedonija? Odnosno, dali Makedonija }e se zadovolji so federalniot status vo ramkite na jugoslovenskata federacija ili }e

²¹⁹ PRO FO 371/43665 HP 00643 R. 12920/12920/67.

²²⁰ FO 371/43665 HP 00643 R. 13150/12920/67.

nastojua preku federacijata da go realizira obedinuvaweto na Makedonija vo ramkite na Jugoslavija ili vo nekoj drug vid federacija, na primer balkanska ili vo ramkite na bugarsko-jugoslovenska federacija vo koja bi vlegol i delot na Makedonija pod Bugarija. Ona vo {to bile sigurni britanskite eksperti, spored razvojt na nastanite, bilo deka samoto formirawe na makedonskata dr`ava vo osnova ne go isklu~ovalo pra{aweto za obedinuvaweto na Makedonija. Od svoja strana, imaj}i gi prevedid programskite celi na makedonskoto narodnoosloboditelno dv`ewe, politi~koto i voenoto rakovodstvo na NOV i PO na Makedonija vo svoite nastapi kako zacrtana cel go imala obedinuvaweto ili vleguvaweto vo nekoja po{iroka federacija na balkanskite narodi kade {to povtorno Makedonija bi bila obedineta. Nesomneno, takvite te`neewa na politi~kite i voenite lideri bile „smetka bez kr~mar“, bidej}i vo zadninata na vojnata ve}e se vodele pregovori za povoenoto ureduvawe na svetot vo koj nemalo mesto za u{te edna nova samostojna i nezavisna dr`ava kakva {to bila Makedonija, bilo da e obedineta ili samo vo delot na Makedonija nadvor od ramkite na Jugoslavija.

INTERESNI SFERI

Od sredinata na 1944 godina, vo odnosite na političkite eliti na Velika Britanija i SSSR aktuelno stanalo pravaeto za interesnite sfere. I pokraj site nastojuvawa, vidlivi vo arhivskata dokumentacija, ne mo`e da se odbegne faktot deka i dвете strani vo potesnite krugovi, ve}e od početokot na 1944 godina, „kroele“ planovi za povenoto političko ureduvawe na svetot. Nesomneno, glavna uloga vo toa imale političarite na Velika Britanija i na SSSR. Vo ova „pazarewe“ SAD, vo ova faza, bile nadvor od „igrata“ za nivno političko vlijanie na Balkanot. Tie u{te ja sledele politikata na Velika Britanija i go poddr`uvale nejziniot interes.

S# poza~estinite dopisi od strana na diplomatsko-konzularnite pretstavni{tva na Velika Britanija deka SSSR ve}e razmisluva i dejstvuva vo odnos na redefiniraweto na povenite granici bile pri~ina britanskiot minister za nadvore{ni raboti, Antoni Iden, vo sredinata na 1944 godina, na ovoj problem da mu pristapi so seta serioznost, bidej}i toa gi zagrozuvale interesite na Velika Britanija na Balkanot. Toj, pred s#, se voznemiril od „razvojot na nastanite,

koi ja poka`uvale namerata na Sovetskata vlada za dominantno vlijanie na Balkanot“. Poradi toa, toj se obratil do Forin ofis, so cel istiot da se anga`ira okolu proverkata na verodostojnosta na tie glasovi i da napravi analiza „za na~inot na koj Sovetskata vlada“ }e ja sprovede svojata zamisla. Isto taka, toj pobaral ekspertite vo Forin ofis da se izjasnat dali takvata sovska politika „bi mo`elo da ima vlijanie vrz na{ata politika i vrz na{ite voeni planovi vo podocne`nite fazi od vojната i, dokolku ima, na koj na~in toa bi se slu~ilo“.

Idn, kako iskusen politi~ar, bil napolno svesen deka na Balkanot e „neizbe`no da ima direktan sudir na interesite“, a vo „dogledno vreme i konflikt“ vo odnos na nivnoto razgrani~uvawe. Spored toa, za nego bilo sosema normalno deka ako Velika Britanija ima svoj interes na Balkanot, toga{ i Rusite go imaat istiot interes, u{te pove}e {to tie, „na tie prostori dr`at mnogu karti“ vo svoi race. Od tie pri~ini, toj smetal deka e neophodno i bez mnogu dvoumewe „da im gi razjasnime na Rusite na{ite posebni interesi vo Isto~niot Mediteran, a ottuka i vo Grcija i Turcija, voedno i na{ite interesi kade bilo na Balkanot“, no potenciral deka „so sekoj prezemen ~ekor“ Britancite bi morale da bidat „mnogu vnimatelni i da ne ostavime impresija na direktan predizvik“. ²²¹

Vo analizata na sostojbite na Balkanot²²² posebno vnanie ekspertite na Forin ofis obrnale na terminolo{kite razliki. Imeno, spored niv, trebalo da se pravi nedvosmislana razlika meju terminot „komunizacija na Balkanot“ i terminot „{irewe na ruskoto vlijanie vo tie zemji“. Za niv, spored informaciite so koi raspolagale, u{te bilo diskutabilno pra{aweto dali vo toj moment (sredinata na 1944 godina) se pojavila, vo koj bilo vid, „namerna ‘komunizacija’ na Balkanot od strana na SSSR“. Bilo sosema jasno deka partizanskite voda~i na EAM i na Narodnoosloboditelното dvi`ewe na Albanija „se komunisti i kako takvi gi {irat nivnite ideologii vo reonite pod nivna

²²¹ PRO FO 371/43646 R 9002.

²²² Memorandumot e datiran od 7 juni 1944 godina. PRO FO 371/43646 R 9002.

kontrola“, no toa, spored niv, mnogu se razlikovalo od „sistematskiot obid, od strana na delovi od nekoi centralni organizaciji, da go komuniziraat celiot Poluoostrov“. Spored niv, ne bi mo`elo da se iznesuvaat „obvinuvawa protiv Rusite deka go organiziraat {ireweto na komunizmot na Balkanot“. Melutoa, ekspertite smetale deka „{ireweto na ruskoto vlijanie“ pretstavovalo sosema ne{to drugo i deka za toa britanskiot politi~ki establi{ment bil mnogu zainteresiran. Britanskite eksperti bile svesni deka „Rusite ne mo`at da imaat dominantna pozicija vo jugoisto~na Evropa“ i poradi toa gi „koristele dvi`ewata predvodeni od komunistite vo Jugoslavija, Albanija i vo Grcija kako sredstva za da ja ostvarat svojata cel, no ne i kako neophodno sredstvo samo po sebe“. ²²³

Ekspertite voop{to ne bile sentimentalni sprema dotoga{ nata britanskata geopolitika na Balkanot. Spored niv, ako ve}e trebalo nekoj da bide obvinet za takvata sovska politika na Balkanot i za nametnuvaweto na komunistite vo narodnoosloboditelnite dvi`ewa vo Jugoslavija i vo Grcija, sekako ne bil SSSR tuku „toa sme nie samite“. Vo toj moment smetale deka „Rusite samo mo`e da sedat vo zadnina i da gledaat kako nie ja vr{ime nivnata rabota“. A toa, potencirale, se slu~uvalo samo vo situacija koga britanskata politi~ka elita poka`ovala strav od „ovie dvi`ewa“, potenciraj}i go pritoa priznavaweto na kralot Petar II Kara|or|evi}, koj od po~etokot na vojната zaminal vo emigracija, bil priznaen od Britanskata vlada kako legitimen predstavnik na Kralstvoto Jugoslavija, a u{te pove}e so priznavaweto na generalot Dra`a Mihailovi} i negovite ~etnici kako edinstveni borci protiv silite na Oskata. Od druga strana, Britanskata vlada zazela sosema ignorantski stav sprema NOD vo Albanija, Jugoslavija i dvi`eweto na otporot vo Grcija, a toa go iskoristil SSSR, koj „poka`al kade le`at nivnite interesi“. ²²⁴

Vo pogled na britanskiot stav za narodnoosloboditelnite dvi`ewa na balkanskite narodi, ekspertite na Ministerstvoto za nadvoren{ni raboti na Velika Britanija vo svojata rekapitulacija na britanskata politika kon niv }e naglasat

²²³ Ibidem.

²²⁴ Ibidem.

deka vo periodot koga se pojavile ovie dvi`ewa, pred s# NOD vo Jugoslavija i dvi`eweto na otporot vo Grcija predvodeno od EAM, tie kako Ministerstvo postojano uka`uvale i barale da se obrnuva posebno vnimanie na „na{ite kratkoro~ni i dolgoro~ni interesi“. Vo svoite analizi tie sosema jasno mu stavile do znaewe na politi~kiot establi{ment deka „poddr{kata na jugoslovenskite partizani mo`e da ni ja daje najdobrata voena polza“. Osven toa, izleglo i deka „EAM e najperspektivnoto dvi`ewe na otporot vo Grcija“. No i toga{ bilo potencirano deka „so poddr{kata na ovie dvi`ewa, nie neizostavno ja sozdadovme situacijata so koja se soo~uvame deneska“. Spored nivnite analizi, so ispra}aweto na voenite misii vo Jugoslavija, tie uspeale da „postignat voena polza“, dodeka EAM vo Grcija „ne ni donese ni{to drugo osven nevoli i neprijatnosti“. [to se odnesuva do sugestiite za britanskata idna politika na Balkanot, nivniot „edinstven konstruktiven predlog“ e formirawe na „konfederacija na ovie zemji“. No vo realiziraweto na taa ideja se ispre~ile Rusite, koi nedvosmislno stavile do „znaewe deka tie voop{to ne razmisluvale za vakvo re{enie“, obrazlo`uvaj}i go svojot stav so „faktot deka edna takva konfederacija bi pretstavuvala cordons sanitaire kon niv“. Ovoj ruski stav tie go temelege vrz osnova na istoriskata pragma. Imeno, „istoriski interes na Rusija na Balkanot otsekoga{ se manifestiral vo opredelbata deka nitu edna druga golema sila ne mo`e da dominira na toj prostor, bidej}i „toa bi pretstavuvalo strategiska zakana za Rusite“. Kako primer, tie gi poso~uvale godinite na raspa}aweto na Osmanliskata Imperija pri krajot na XIX vek, koga prethodniot sojuz me|u Rusija i Avstro-Ungarija se pretvoril vo otvoreno rivalstvo vo koe sekoja sila nastojuvale da ja dobie kontrolata na Balkanot“. Kako rezultat na toa „Ruskiot plan od 1878 godina za ‘Golema Bugarija’ so izlez na Egejskoto More dovel do toa Velika Britanija i Avstrija zaedno da go dovedat ruskoto pro{ireno vlijanie vo jugoisto~na Evropa pred svr{en ~in“. A samite nastani {to potoa sleduvale, kak {to se aneksijata na Bosna i Hercegovina od strana na Avstro-Ungarija i Balkanskite vojni od 1912/13 godina, bile potezi vo takva igra vo koja Rusija i Centralnite sili ja primenile politikata na odmeruvawe sili na

Balkanot. Ona {to se slu~uvalo vo sredinata na 1944 godina, pod vlijanie na pobedite nad silite na Oskata, spored ekspertite na britanskoto Ministerstvo za nadvoren{ni raboti, „povtorno ja o`ivuva ruskata tradicionalna politika“. Celokupnata takva politika vodela kon edinstven „priroden“ zaklu~ok, imeno, deka tie „povtorno }e po~nat da te`neat kon predominantno vlijanie na Balkanot“ i deka toa }e se obidat da go postignat so istite sredstva kako i prethodno, „rabotej}i na formirawe vladi koi }e \$ bidat pot~ineta na Rusija“. No, za razlika od tekot na nastanite vo XIX vek, koga Velika Britanija kako svoj sojuznik ja imal Avstro-Ungarija, „koja im se sprotivstavuvala na ovie ruski merki“, vo sredinata na 1944 godina, spored britanskite eksperti „nema nikoj na kogo bi mo`ele da smetame za poddr{ka“. ²²⁵

Vo analizite na sovetiskiot interes vo balkanskite dr`avi, tie }e istaknat deka Sovetite vo Romanija, po anektiraweto na odredeni teritorii koi tie gi posakuvaat, }e nastojuvaat da se postavi „prijatelska vlada, vrz koja }e mo`at, vo golema mera, da imaat svoja kontrola“. Spored nivnite analizi „komunizmot vo Romanija ne postoji i preovladuva antiruskoto ~uvstvo“, no smetale i deka ako Romancite gi odbijat Sovetite, imalo golema mo`nost krajniot rezultat za Romancite da bide u{te pote`ok, odnosno „da sostavat vlada koja }e bide pot~ineta na Sovetskata“. ²²⁶

Vo odnos na Jugoslavija bile sosema sigurni, imaj}i go predvid ona {to se slu~uvalo na terenot, deka „Tito, so sopstveni sili i so na{a poddr{ka, verojatno }e se pojavi kako vode~ka sila, go sakale nie toa ili ne, kako rezultat na gra|anskata vojna protiv Srbija“. Taa nivna sigurnost proizleguvala od faktot deka „Crvenata armija verojatno }e ostvari kontakt so partizanite“, a toa, vo sekoj slu~aj, }e ja zacvrsti pozicijata na NOD, predvodeno od komunistite, i }e ja zacvrsti pozicijata na Josip Broz Tito, kako vrhoven komandant na edinicite na NOV i PO na Jugoslavija. ²²⁷

²²⁵ Ibid.

²²⁶ Ibid.

²²⁷ Ibid

Britanskite eksperti ne mo`ele so sigurnost da odgatnat kakvi }e bidat sovetските intencii kon Bugarija. Spored nivnite soznanija bilo o~igledno deka Sovetskata vlada sakala da ostvari „dominantna moralna pozicija“, a ne samo „olesnuvawe za vozdu{ni bazi“. Bile sosema sigurni deka kako i vo slu~ajot so Romanija }e nastojuvaat da se formira „prijatelska vlada, vrz koja tie }e imaat kontrola“.

Vo odnos na Albanija smetale deka za Sovetskata vlada taa e interesna samo preku „lokalnoto komunisti~ko dvi`ewe na odporot“ i toa {to mo`ele da go „povrzat krugot me|u Tito i EAM vo Grcija“. ²²⁸

Spored nivnite analizi na sovetското involvirawe vo Grcija, britanskite eksperti smetale deka vo po~etokot na vojnata tie ne poka`uvale pogolem interes za ona {to se slu~ovalo vo Grcija. No ovaa nivna politika se promenila pred „okolu dva meseca“, koga tie zapo~nale otvoreno da ja „poddr`uvat EAM i da ja kritikuvaa“ britanskata politika. Takvata promena na sovetската politika vo odnos na EAM za Velika Britanija pretstavuvale uslo`nuvawe na problemot ne samo na smetka na britanskata „kratkoro~na politika“, {to bilo predizvikano so otvorenata „ruska poddr{ka na EAM vo odnos na na{ata politika kon Grcija“, tuku isto taka „za smetka na dolgotrajnata opasnost od povrzuvawe na proruskite dvi`ewa vo Jugoslavija, Albanija i Grcija“. Me|utoa, kako rezultat na zapo~natata razmena na mislewa me|u Velika Britanija i SSSR za povenoto ureduvawe na svetot, SSSR se soglasil da im dozvoli na Britancite da go prezemat „vodstvoto vo Grcija“, taka {to Britancite smetale deka Sovetskata vlada nema da gi spre~uva nivnite aktivnosti vo Grcija i deka Sovetite nema „otvoreno da \$ ja davaat svojata poddr{ka na EAM“. Vo toj pogled, optimizam nudel postignatiot dogovor na Libanskata konferencija, na koja bilo dogovoreno „EAM i komunistite“ da vlezat vo Gr~kata vlada vo koja svoe u~estvo bi imale site partii, taka {to Britancite se nadevale deka EAM vo natamo{noto dejstvuvawe }e stane bezopasen, u{te pove}e {to bilo dogovoreno da se formira

²²⁸ Ibid.

„nacionalna grška armija, vo koja treba da se vključat site edinici na odporot, vključujji gi i voenite edinici na ELAS-EAM“. Melutoa, ekspertite gi predupredile političkete eliti deka ne bi trebalo da bidat „poneseni od la`niot optimizam od vakviot uspešen razvoj na nastanite“. Spored niv, nacionalnata armija verojatno ne je mo`e da go ostvari na teren zamislenoto. Zatoa tie preporečuvale Britancite od svoja strana da iskoristat s# to mo`e „od sega{nata povolna atmosfera za da sozdameme nekakva protivte`a na ovaa primamliva sila koja, bez ogled na toa to je se služi so EAM, Rusija e s# u{te volna da ja poddr`uva vo povoena Grcija“. ²²⁹

Sekako, toa bile razmisluvawa za vlijanieto na SSSR i Velika Britanija vo poedine~nite zemji na Balkanot. Ona to posebno gi preokupiralo i ne im davalo mir, bilo pračaweto dali e mo`no da se prezemat nekoji op{ti merki so koi bi se spre~ilo „čireweto na ruskoto vlijanie na Balkanot“. Vo pogled na merkite koi bi trebalo da se prezemat, smetale deka e potrebno da se imaat predvid „alternativni politiki“, preku koi na Britancite im se otvorala mo`nost predmetot da go prifatat sekoga{ do onaa granica koga tie ne bi smeele da poka`at deka zakanata kon nivnite interesi bila pregolema i od tie pri~ini predvreme da ne se pridr`uvaat kon merkite to bi mo`ele da go zabrzaat direktniot konflikt so Sovetskata vlada. Vo ramkite na ovie „alternativni politiki“ se predviduvalo:

„A) *Otfrlawe na načata poddrška na komunističkete dvi`ewa vo jugoisto~na Evropa i da sozdameme poumereni elementi.*“ Vo odnos na ovaa cel, na britanskite eksperti im bilo sosema jasno deka otfrlaweto na britanskata poddrška na Tito „sega ili vo idnina e nadvor od diskusija“. Za Albanija smetale deka bi mo`ele da ja izostavat „poddrškata na komunističkoto dvi`ewe“, no povtorno istaknuvale deka e toa „edinstveniot element na odporot koj{to im predizvikuva problemi na Germancite vo Albanija“. Isto taka, i vo pogled na Grcija, britanskata politika se naočala vo „pat pozicija“, bidejji

²²⁹ Ibid.

smetale deka ve}e ne mo`elei natamu da razmisluvaat „za bojkot na EAM i ELAS vo Grcija, bidej}i na toj na~in, vo sega{nive uslovi, toa bi zna~elo ofrlawe na dogovorot postignat po tolku godini so koj EAM i ELAS se smirija so Gr~kata vlada, a isto taka povtorno bi gi nateralo da preminat vo opozicija i izolacija, pred da se stavi na testirawe nivnata iskrena vernost“.²³⁰

„B) Samite nie da im dademe celosna poddr{ka na site ‘komunisti~ki’ elementi so cel da se prenaso~at kon nas i da se oslabi ruskoto vlijanie“. Vo osnova, toa zna~elo da se povle~e britanskata poddr{ka „na jugoslovenskiot i gr~kiot kral i nivnite vladi“. Spored niv, toa bilo mo`no, „no i mnogu te{ko vo slu~ajot so Jugoslavija, a navistina nevkusno vo odnos na Grcija“. Prednosta na davaweto celosna poddr{ka na Tito, spored ekspertite, „bi bila vo toa {to bi poddr`uvale mo`en pobednik i toj ne bi imal tolkava potreba da bara poddr{ka od Rusija“. No, spored britanskite eksperti, vo sredinata na 1944 godina, {tetite ve}e stanale o~igledni. I vo odnos na EAM se smetalo deka vo sredinata na 1944 godina ve}e ne „bi bilo mo`no...da \$ se dade ekskluzivna poddr{ka na EAM“, osobeno vo momentot koga „gr~kiot premier se soglasil da primi vo Vladata nejnini pretstavnici i da ja vku~i ELAS vo Nacionalnata armija“.²³¹

„V) Da \$ se pristapi na Sovetskata vlada so idejata za postignuvawe zaedni~ki dogovor za neme{awe vo politikata na Balkanot“. Me|utoa, taa odluka, spored ekspertite, „ne bi bila lesna od na{a gledna to~ka,“ bidej}i Velika Britanija imala dosta aktivna uloga vo vnatre{nata politika na Jugoslavija i na Grcija, a i takvata opredelba bi bila protiv britanskata volja da se otk`at od nea. Isto taka, Britancite sakale, koga }e do{lo vreme za toa, da go ka`at svojot zbor „i vo odnos na Bugarija“. Vo odnos na „pazareweto“ za interesnite sferi so Sovetskata vlada, se istaknalo deka, dokolku Britanija go sledi vlijanieto na Rusija vo Romanija, a tie go sledat britanskoto vo Grcija, smetale deka toa „treba da se primenuva samo vo uslovi na vojna“, deka e te{ko da se o~ekuva deka nekoj od dvete zemji bi sakal taka i da prodol`i „koga }e

²³⁰ Ibid.

²³¹ Ibid.

dojde do mirovna spogodba i koga }e nastapi povolen period, ili da se pro{iri na drugite balkanski zemji vo pogled na va`nite interesi, {to i obete strani bi gi imale pri oblikuvaweto na idninata na Balkanot vo celost“.²³²

„G) Da go naso~ime na{eto vlijanie kon Balkanot preku konsolidirawe na na{ata pozicija vo Grcija i vo Turcija i da se vovede i iskoristi Tursko-gr~koto prijateljstvo kako fundametalen faktor vo jugoisto~na Evropa i vo Isto~niot Mediteran; i

„II/ dodeka izbegnuvame kakov bilo direkten predizvik na ruskoto vlijanie vo Jugoslavija, Albanija, Romanija i vo Bugarija, da ja iskoristime sekoja mo`nost za {irewe na britanskoto vlijanie vo ovie zemji“.

Spored ekspertite, od trite „alternativni politiki“, poslednata (g) se ~inela deka e „edinstvenata izvodлива vo ovie uslovi i vo onie {to verojatno }e preovladuvaat po vojната“. Za vtoriot del (GII) smetale deka „treba vniematelno da se postapuva“, za da se izbegne otvoren natprevar so Rusite. I vo slu~aj da nemalo, vo po~etokot, neкои neposredni rezultati, dolgoro~nata pridobivka bi trebalo da bide „efektna, bidej}i vo site ovie zemji ima elementi koi bi bile ispla{eni od ruskata dominacija i zagri`eni za povtornata sigurnost so Velika Britanija“. Toa, spored niv, se odnesovalo i „na samiot general Tito“. Vo odnos na alternativnata politika GI., koja vku~uva gradewe probritanska gr~ko-turska asocijacija, spored niv, toa sozdava „pogolemi te{kotii od direkten politi~ki karakter“. No taa asocijacija, spored niv „bi mo`ela da se smeta za somnitelna od strana na Sovetskata vlada“, pa zatoa Britancite bi trebalo da se obidat da gi smirat Rusite, so naglasuvawe deka nivnite interesi se „vo Isto~niot Mediteran“.²³³

Vo odnos na Grcija, ekspertite smetale deka Britanija, od svoja strana, bi trebalo da vospostavi sistemi „koi jasno }e \$ se obratat na Velika Britanija za pomo{ protiv ruskoto vlijanie“. Ostvaruvaweto na toa, spored niv, „ne bi trebalo da e te{ko“, a bi trebalo da izleze u{te polesno „dokolku nacionalnata

²³² Ibid.

²³³ Ibid.

vlada, vo koja }e vlezat site partii i koja svoeto postoewe go dol`i najmnogu na na{ite napori i poddr{ka, }e se zacvrsti tolku sigurno {to }e bide vo mo`nost da ja prezeme administracijata na dr`avata za osloboduvawe na Grcija“. ²³⁴

Vo odnos na Turcija, nivniot predlog bil deka e potrebno da ja napu{tat sega{nata britanska „politika na prisiluvawe na Turcija da vleze vo vojna“ so primena na zakanata deka ako ne vleze, }e ja ostavat „sama da si ja srka ~orbata po vojната“. Namesto toa, smetale deka e potrebno da se prifati „taa da ostane neutralna za vreme na vojната, s# dodeka taa saka, dokolku na toj na~in, po povlekuvaweto na Germancite od Balkanot, taa bi bila vo podobra situacija, vo sorabotka so Grcija, da bide efektivna protivte`a na ruskoto vlijanie i navleguvawe“. Iako spored niv Sovetskata vlada „zazela stav deka ne e zainteresirana za toa dali Turcija }e vleze vo vojna ili ne“, Sovetite „verojatno nikoga{ ne go sakale Anglo-turskiot sojuz“, a sega{niot zastoj vo britanskite odnosi so Turcija „mnogu dobro im odgovara“. Smetale deka na Sovetite nema da im se dopadne predlogot za obnovuvawe na Anglo-turskiot sojuz, osobeno „koga tie }e ocenat {to }e se slu~i naskoro poradi politikata {to }e sleduva potoa“. ²³⁵

Od tie pri~ini smetale deka „preorientacija vo smisla da se formira Anglo-gr~ko-turska asocijacija“ }e gi vovle~e Britancite vo razni te{kotii. Pritoa se istaknalo: „...po s# izgleda, toa pretstavuva edinstveniот mo`en i konstruktiven metod so koj mo`eme da se nadevame da mu se sprotivstavime na {ireweto na ruskoto vlijanie na Balkanot, ako navistina smetame deka e neophodno potrebno od na{a strana da se prezemat specijalni merki za da se napravi toa“. ²³⁶

Sosema e o~igledno deka vo nivnite „crtawa“ na povenata karta nemalo mesto za Makedonija kako samostojna, nezavisna i obedineta makedonska dr`ava, pred s# imaj}i predvid deka nabele`anite celi vo

²³⁴ Ibid.

²³⁵ Ibid.

²³⁶ Ibid.

memorandumot na Idn, so mali izmeni, bile implementirani na Jaltskata konferencija. No jasno e deka toa ne mo`elo da § bide poznato na po{irokata javnost, pa i na rakovoditelite na NOV i PO na Makedonija, koi i ponatamu }e prodol`at so svoite zacrtani celi za obedinuvawe na Makedonija vo ramkite na jugoslovenskata federacija.

BRITANSKATA BESKOMPROMISNOST VO ODNOS NA MAKEDONIJA

Konstituiraweto na makedonskata federalna dr`ava i s# po~estoto istaknuvawe na planovite za nejzinoto obedinuvawe ili federirawe so drugite balkanski dr`avi bilo ne{to {to ne vleguvalo vo britanskite povoeni planovi. Od tie pri~ini Forin ofis pobaral od Ministerstvoto za nadvore{ni raboti da izgotvi dokument za Makedonija vo koj bi bile nabele`ani site mo`ni idni potezi na jugoslovenskoto i makedonskoto rakovodstvo. Tie smetale deka ni{to ne treba da se ostavi na slu~ajot, tuku podgotveno da se do~eka razvojot na nastanite.

Dokumentot bil podgotven na 24 avgust 1944 i dostaven do Forin ofis. Vo nego, meju drugoto, se pravi osvrt i na interesite na balkanskite dr`avi vo Makedonija. Posebno se istaknuvaat, kako {to stoi vo izve{tajot „konfliktnite interesi“. Kako prvo se nabele`ani jugoslovenskite interesi vo koi, spored ekspertite, „jugoslovenskiot interes vo Makedonija e srpski, bez udel na Hrvatite i Slovencite, osven indirektno“. Spored niv, „za Srbija, moravsko-

vardarskiot pat do Solun e geografski prirodni pat do moreto, blokiran so gr~koto poseduvawe za izlez... no, kako i da e, se ~ini deka zonata vo gr~koto pristani{te jugoslovenskite vlasti ja smetaa nazadovolitelna i gaeja nade` da go dobijati Solun celosno...“²³⁷

Od druga strana, „Srbite te`neat za poseduvawe na Solun od strategiski pri~ini. Toa bi ja obezbedilo Jugoslavija so alternativni izlez na Mediteranot (so eden najbizu do Srbija) vo slu~aj Jadranskoto More da se nao|a pod kontrola na neprijatelska sila. Vo slu~aj Srbija da bide oddelena od hrvatskata i slovene~kata teritorija, taa srpska `elba }e bide zasilena. Od druga strana, s# dodeka jugoslovenskite odnosi so Bugarija ne se prijatelski, jugoslovenskata aneksija na Solun, koja bi ja podelila gr~kata teritorija i celosno bi ja odstranila Grcija, bi gi uni{tila defanzivnite jugoslovenski balkanski sojuznici i nejzinata granica bi bila opkru`ena so neprijateli. Edinstveno ako vo slu~aj Jugoslavija i Bugarija politi~ki bi se obedinile ili ako vrz osnova na najprijatelski odnosi taa osnovna pre~ka za jugoslovenskoto poseduvawe na Solun ja izgubi svojata va`nost, i toga{ jugoslovenskite politi~ari treba da razmislat dali }e bide isplatlivo da se dobie Solun na smetka na gr~koto i isto taka na turskoto neprijatelstvo“²³⁸

Me|utoa, ekspertite smetale deka „srpskite etni~ki i istoriski barawa vo Makedonija, iako `estoko poddr`uvani, se slabi. Srbite ne zaboravija deka Skopje be{e glaven grad na Srpskoto carstvo vo XIV vek. No toa carstvo be{e multirasno i so kratok vek. Edinstveno na sever vo blizina na Skopje, mo`e da se ka`e deka Makedonskite Sloveni se poddominantno Srbi po nacionalno ~uvstvo“²³⁹

Vo odnos na gr~kite interesi, ekspertite na Forin ofis zaklu~ile deka „Grcija ima etni~ki interes, Solun i pogolemiot del od oblasta bea naseleni so Grci u{te pred hristijanskata era (vidi paragraf 13, gore). Vo 1913. Grcija go

²³⁷ PRO FO 371/43649 HP 00201 K 1009/1009/67

²³⁸ Ibidem.

²³⁹ Ibid.

dobi pogolemiot del od vnatre{nosta naselena so negr~ko naselenie. Po 1919. karakterot na naselenieto se promeni so premestuvawe na muslimanite koji zboruvaat turski i najgolem del na Bugari i so priliv na ogromen broj gr~ki begalci, gr~ka Makedonija vo 1938 dominantno be{e naselena so Grci. Vekovniot gr~ki karakter na bregot i uspehot na Grcija so pomo{ na Dru{tvoto na narodite vo naseluvaweto Grci od Mala Azija vo oblata \$ davaat na Grcija nesporno silni prava za nejziniot del od Makedonija“. Isto taka, tie smetale deka „gr~kiot ekonomski interes e golem. Nesomneno deka Solun, otse~en od severnite granici na Grcija od golemiot del na Makedonija od 1918. ne napreduva, iako negovite ekonomski te{kotii mora, isto taka, da im se pripilat i na vojната od 1914-1918, porazot vo Mala Azija i svetskata ekonomska kriza. Gr~ka Makedonija e najbogata od gr~kite provincii i e od golema va`nost za Grcija poradi nejzinite `ita, pasi{ta, tutunska industrija, s# u{te celosno neiskoristenite mineralni resursi i nejzinoto cvrsto selsko naselenie“. Smetale deka „„,solunskata oblast e va`na za odbranata na Grcija. Gr~ki strategiski interes e da ima dobra zadnina koja }e poslu`i kako za{tita za Solun i za pasi{tata kon Florina²⁹, Kastorija³⁰ i Trakija, protiv sekoj neprijatelj to ne e golema sila. Isto taka, gr~ki interes e Bugarija da ne se pro{iri (kako vo 1941) so vkluvawe na jugoslovenska Makedonija i ne treba da se dozvoli formirawe na edna slovenska sila koja }e ja ima cela negr~ka Makedonija i }e go poseduva Balkanskiot Poluostrov“. ²⁴⁰

Vo odnos na bugarskiot interes, ekspertite }e istaknat deka „Dobivaweto na pogolemiot del od Makedonija e tradicionalna aspiracija na bugarskiot narod. Do 1919. Bugarija mo`e{e da se povikuva na ~uvstvoto na mnozinstvoto od Makedonskite Sloveni. Po 1919. naselenieto koe be{e nakloneto kon Bugarija od gr~ka Makedonija be{e reducirano na mal broj, a pogolemiot broj od onie od jugoslovenska Makedonija, se ~ini, postepeno ja napu{tija nade`ta

²⁴⁰ Ibid.

za aneksija od strana na Bugarija i ja prifatija onaa za avtonomija vo jugoslovenska ili vo balkansko-slovenska ili balkanska federacija“.

Vo odnos na ekonomskiot interes, }e istaknat deka „Bugarskiot osnoven ekonomski interes vo Makedonija le`i vo dobivaweto pogodan izlez na Egejskoto More koj, kako {to istaknuvaat Bugarite, bil zatvoren za niv pred 1939. poradi neprijatelstvoto na gr~kite vlasti. Mo`ebi e to~no deka Bugarija }e najde pazari za svoite proizvodi samo vo Centralna Evropa, no dodeka vo svetot se vrati slobodata na me|unarnodnata trgovija, Bugarija }e ima potreba da uvezuva stoki od prekmorskite zemji. Najdobriot izlez za Zapadna Bugarija bi bil Solun ili, ako ne, Kavala. Alternativno, takov izlez ne bi mo`el da se ostvari vo Makedonija tuku vo Dedeaga~ (Aleksandropolis) vo Trakija. Kako i da e, ne zemaj}i go predvid sigurnoto protivewe na Grcija i Turcija na otstupavawe teritorii na koj bilo del od egejskiot breg na Bugarija, treba da se potsetime deka Bugarija ima golem del od bregot na Crnoto More“.²⁴¹

Vo odnos na bugarskiot strategiski interes vo Makedonija, britanskite eksperti istaknale deka toj bil „dvoen...prvo, poseduvaweto na Vardarskiot basen bi \$ ovozmo`ilo da ja odvoi Grcija od Jugoslavija i da dobie zaedni~ka granica so Albanija; situacija koja vo slu~aj Jugoslavija da se dezintegriira bi ja napravilo Bugarija dominantna na Balkanot. Vtoro, poseduvawe na umeren del od Makedonija, vo koj bi bilo vklue~eno i pristani{te od Egejskoto More, bi ja oslobodilo Bugarija od zavisnosta od plovnite pati{ta na Crnoto More - Dardanelite i Dunav za snabduvawe. Povtorno, takvo pristani{te bi mo`elo da se obezbedi vo Dedeaga~“.²⁴²

Vo odnos na albanskite interesi, britanskite eksperti smetale deka „Albanija mo`e da ima etni~ki barawa, ~ija validnost bi bila te{ko da se proceni, na oblasta Tetovo, Gostivar, Ki~evo i Ohrid. No prvite od ovie tri oblasti le`at vo vardarskiot basen i geografski \$ pripa|aat na Makedonija, Ohrid

²⁴¹ Ibid.

²⁴² Ibid.

e zad planinite vo basenot na Drin²⁴³ i smetale deka „od ekonomska i strategiska osnova bi bilo opravdano Ohrid da se dade na Albanija“.²⁴⁴

Ekspertite na Forin ofis posebno mesto vo analizata posvetile na revolucionernite dvi`ewa {to se pojavile na Balkanot vo tekot na Vtorata svetska vojna. Vo toj kontekst tie istaknale deka za razlika od „tradicionalnite interesi“ {to gi imale balkanskite dr`avi, na Balkanot se „razvija, osobeno od 1941., vo i okolu Makedonija silni revolucionerni tendencii koi, se ~ini, gi prekinaa istoriskite granici i nacionalnite antagonizmi na Balkanskite Sloveni“. Tie potencirale deka „me|u srpskite i makedonsko-slovenskite ‘partizani’ i bugarskite levi~ari vo 1943 god., se ~ini, ima{e pove}e odu{evenost za edna socijalna revolucija otkolku za nacionalnite dr`avi“, a istoto go zaklu~ile i za Grcija i Albanija. Spored niv „silata na ovie dvi`ewa, vo vrska so silite {to gi predstavuvaat tradiciite od devetnaesettiot vek i posledicite od nivniot sudir so tie tradicii, }e zavisi razbirlivo od nastanite na Balkanot i vo taa etapa }e zavisi od politikata usvoena vo odnos na niv od strana na Velika Britanija, Soedinetite Amerikanski Dr`avi i SSSR. Ovie dvi`ewa steknaa ugled so nivniot aktiven otpor na germanskite sili“. Vo zaklu~okot potenciraat deka „s# dodeka politikata na golemite sojuznici vo odnos na Balkanot e poznata“, te{ko e „da se proceni relativnata sila na sprotivstavenite sili vo Makedonija, osven deka e vostanoven gr~kiot karakter na gr~ka Makedonija“.²⁴⁵

Ekspertite na Forin ofis vo izve{tajot davaat i sugestii za mo`nite solucii vo odnos na makedonskoto pra{awe. Kako prva ja naveduvaat „izvornata solucija zastapuvana od VMRO“, koja bila za „nezavisnost na cela Makedonija, bazirana na ednakvi prava i vo odnos na site nejzini `iteli, bez razlika na nivnata rasa“.

Tie smetale deka vo slu~aj „Makedonija navistina da e nezavisna, bugarskiot otpor kon ova a solucija mo`ebi ne bi bil golem, osobeno po

²⁴³ Drim.

²⁴⁴ PRO FO 371/43649 HP 00201 K 1009/1009/67.

²⁴⁵ Ibid.

izgubenata vojna“. No bile ubedeni deka „nepomirlivo sprotivstavuvawe sekako }e poka`e Srbija, koja polaga pravo i smeta deka jugoslovenska Makedonija e del od Srbija“. Smetale deka mo`e da ima otstapuvawe od toa, no samo vo slu~aj „ako vlasta vo Srbija vo idnina pomine vo racete na ponencionalisti~ki elementi“. Vo svoite analizi tie do{le do zaklu~okot deka „idejata za nezavisna Makedonija e zastarena. Takva dr`ava ne mo`e da egzistira bez nejniot prirodni grad Solun; i Grcija nema dobrovolno da go odstapi toj golem gr~ki grad, a nitu Makedonskite Grci bi prifatile da bidat oddeleni od Grcija. U{te pove}e, toa bi ja izoliralo gr~ka Trakija od drugiot del na Grcija i mo`e da gi stimulira bugarskite, makedonskite i mo`ebi turskite pretenzii kon taa provincija“. ²⁴⁶

Kako vtoro, tie sugerirale nekolku formi na makedonska avtonomija, vo ramkite na mo`na federacija.

„(a) Avtonomija na Makedonija kako celina vo ramkite na balkanska federacija. Toa bi ja vklu~ilo i gr~ka Makedonija vo avtonomnata dr`ava i }e naide na istite pre~ki za toa, koi se istaknati vo prethodnata sugestija.

(b) Avtonomija na negr~ka Makedonija vo ramkite na federacijata na Balkanskite Sloveni, koja bi mo`ela da se ostvari so doa|aweto na vlast na novi elementi vo Srbija i vo Bugarija. Se ~ini, toa e najdobriot na~in da se stavi kraj na me|usebniot antagonizam me|u Jugoslavija i Bugarija, koj gi vle~e svoite koreni od makedonskoto pra{awe i na toj na~in bi se ovozmo`ilo formirawe na golema federalna dr`ava na Ju`nite Sloveni {to e i kraen ideal na golem del od inteligencijata i na pomalku {ovinsti~kite Balkanski Sloveni. Takvata solucija za negr~ka Makedonija mo`e da go ima odobruvaweto na SSSR. No formiraweto na slovenska federacija, koja }e se protega od Jadranskoto do Crnoto More, bi predizvikala strav i vo Grcija i vo Turcija i mo`e da bide vo sprotivnost so britanskite interesi.

²⁴⁶ Ibid.

(v) Avtonomija na negr~ka Makedonija vo ramkite na balkanska federacija. Solucijata mo`e da pretstavuva kombinacija na avtonomija za naselenieto svesno za svojot poseben identitet so ekonomska sloboda na pogolema oblast i so sloboden izlez na Solun. Sepak, takvata balkanska federacija, za nejinoto harmoni~no rabotewe, }e bara određen stепен na doverba meju site balkanski nacii za {to tie sepaak davaat mali dokazi.²⁴⁷

Kako treta solucija ja nudele mo`nosta da se „napravi vozobnovuvawe na predlogot daden na Bugarija od silite na Antantata vo 1915 god. za otstapuvawe od Srbija na Bugarija na nekolku oblasti isto~no od Vardar“ {to }e zaviselo, pred s#, od „razmenata na delovi od naselenieto od jugoslovenska Makedonija koi sakaat da ja preminat novata grani~na linija“. Takviot predlog spored niv „mo`e da bide pozdraven od Bugarija kako kraen dogovor za nejninite pretenzii kon negr~ka Makedonija. No toa, spored niv, }e povle~e so sebe premestuvawe na jugoslovensko-bugarската granica od planinskite meji vo re~niot basen; Jugoslovenite toa }e go smetaat kako zagrozuvawe na nivnata glavna komunikaciska linija so Grcija i Solun; ne e mnogu verojatno deka mnozinstvoto od selanite }e ja prifatat {ansata da ja promenat nacionalnosta, a isto taka ne e verojatno deka dvete dr`avi bi go spre~ile emigriraweto na naselenieto koe go smetaat za svoe, so rezultat deka iredentizmot nema da bide odstranet“. Nivniot kraen zaklu~ok vo odnos na ova bil deka „izgleda skoro neverojatno deka Srbite }e se soglasat da \$ otstapat teritorija na Bugarija za koja tie ~etiripati se borea vo 30 godini; i posledno, predlogot sigurno bi predizvikal sprotivstavuvawe na Grcija“.²⁴⁸

Kako ~etvrta solucija ja istaknale mo`nosta „vo slu~aj netradicionalnite, levoorientirani sili da stanat predominantni vo Srbija i Bugarija, mo`na solucija za negr~ka Makedonija mo`e da se najde vo kombinacija na edna ju`noslovenska federacija, vku~uvaj}i gi Jugoslavija i Bugarija ... no ne so avtonomija na negr~ka Makedonija, tuku so otstapuvawe na Bugarija na

²⁴⁷ Ibid.

²⁴⁸ Ibid.

nekolku oblasti od isto~na jugoslovenska Makedonija...“. Vo takva situacija, „delovi od naselenieto, koi go sakaat toa, bi bile slobodni da se prefrlat preku vnatre{nite granici me|u Srbija i Bugarija i na srpsko-bugarskiot raskol mo`e da se o~ekuva da mu se stavi kraj. Ovaa solucija nema da gi ima prednostite na lokalnata avtonomija (za {to tie mo`e da se raspravaat deka negr~ka Makedonija e premnogu mala i siroma{na); a kako {to se navestuva... toa bi go zgolemilo stravot na Turcija i na Grcija“. ²⁴⁹

Kako petta solucija ja istaknale mo`nosta „Balkanskiot Poluostrov da se najde pod kontrola na golema sila, taa sila da stavi kraj na lokalnite neprijateljstva i da gi smiri rasite vo Makedonija i na celiot Poluostrov i nejze da \$ bidat pot~ineti“. Spored niv, „edinstvenata sila sposobna i razbirlivo podgotvena da ja izvr{i ova zada~a, se ~ini, bi bil SSSR. Ovaa solucija bi predizvikala silno sprotivstavuvawe od Turcija, Grcija i na pogolem del od drugite balkanski narodi. Isto taka, toa bi predizvikalo golemi posledici na me|unarodno pole.“ ²⁵⁰

Kako {esta solucija ja dale mo`nosta za restavrirawe na ona „status kvo od pred 1941 god., so neizbe`noto prodol`uvawe na napomirliviot nacionalizam vo Makedonija“. Smetale deka taa situacija bi mo`ela da bide malku ubla`ena vo slu~aj ako se vostanovat slobodni pristani{ta i komunikacii me|u Solun i Kavala i ako tie slobodni pristani{ta i komunikacii me|u niv i glavnite centri na jugoslovenska i bugarska Makedonija se stavat pod me|unarodna kontrola“. Spored niv, „takov eden aran`man ekonomski mo`e da bide korisen, a prisustvoto na me|unarodnite vlasti mo`e da poslu`i da se zgolemi standardot na lokalnata upravna vlast, pod uslov da se vospostavi efektivna me|unarodna vlast so mo`nost da intervenira vo spre~uvaweto na nepravdite doka`ani od nejzinite organi. Sekako bi bilo naivno da se o~ekuva deka }e sleduva politi~ko smiruvawe so ovie merki i mora iskreno da se priznae deka ovoj na~in, koj mo`ebi e edinstveno ostvarliv, imaj}i ja predvid politi~kata situacija, toj sekako

²⁴⁹ Ibid.

²⁵⁰ Ibid.

ne go dava krajnoto re{enie nitu za makedonskiot nitu za balkanskite problemi“.

I pokraj nabele`anite solucii, ekspertite na krajot zaklu~ile deka „balkanskata situacija vku~uva i takvi nepredvidlivi faktori... taka {to e mo`no i drugo prakti~no re{enie, koe vo momentov ne mo`e da se predvidi“.251

BRITANSKATA REAKCIJA NA JUGOSLOVENSKO-

²⁵¹ Ibid.

BUGARSKATA FEDERACIJA

I pokraj nastojuvaweto na britanskiot politi~ki establi{ment da ne dozvoli realizirawe na idejata za obedinuvawe na Makedonija, so {to bi bila zagrozena Grcija, isto taka so site svoi dostapni diplomatski i politi~ki sili Velika Britanija nastojuvala da go onevozmo`i realiziraweto na idejata za formirawe jugoslovensko-bugarska federacija.

Britanija bila voznemirena od sovetското objavuvawe vojna na Bugarija bez taa da bide izvestena za toa. Britancite se somnevale vo „~esnite“ nameri na Sovetite, imaj}i predvid deka vo Bugarija borbata protiv nacizmot bila predvodena od Bugarskata rabotni~ka partija i ottamu postoela golema mo`ost tie sili da dojdut na vlast vo Bugarija po osloboduvaweto, {to od svoja strana bi ja zagrozilo Grcija bidej}i mo`ele da postavat barawa za izlez na Egejskoto More, a so toa rastela mo`nosta od zagrozuvawe na Turcija i drugi barawa za otstapki vo pogled na Protocite. Neizvesnosta se zgolemuvala i od prisustvoto na Sovetite vo Romanija. Zatoa, vo svoje analizi, ekspertite uka`uvale deka se raboti na iznao|awe na~ini Jugoslavija da se priop{ti kon Britancite, za da ne se dozvoli i taa da padne vo „ruskata pregratka“.²⁵²

Britanskite politi~ki krugovi bile zagri`eni i poradi bugarskiot oficijalen stav za novoformiranata makedonska dr`ava. Britanskite diplomatski pretstavnici go izvestite Forin ofis za pozitivniot bugarski stav vo odnos na formiranata makedonska dr`ava i deka tie ne bile zainteresirani za anektirawe na Makedonija, naglasuvaj}i deka Bugarite stoele na stavot deka Makedoncite treba sami da odlu~at za svojata sudbina.²⁵³ Takviot odnos na bugarskite oficijalni krugovi kon Makedonija im daval mo`nost na britanskite analiti~ari da zaklu~at deka bi mo`elo da se slu~i „jugoslovensko-makedonskite partizani da polagaat pravo na delovi od pred 1941 godina na gr~ka, bugarska i albanska

²⁵² Tito-Churchill, strogo tajno, Arhiv Jugoslavije, Beograd, Globus, Zagreb 1981, 323.

²⁵³ FO 371/43649 HP 00201 R 15232/10094/67.

teritorija za nívna Makedonija“. Tie duri smetale deka prijateljski nastroenite bugarski vladi kon Jugoslavija, bez nikakov problem bi go prifatile samoopredeluvaweto na jugoslovenska Makedonija i duri predviduvale deka Bugarija bi mo`ela da se soglasi da go odstapi delot na Makedonija pod Bugarija na federalna Makedonija.²⁵⁴ Toa sigurno ne odelo vo priloga na britanskite planovi za povoenoto ureduvawe na Balkanot. Kon krajot na 1944 godina kartite kako da ne š bile nakloneti na Velika Britanija. Sigurno deka sovetското napreduvawe vo zemjite na jugoisto~na Evropa ne im davalo mir na britanskite politi~ki i voeni planeri. Tie bile svesni deka dokolku Sovetite se „zakotvat“ vo jugoisto~na Evropa, }e bide mo{ne te{ko da se iznajde takvo re{enie koe bi bilo povolno za Britancite, bidej}i vo takov slu~aj site karti vo pregovorite bi bile vo racete na Sovetite. Posebno gi zagri`ovala nemo`nosta da se realizira vetenoto me|u Stalin i ^er~il na sostanokot od oktombri vo Moskva, koga bila dogovorena procentualnata podelba na teritoriite vo oddelni dr`avi vo jugoisto~na Evropa. Isto taka, dopolnitelna zagri`enost kaj britanskiot politi~ki i voen establi{ment pretstavuvalo soznaniето deka vo krajot na 1944 godina Britancite ne bi mo`ele da odgovoriat na sovetiskiот voen predizvik, imaj}i ja predvid iscrpenosta na svojata ekonomija vo tekot na vojnata, kako i zadol`enosta kon SAD za dodelenata voena pomo{. Poradi takvata podredena polo`ba na Velika Britanija i nemo`nosta da ima nekakvo svoe vlijanie vo odnos na sovetското napreduvawe vo Romanija, Bugarija, Jugoslavija, a i vo Grcija ako na vlast dojdāt komunistite, britanskiот politi~ki establi{ment smetal deka bi bilo po`elno da se napravi obid barem Jugoslavija da se pridobie na britanska strana. Britancite bile sosema svesni deka vo odnos na Narodnoosloboditelnata i antifa{isti~kata vojna, u{te od samiot po~etok na vojnata, go pomagala dvi`eweto na generalot Dra`a Mihailovi}, koj i ja zapo~nal vojnata protiv nacifa{izmot vo april 1941 godina. Britanskite voeni misii od septemvri 1941 godina bile prisutni vo {tabot na Dra`a Mihailovi} i vo

²⁵⁴ Ibidem.

neki drugi negovi edinici, na koi im ispra}aa kako voena taka i materijalna pomo{. Dra`a Mihailovi} i ~etnicite bile promovirani kako edinstveni nositeli na otporot vo Jugoslavija, i pokraj toa {to na drugata strana se nao|ale partizanskite edinici, koi bile organizirani i rakovodeni od Komunisti~kata partija na Jugoslavija. Britancite mo`ebi docna uvidele koj ja ima naklonetosta na pogolemiot del od naselenieto. Samiot fakt {to prvite britanski misii pri G[na NOV i PO na Jugoslavija bile isprateni vo maj 1943 godina, zboruva deka Britancite docna se preorientirale kon pomo{ na NOV i PO na Jugoslavija, a so toa i docna vogle vo politi~kata diskusija za toa kakvo }e bide idnoto ureduvawe vo Jugoslavija. Tie bile sosema svesni deka komunistite, koga-toga{, }e ja manifestiraat svojata privrzanost koj SSSR, pred s# od ideolo{ki pri~ini. I zatoa ne bi trebalo da bide iznenaduvawe toa {to britanskiot feldmar{al Smats, vo upatenoto pismo do ^er~il, }e naglasi deka i pokraj nivnata pomo{ na Tito, NOV i PO na Jugoslavija ne se odnesuvale lojalno i duri sosema bil vo pravo koga smetal deka Titovata „supremacija vo Jugoslavija“ }e im na{teti na britanskite interesi. No, britanskiot interes bil naso~en kon Grcija. Toa go potenciral i feldmar{alot Smats, koj smetal deka so sovetското navleguvawe na Balkanot bile zagrozeni britanskite interesi vo Grcija. Toa svoe tvrdewe toj go potkrepuval so faktot deka i samite Britanci koi go pomagale EAM rabotele protiv sebe. Negovite sugestii bile vo pravec britanskiot politi~ki establi{ment da vlo`i naponi so {to bi mo`elo da se spre~i toj trend, bidej}i bile zagrozeni nivnite interesi vo Sredozemjeto, a posebno mu sugeriral na ^er~il da se dogovoriat so gr~kiot kral i na toj na~in da se za{titat i obezbedat britanskite interesi i „gr~kite `ivotni interesi“.²⁵⁵

Nastanite na voenoto i politi~koto pole na teritorijata na Jugoslavija se odvivale kako na filmska lenta. Sigurno deka ekspertite vo Forin ofis imale ogromna rabota od mno{tvoto informacii {to pristignuvale da gi selektiraat vistinskite i da zazemat „pravilen“ stav vo odnos na odredeni nastani ili dr`avi.

²⁵⁵ Vinston S. Čerčil, Drugi svetski rat, tom VI, Triumf i tragedija, Prosveta, Beograd 1964, 747.

Treba da se ima predvid i faktot deka britanskite voeni misii bile zadol`eni za opservirawe i involvirawe samo vo voenata situacija i osven parcijalni izvestuvawa za politi~kite celi na makedonskoto politi~ko i voeno rakovodstvo tie ne se anga`irale na analizirawe na politi~kata situacija i doslovno se pridr`uvale kon direktivata dobiena od pretpostavenite. Zatoa ekspertite barale da se formira britansko diplomatsko pretstavni{tvo, preku koe bi mo`ele da dobivaat informacii od obu~eni diplomati za da mo`e navremeno da se reagira za odredeni nastani.²⁵⁶ A nastanite zemale tek koj{to ne odel vo prilog na britanskite „`ivotni“ interesi na Balkanot.

Britanskata diplomatija, i pokraj nejzinite nastojuvawa da bide vo tek so site pra{awa {to ja tangiraa, sepak ne mo`ela da dobie informacii za odredeni nastani koi se vodele „tajno“, me|u komunisti~ki kontroliranite lideri vo jugoisto~na Evropa. Toa, pred s#, se odnesuva na Jugoslavija, Bugarija, Albanija i Romanija. Poslednite meseci na 1944 godina, po osloboduvaweto na delovite na Makedonija vo ramkite na Jugoslavija i vo Bugarija, vnimanieto na britanskata diplomatija bilo preokupirano so informaciite za mo`noto obedinuvawe na Makedonija i za prezemenite ~ekori za federirawe so Bugarija.²⁵⁷ I pokraj negiraweto na takvite informacii od bugarska strana deka „u{te ne e sozreano vremeto za pokrenuvawe takvi pra{awa“, britanskiot politi~ki vrv ne mo`el da ostane miren.²⁵⁸ U{te pove}e {to i samiot Meklin, vo

²⁵⁶ FO 371/43649 HP 00201 R 18643/1009/64.

²⁵⁷ Inicijativata za razgovor so rakovodstvoto na Bugarskata rabotni~ka partija (komunisti) za formirawe jugoslovensko-bugarska federacija ja dal CK na KP na Jugoslavija. Nacrt-dogovorot za formirawe federacija e sostaven me|u 3 i 13 noemvri 1944 i e dostaven do Sofija. Federacijata trebalo da bide objavena na 1 januari 1945. Na 22 noemvri 1944 godina vo Moskva preстоjuvala jugoslovenska delegacija, vo sostav Edvard Kardeq, Ivan [uba{i} i Stanoe Simi}, a od sovetska strana bile prisutni Stalin i Molotov. Vo razgovorot Stalin istaknal deka e potrebno „so Bugarite da se zabrza procesot za federativna zaednica. Koga narodot saka - toa ne mo`e nikoj da go spre~i“. Naglasil deka so Angli~anite se dogovoril da se dogovaraat po site pra{awa koi se odnesuvaat na Jugoslavija. Dokumenti o spoqnoj politici Socijalisti~ke Federativne Republike Jugoslavije 1941-1945, II., Jugoslovenski pregled, Beograd 1989, 429.

²⁵⁸ FO 371/43649 HP 00201 R. 19301/1009/64.

noemvri 1944 godina, istaknuval deka Svetozar Vukmanovi}-Tempo i Dimitar Vlahov, pri svoite nastapi, izrazuvale teritorijalni pretenzii sprema Bugarija i Grcija, {to bilo pri~ina Meklin da isprati protestna nota do pretsedatelot na NKOJ, Josip Broz Tito. Pi{uvaj}i za razgovorite so Tito vo vrska so Makedonija, Meklin istaknuva deka i samiot Tito bil svesen za „delikatnata priroda na vnatre{nite i nadvore{nite problemi“ i deka vo pogled na razvojot na politiki~kite raboti se odnesuval mnogu vniatelnno. Tito, od svoja strana, kako {to izvestuval Meklin, nastojuval da ostavi vpe~atok na politiki~ar {to nema namera da gi promovira teritorijalnite pretenzii na Jugoslavija vo toj region pred odr`uvaweto na mirovnata konferencija. Meklin ja spomnal i mo`nosta za formirawe federalna dr`ava, koja bi bila sostavena od Jugoslavija i Bugarija, a kon koja bi se priklu~ile Grcija i Albanija i vo koja, spored Meklin, granicite na „idealna Makedonija cvrsto bi se formirale“.²⁵⁹

So toa, u{te vo tekot na vojната, namesto da se koncentrira na voveduvawe institucii vo sistemot, mladata makedonskata dr`ava se na{la vo centarot na vniமானieto i stanala predmet na sudiri i tenzii me|u sojuzni~kite sili.

Britanskiot politiki~ki establi{ment sepa imal nade` deka }e mo`e politiki~ki da se sproitivstavi na sovejskata ekspanzija na Balkanot i da gi za{titi britanskite interesi. Britancite bile svesni deka sovejskiot ekspanzionizam, zapo~nat vo godinite pred po~etkot na Vtorata svetska vojna so potpi{uvaweto na dogovorot me|u nacisti~ka Germanija i SSSR, }e prodol`i so stavawe pod svoja kontrola na balkanskite dr`avi. Od tie pri~ini, Britancite so poseben interes gi sledele dobienite informacii za formirawe jugoslovensko-bugarska federacija. Vo svoite analizi ekspertite na Forin ofis smetale deka takvata federacija bi trebalo da se formira pod kontrola na edna od golemite sili, pa duri svojot avtoritet taa da go nametne i so pomo{ na prinuda.²⁶⁰

Takvite razmisluvawa na britanskite politiki~ari i diplomati se dol`ele glavno na toa {to na nastanite na Balkanot tie im prio|ale od dogmatsko

²⁵⁹ FO 371/48181 HP 00297 R 2107/11/67.

²⁶⁰ FO 371/ 44395.

stanovi{te, a pritoa bile polni so predrasudi koi dokraj im go zamagluvale objektivniot uvid vo toj mnogu slo`en problem. Neposreden pridones vo toa sekako imal nedostigot od direkten uvid vo ona {to se slu~ovalo na balkanskite prostori. Tie, informaciite od svoite politi~ki i voeni pretstavnici na Balkanot gi primale vo svoite kabineti vo London i po nivnata analiza i vrz osnova na prethodnite soznaniya za oddelni zemji od Balkanot ja kreirale britanskata nadvore{na politika, koja im bila podredena, pred s#, na britanskite interesi.

Iako pri krajot na 1944 godina ne mo`ele da proniknat vo su{tinata na razgovorite me|u Jugoslavija i Bugarija, sepak, pretpostavuvale deka me|u niv se odvivala aktivnost koja vo sebe sodr`i dve nepoznanici: formirawe na jugoslovensko-bugarska federacija i vo ramkite na toa otvoraweto na makedonskoto pra{awe.²⁶¹ Ovde se nametnuva pra{aweto od koi pri~ini jugoslovensko-bugarskata federacija tolku mnogu gi voznemirila konzervativnite duhovi na britanskiot politi~ki establi{ment? Vo nivnite opstojni analizi na ova pra{awe i na mo`nosta za negovo pozitivno re{avawe, pred niv kako feniks se pojavuvalo „makedonskoto nacionalno pra{awe“. Federiraweto me|u Jugoslavija i Bugarija vo sebe go sodr`elo i obedinuwaweto na delot na Makedonija vo ramkite na Jugoslavija so delot na Makedonija vo ramkite na Bugarija i analogno na toa ostanuvalo da se obedini delot na Makedonija vo ramkite na Grcija. Toa bila i osnovnata pri~ina zo{to Velika Britanija so golemo vnimanie gi sledela razgovorite za federacija me|u Jugoslavija i Bugarija.

Vo edna takva situacija, britanskata diplomatija gi aktivirala site svoi toga{ni diplomatski sili so cel da gi za{titi svoite vitalni interesi na Balkanot nasproti sovetските. Za taa cel bile anga`irani najdobrite poznavaci na istorijata

²⁶¹ Golemiot broj informacii koi pristignuvale vo Forin ofis od britanskiot ambasador vo SSSR i od politi~kiot pretstavnik vo Sofija uka`uvale na prezemenite aktivnosti vo Jugoslavija i vo Bugarija, Balkanot da im se prepu{ti na balkanskite narodi, da se napu{ti me|unarodnoto rivalstvo na Balkanot i da se odstrani me{aweto na golemite sili vo rabotite na Balkanot i uka`uvawata deka Bugarija e na pat da vlezet vo federacija so Jugoslavija.

na Makedonija i Jugoslavija, koi trebalo da go definiraat britanskiot stav vo odnos na nastanite na Balkanot. Vo taa nasoka bil anga`iran i Orme Sarxent, koj vrz osnova na dotoga{nite soznanija za Makedonija i odnosite so soseditite, kako i vrz nastanite {to bile vo tek, podgotvil „Memorandum“ koj{to go dostavil do ministerot za nadvore{ni raboti, Antoni Idn. Na 5 dekemvri 1944, Antoni Idn go ispratil ovoj dokument do svoite kolegi, za zapoznavawe so „makedonskiot problem i so idejata za obedinuvawe na Jugoslavija so Bugarija“.²⁶² Me|utoa, i Sarxent ne mo`el da dade konkretni podatoci za ona {to navistina se slu~ovalo me|u politi~kite i partiskite eliti na Jugoslavija i Bugarija, bidej{i oficijalno do britanskoto Ministerstvo za nadvore{ni raboti nemalo dostaveno nikakvi informacii. Spored nego, site pretpostavki bile vo sferata na {pekulaciiite. No, sepak, izvesni navestuvawa postoele za vodewe tajni pregovori i ostvaruvawe dogovori.²⁶³ Toa sepak bil znak da se prezemat izvesni aktivnosti so ~ija pomo{ Britancite bi gi za{titile svoite interesi vo Grcija bidej{i tie bile svesni za faktot deka pri krajot na 1944 godina „Grcija bila premnogu slaba za da gi izlo`i svoite interesi na Balkanot“. Britancite bile opsednati so stravot makedonskoto nacionalno pra{awe „da ne izleze nadvor od kontrolata, {to bi mo`elo da dovede do coups d`etat i do me|usebni sudiri“. Poradi nemo`nosta da se dobijat informacii od prva raka, Vladata na Negovoto Viso~estvo ne mo`ela da zazeme stav vo odnos na nastanite vo Makedonija. Zatoa Sarxent sugeriral deka bilo potrebno da se ispita „u{te edna{ prirodna na ovoj star i nerazbirliv problem za Makedonija i nejziniot odnos za skore{nata ideja za slovenska federacija, voobli~ena od Jugoslavija, Bugarija i Makedonija“. Razbirlivo e {to Britancite ne mo`ele da ostanat pasivni i indiferenti vo pogled na opasnosta za nivnite interesi od aktiviraweto na „makedonskoto pra{awe“ i poradi uka`uvawata za formirawe federacija me|u Jugoslavija i Bugarija, so {to se zagrozuvale

²⁶² FO 371/43649 HP 00201 R. 19712/1009/67.

²⁶³ Ibidem.

britanskite strategiski planovi „vo gradeweto na Grcija i pomagaweto na Turcija kako balkanska sila“.²⁶⁴

Od tie pri~ini, Orme Sarxent vo januari 1945 godina, pobaral Britanskata vlada da gi zapoznae Jugoslavija i Bugarija so britanskiot stav vo vrska so pregovorite.²⁶⁵ Ova aktivnost bila prezemena za se onevozmo`i formiraweto na edna takva federacija koja bi mo`ela da go zagrozi britanskiot {titenik Grcija. Od tie pri~ini, britanskiot politi~ki establi{ment cvrsto zastanal na stanovi{teto za status kvo vo odnos na Jugoslavija, a posebno da se onevozmo`i sekoj obid za obedinuvawe na Makedonija i onoj vid federacija pod znakot na panslovenskoto i komunisti~koto obedinuvawe, zad koe bi stoel SSSR, a s# so edinstvena cel, da se namali silata na Grcija.²⁶⁶ Se smetalo deka po vojnata Grcija ne }e mo`e da se gri`i za sebe i da se odbrani vo slu~aj na zagrozuvawe na nejinata teritorija. Od tie pri~ini, Sarxent smetal deka britanski dolg e negovata zemja da zastane zad za{titata na interesite na Grcija.²⁶⁷ Neizvesnosta bila prekinata na 26 januari 1945 godina, koga Forin ofis ispratil instrukcii do svoite diplomatski pretstavnici vo Bugarija i vo Jugoslavija, so cel so niv da bidat zapoznaeni vladite na odnosnite zemji.

Vo Jugoslavija instrukcijata bila prenesena od strana na {efot na britanskite voeni misii Ficroj Meklin na 27 i 28 januari 1945 godina. Maklin mu go prenel britanskiot stav na pretsedatelot na NKOJ, Josip Broz Tito, za fedracijata, imeno, deka odobruvaat konfederacija me|u site balkanskite dr`avi, neprijatelski i sojuzni~ki, i po mo`nost vku~uvawe vo toj sojuz i na Turcija, i deka za niv ne e prifatljivo i bi go spre~ile sekoe „ekskluzivno obedinuvawe ili federacija me|u Jugoslavija i Bugarija“. I za Makedonija bile eksplicitni, maksimumot {to mo`ele da go dobijat Makedoncite bil federalna Makedonija vo ramkite na federativna Jugoslavija i deka so site dostapni sredstva bi se

²⁶⁴ Ibid.

²⁶⁵ FO 371/48181 HP 0297 R 1586/11/67G.

²⁶⁶ FO 371/48181 HP 00297 R. 1848/11/67

²⁶⁷ FO 371/48181 HP 00297 R 1848/11/67.

sprotivstavile na formiraweto „golema makedonska dr`ava, koja ima aspiraciji kon gr~ki teritorii“. No, isto taka, Meklin go isvestil Tito deka Britancite, od svoja strana, \$ go osporuaat pravoto na Bugarskata vlada da \$ transferira bugarski teritorii na federalna Makedonija bez odobrenie od Obedetite nacii.²⁶⁸ Odgovorot od strana na pretsedatelot na NKOJ, Josip Broz Tito, do Meklin bil dostaven na 29 januari i istiot den prepraten do Forin ofis. Vo odgovorot Tito isto taka bil deciden no i neiskren, bidej}}i istaknal deka idejata za federacija me|u Jugoslavija i Bugarija ili so nekoi drugi dr`avi ne e interes na Jugoslavija i deka nemal nikakva namera da pripoi teritorii od Bugarija kon federalna Makedonija pred odr`uvawe na mirovnata konferencija. No Meklin, kako iskusen politi~ar, od razgovorot so Tito sfatil deka site pra{awa vo odnos na federacijata bile re{eni me|u Moskva i Tito i deka samo se podgotvuva javnoto mislewe za prifa}awe na promenite. Zaklu~okot na Meklin bil deka treba da se po~eka i da se vidi dali donesenoto re{enie za federacija podrazbiral formirawe balkanska federacija ili „samo nekoe spojuvawe so Bugarija vo sovejskata orbita“. ²⁶⁹ Meklin bil svesen za ekspanzionizmot na SSSR vo jugoisto~na i vo ju`na Evropa, kade {to Jugoslavija trebalo da igra uloga na bedem na sovejskata mo}. No bil siguren vo edno, deka „nivnite zaemni odnosi }e bidat vo s# pogolema mera regulirani i deka problemite {to }e se pojavat me|u niv }e bidat re{avani vo sklop na `elbite na Moskva“. Otstapuvaweto na delot na Makedonija vo ramkite na Bugarija i stavot na italijanskite komunisti za Istra i Trst toj go smetal kako nepobitna „ilustracija na dejstvuvaweto na ovoj 'Pax Sovietica'“. ²⁷⁰

²⁶⁸ FO 371/48181 HP 00297 R 1939/11/67.

²⁶⁹ Tito-Churchill, Strog tajno, Arhiv Jugoslavije, Beograd, Globus, Zagreb 1981, 440. Adis odgovorite na Tito gi smetal za neubedlivi „oralni i imaj}}i ja predvid pozicijata na Meklin duri i neformalni“. FO 371/48183 HP 00297 R 4110/11/67.

²⁷⁰ Tito-Churchill, Strog tajno, Arhiv Jugoslavije, Beograd, Globus, Zagreb 198

Britanskiot strav proizleguval pred s# od opasnosta {to obedinuvaweto na Jugoslavija i Bugarija bi pretstavuvalo dopolnitelen pritisok vrz Grecija za neyzino otstupuvawe pred op{tite slovenski interesi ili za zadovoluvawe na „prirodnite interesi na avtonomna Makedonija“. Od tie pri~ini, spored Britancite, na taa ideja „ne \$ be{e dovoleno da vleze vo oblasta na prakti~nata politika“, no smetale deka vo novonastanatite uslovi mo`e lesno da prerasne vo politi~ka realnost i da gi zagrozi britanskite interesi. Pri~inata za takvoto nivno stravuvawe proizlegovala od „vnimatelno isplaniranata politika“ na Tito, koj go „namalil srpskoto vlijanie vo Jugoslavija, t.e. gi istisnal Srbite vo granicite na stara Srbija i so odlukite od 29 noemvri ja podelil Jugoslavija vo avtonomni edinici, a edna od niv bila Makedonija, formirana nadvor od Srbija.“²⁷¹

Britanskiot strav se zgolemuval i od soznaniето za poddr{kata na edna takva federacija od strana na SSSR, imaj}i gi prevedid kulturnite i etni~ki sli~nosti. U{te pove}e se pla{ele od opasnosta SSSR da gi poddr`i nivnite „ekspanzionisti~ki aspiracii“, ne iskluvaj}i ja mo`nosta idnata ju`noslovenska federacija da go dobie Solunskoto pristani{te kako otsko~nata {tica za natamo{nata sovetska ekspanzija kon Turcija, {to mo`elo kako posledica da go ima eliminiraweto na Turcija kako evropska i balkanska sila. Spored britanskite analizi, kontrolata na Protocite od zemja bliska na SSSR bi „bilo ramno na fizi~ko kontrolirawe“ od negova strana.²⁷²

Vo baraweto na~ini za za{tita na svoite interesi, Britancite od svoja strana smetale deka so formiraweto na edna „unija od site balkanski dr`avi, sojuzni~ki i neprijatelski, i so vkluvawe na Turcija vo federalnata dr`ava, bi se re{ile balkanskite problemi“.²⁷³ Me|utoa, vo novonastanatata konstelacija na

²⁷¹ FO 371/43649 HP 00201 R. 19712/1009/67.

²⁷² Ibidem.

²⁷³ Kako prv ~ekor vo ostvaruvaweto na taa ideja bil potpi{aniot dogovor za unija pome|u Jugoslovenskata i Gr~kata vlada vo emigracija vo 1942-ta, kako baza za po{iroka balkanska federacija. Me|utoa, idejata nikoga{ prakti~no ne za`iveela poradi somnevawata na SSSR vo celta na samata federacija. Sovetite se

silite na Balkanot, koga sovjetska armija se naočala vo Romanija, Bugarija i vo eden del na Jugoslavija, britanskiot politi~ki vrv smetal deka e bespredmetno da zagovara edna takva zaedni~ka federacija. Od tie pri~ini, tie smetale deka e potrebno da se stavi jasno i kategori~no na znaewe deka idejata za formirawe jugoslovensko-bugarska federacija tie „ne mo`at da ja smetaat kako alternativa“ za po{iroka balkanska federacija. Zatoa se predupreduvalo, vo slu~aj razgovorite da prodol`at, deka bi mo`elo da se slu~i Britancite da bidat staveni vo pozicija da go upotrebat svoeto veto na edna takva kombinacija. Od tie pri~ini, vo Forin ofis se zaklu~ilo so ovoj nivni stav da se zapoznaat Vladite na SSSR, SAD i Jugoslovenskata i Bugarskata vlada pred poslednite dve da gi iskrastiliziraat slednite svoi politi~ki ~ekori, so {to bi gi izbegnale idnite me|usebni obvinuvawa. Se predlagalo Vladata na Negovoto Viso~estvo da go prifatit i da go poddr`i stavot so koj so odobruvawe bi bilo prifateno federiraweto me|u site balkanski dr`avi, sojuzni~ki i neprijatelski, i so vku~uvawe po mo`nost na Turcija, a nikako ne bi ja prifatit isklju~ivata unija ili federacija pome|u Jugoslavija i Bugarija poradi faktot {to toa „bi ja naru{ilo ramnote`ata na silite me|u balkanskite dr`avi“, so {to Grcija bi bila izolirana i na toj na~in zagrozena nejzinata pozicija. Isto taka, tie smetale deka so toa bi se onevozmo`ilo Bugarija da gi snosi posledicite od nejzinoto u~estvo vo dвете vojni na stranata na Germanija protiv nejzinite sosedi i protiv zapadnite demokratski sili. Vo odnos na makedonskoto nacionalno pra{awe, u{te na samiot po~etok tie gledale da ne dozvolat negovo re{avawe, naglasuvaj}i ja gotovnosta da prifatat samo formirawe makedonska dr`ava vo idnata federativna Jugoslavija, no barale garancii deka „taa dr`ava nema da anektira ili

pla{ele deka takvata federacija bi pretstavuvala za{tita na Velika Britanija od ruskototo vlijanie i nezina penetracija na Balkanot. FO 371/43 649 HP 00201 R. 19712/1009/67.

da polaga pravo na kakvi bilo teritorii {to \$ pripa|aat bilo na Bugarija bilo na Grcija, vrz osnova na toa deka tie teritorii se makedonski“. ²⁷⁴

Vo taa situacija, za britanskiot Forin ofis bile od golema va`nost informaciite na britanskite voeni misii {to prestojuvale vo Makedonija, imaj}i go predvid razvojt na politi~kite sobitija. Nivnite izve{tai stanale osobeno aktuelni koga „voskresnala“ idejata za obedinuvawe na Makedonija, a sekako i poradi informaciite za mo`nosta da se formira jugoslovensko-bugarska federacija. Nivniot interes, pred s#, bil naso~en kon sobirawe informacii od razni izvori, glavno na izjavite na makedonskite politi~ki i voeni lideri vo odnos na delot na Makedonija pod Grcija.

So vnanie se sledele i site napisi vo vesnicite, kako vo Makedonija taka i vo Jugoslavija, ako imale dopirna to~ka so obedinuvaweto na Makedonija ili se odnesuvale na federacijata so Bugarija. Posebno vnanie kaj ~lenovite na misiite predizvikale site aktivnosti koi na koj bilo na~in zna~ele zagrozuvawe na integritetot na Grcija od strana na Makedonija, kako na primer formiraweto na Prvata makedonska udarna brigada na Makedoncite vo ramkite na Grcija na 3 dekemvri 1944 godina vo Bitola.²⁷⁵ Isto taka, i za~estenite izjavi na makedonskite politi~ki i voeni lideri za obedinuvaweto na Makedonija bile edna od pri~inite Forin ofis da se obrati do britanskiot {ef na misiite vo Jugoslavija, Ficroj Meklin, i od nego da pobara toj da se sretne so pretsedatelot na NKOJ, Josip Broz Tito, za da go zapoznae so aktivnostite {to se prezemaat

²⁷⁴ Na 15 dekemvri 1944 O. Sarxent go zapoznal britanskiot ambasador vo Moskva, Klark Ker, „so nivnata namera da se zapoznae Sovetskiot Sojuz so nivniot stav vo odnos na makedonskoto pra{awe“. Ker izrazil somnevawe vo mo`nosta da se dobie iskren odgovor od Sovetite, no bil kategori~en toa da se napravi poradi faktot {to „op{tata situacija vo Makedonija se vlo{ila na takov na~in {to celosno e na {teta na na{ata pozicija“. Na 27 dekemvri 1944 Forin ofis im ispratil telegrami na ambasadorite na Velika Britanija vo Moskva i vo Va{ington za da gi zapoznaat vladite na dvete golemi sili so britanskiot stav vo odnos na makedonskoto pra{awe i federacijata melu Jugoslavija i Bugarija. FO 371/43649 HP 00201 R. 21989/1009/67.

²⁷⁵ Se odnesuva na formiraweto na Prvata makedonska udarna brigada od Makedonija pod Grcija na 18 noemvri 1944-ta vo Bitola. Nova Makedonija, 9 dekemvri 1944, sabota, g. 1, br. 11, 3.

vo Makedonija na toj plan i da dobie informacii za ulogata na Jugoslavija vo tie nastani. Na odr`anata sredba so Tito, Meklin otvoreno go izvestil deka Britancite se posebno zagri`eni okolu aktivnostite koi se odvivaat vo Makedonija, ~ija cel e nejinoto obedinuvawe. Posebno mu potenciral deka Jugoslavija treba da vnimava da ne bide vovle~ena vo „nastanite vo Grcija“.

Tito, od svoja strana, koj sigurno ne bil vo celost zapoznaen so ona {to se slu~ovalo na teritorijata na Makedonija, na Meklin mu odgovoril deka seto ona {to se slu~uva vo Makedonija se slu~uva bez negovo znaewe ili odobruvawe. Melutoa, mu vetil na Meklin deka toj }e go vlo`i svojot avtoritet da im se stavi kraj na takvite aktivnosti. U{te pove}e {to i negoviot pretstavnik vo Makedonija, Svetozar Vukmanovi}-Tempo, spored izjavite na Meklin, na mitinzite vo Makedonija, a posebno vo govorot vo Belgrad na Prvoto zasedanie na narodnoto osloboduvawe na Srbija, nedvosmisleno istaknal deka Makedonija, spored seto ona {to go videl, treba da se obedini, bidej}i toa go baral narodot. Na takvite „obvinuvawa“ od strana na Meklin Tito go „smiril“ Meklin so vetuvaweto deka Jugoslavija nema „agresivni nameri sprema gr~ka Makedonija“ i deka „gr~kata makedonska brigada nema da ja premine granicata“, a jugoslovenskite teritorijalni interesi }e bidat postaveni na mirovnata konferencija po zavr{uvaweto na vojnata. So ovie negovi odgovori britanskiot Forin ofis bil sosema zadovolen, u{te pove}e {to Tito vo odnos na Makedonija izdal instrukcii so koi na makedonskite politi~ki i voeni lideri im se zabranovalo da davaat izjavi za „Grcija ili za makedonskoto pra{awe, bez da se konsultiraat so nego“.²⁷⁶

No od dokumentacija e evidentno deka Tito ne mo`el da gi smiri duhovite na Makedoncite vo nivnite nameri, ako se sozdadat uslovi, da go realiziraat obedinuvaweto. Vo prilog na ova odi i donesenata odluka od strana na G[na NOV i PO na Makedonija vo dekemvri 1944 godina, britanskite i amerikanskite ~lenovi na voenite misii da ja napu{tat Makedonija, bidej}i se

²⁷⁶ FO 371/43649 HP 00201 R. 21989/1009/67.

smetal deka nivno prisustvo po zavr{uvaweto na vojната ve}e ne bilo potrebno vo Makedonija. G[na NOV i PO na Makedonija gi izvestil ~lenovite na misiite deka toa se pravelo so znaewe na Meklin i na Tito. Me|utoa, toa bilo la`na informacija. I samiot Meklin istaknuva deka taa informacija bila la`na bidej|i toj nemal dogovoreno ni{to so Tito vo pogled na povlekuvaweto na misiite. Od strana na britanskiot {ef na misiite vo Makedonija, Miler i amerikanskiot Dickinson baraweto na G[bilo prosledeno do Ficroj Meklin, koj vedna{ reagiral kaj pretsedatelot na NKOJ, Josip Broz Tito.²⁷⁷ Otkako taa informacija pristignala vo Belgrad, britanskiot i amerikanskiot {ef na misiite vedna{ go zapoznale Tito. Za samo nekolku dena Tito se na{ol vo mnogu nezavidna polo`ba poradi toa {to se slu~uvalo vo Makedonija. U{te edna{ se dobil vpe~atok deka toj ja nema kontrolata vrz nastanite. A toa go potvrduva negovata reakcija, koga istaknal deka „izgleda generalot Apostolski kako da e bez nekoj avtoritet i nemu mu e naredeno da gi postavi rabotite na vistinsko mesto“.²⁷⁸ Po vakvata reakcija na Tito i po „postavuvaweto na rabotite na svoe

²⁷⁷ Na 10 dekemvri 1944-ta G[na NOV i PO na Makedonija go izvestil V[na NOV i PO na Jugoslavija deka im bilo soop{teno na sojuzni~kite misii da ja napu{tat Makedonija. G[smetal deka nema potreba od nivno prisustvo, osobeno {to oddelni ~lenovi na britanskata i amerikanskata voena misija doa|ale vo dopir so „reakcionernite“ elementi, ja klevetele nova Jugoslavija i se zanimavale so rasturawe propaganden materijal. Na 14 dekemvri Tito ispratil telegrama do G[na NOV i POM so koja gi zapoznal deka na „protest na Angli~anite i Amerikancite, nie gi ostavame i natamu nivnite voeni misii kaj vas vo Makedonija, isto kako i sovetската“. Josip Broz Tito, *Sobrani dela*. tom dvaeset i {esti, 14 januari 28 februar 1945, *Komunist, Kultura, Makedonska kniga, Misl, Na{a kniga, Skopje* 1982, 117, 456.

²⁷⁸ FO 371/43619 HP 00201 R. 21108/1009/67. Nesomneno deka pretsedatelot na Nacionalniot komitet na Jugoslavija, Josip Broz Tito, moral da ja smiri nastanatata situacija. Ona {to ja provociralo takvata reakcija na makedonskiot Glaven {tab voop{to ne bilo naivno. Imeno, vo po~etokot na dekemvri 1944 godina, Dickinson so nekoj od svoite lu|e go napu{tile Skopje i zaminale vo poseta na hidrocentralata Matka. Za vreme na posetata tie upotrebile fotoaparati so koj gi

mesto“, britanska misija vo Makedonija izvestila deka e podoben nivniot tretman vo odnosite so G[na NOV i PO na Makedonija.²⁷⁹

Tokmu vo periodot koga se odvivale najintenzivnite pregovori za jugoslovensko-bugarskata federacija i koga Makedonija poka`ovala ~ekori na samostojno dejstvuvawe, so namera da ja napu{ti kontrolata od Belgrad, bilo svikano Vtoroto zasedanie na ASNOM.²⁸⁰ Kako {to vidovme, informaciite {to gi dobivale ~lenovite na britanskite voeni misii za aktivnostite na politi~koto i voenoto rakovodstvo vo Makedonija, a za koi go informirale Tito, otstupuvale od trasiraniot pat za federirawe na Makedonija vo ramkite na nova Jugoslavija. Treba da se ima predvid faktot deka Tito vo svoite planovi za idninata na Jugoslavija sepak prednost im daval na teritoriite koi bile pod italijanska okupacija (Istra, Julijska Kraina, Trst), a za pra{aweto za obedinuvaweto na Makedonija smetal deka toa ne bi trebalo da se postavuva „akciono“ dodeka ne zavr{i vojnata. Toa na makedonskite pretstavnici im bilo soop{teno na ostrovot Vis za vreme na razgovorite so pretsedatelot na NKOJ, Josip Broz Tito. Kon krajot na 1944 godina SAD i SSSR ve}e se zapoznale so stavovite na odnosnite dr`avi za makedonskoto nacionalno pra{awe i jugoslovensko-bugarskata federacija. Sigurno i Josip Broz Tito, od strana na Meklin, bil zapoznaen za stavovite za idninata na Jugoslavija. Isto taka, vo toj period se vodele i intenzivni razgovori me|u pretsedatelot na kralskata Jugoslovenska vlada vo emigracija i Nacionalniot komitet za osloboduvawe na Jugoslavija, {to neposredno bilo povrzano so me|unarodnoto priznavawe na nova Jugoslavija. Vo takvite okolnosti, aktiviraweto na pra{aweto za obedinuvawe na

slikale centralata i okolnite objekti. Toa bilo zabele`ano od „mladata tajna policija (OZNA) i prisutnite oficeri“. Po nivnoto pristignuvawe, fotoaparatot i filmot pod prisila im bil konfiskuvan, a go prinudile i britanskiot voza~ da gi vrati vo nivniot Glaven {tab. Po reakcijata na Tito, majorot Dickinson i negovite lu|e primile izvinuvawe, no im bilo staveno na znaewe deka partizanite ne gledaat nikakva potreba od prodol`uvawe na nivnoto prisustvo vo Makedonija. Kirk Ford, Jr., OSS and the Yugoslav Resistance, 1943 -1945. Texas A & M University Press, 1992, 139.

²⁷⁹ Ibidem.

²⁸⁰ Se odr`alo od 28-30 dekemvri 1944 godina vo Skopje.

Makedonija sigurno ne vleguvalo vo razrabotenata {ema za idnata Jugoslavija. Vardarskiot del na Makedonija trebalo da ostane vo ramkite na Jugoslavija, kade {to bil i vo vreme na Kralstvoto Jugoslavija, {to bilo i krajnoto mo`no re{enie zad koe stoele i Velika Britanija i SAD.

Od tie pri~ini, bilo sosema „normalno“ {to na Vtoroto zasedanie na ASNOM, Josip Broz Tito, kako svoj pretstavnik go ispratil Edvard Kardeq, a na zasedanieto prisustuvale i pretstavnici od Srbija, me{u koi bil i Svetozar Vukmanovi}-Tempo. Site tie vo svoite govori nedvosmileno potencirale deka opstanokot na federalna Makedonija e mo`en samo vo ramkite na federativna Jugoslavija i deka sekoja politika {to ne bi bila vo ramkite na jugoslovenskata bi bila katastrofalna za makedonskiot narod. Na zasedanieto prisustuvale i {efovite na britanskata i amerikanskata voena misija vo Makedonija, Miler i Dickinson.

Tie so posebno vnanie go sledele tekot na zasedanieto, posebno govorite na makedonskite i jugoslovenskite politi~ki lideri. Neposredno po zavr{uvaweto na zasedanieto, majorot Miler svoite impresii gi dostavil do Meklin, a ovoj gi prepratil do Forin ofis. Po dobivaweto na Meklinovata informacija za zasedanieto, ekspertite na Forin ofis mo`ele da „zdivnat“, bidej{i bilo „zaobikoleno kontroverzno makedonsko pra{awe“,²⁸¹ osobeno {to Kardeq vo svojot govor ne se osvrnal na idejata za formirawe ju`noslovenska federacija i u{te pove}e {to na zasedanieto bilo jasno re~eno deka „Makedonija defenitivno }e ostane del od Jugoslavija“.²⁸²

Britanskite eksperti ne mo`ele da ne go prokomentiraat prisustvoto na Edvard Kardeq na zasedanieto. Negovoto prisustvo i govorot, spored niv, imale samo edna cel, da ja „osigura krutata vernost kon partiskata linija“, i pokraj toa {to toa na zasedanieto se nastojuvalo da se nametne „umereno i vnimatelno“.²⁸³ Tie ne go kriete svoeto zadovolstvo od „vnimatelnoto spomnuvawe na Grcija“

²⁸¹ FO 371/48181 HP 00297 R 136/II/67.

²⁸² Ibidem.

²⁸³ FO 371/48181 HP 00297 R 555/11/67.

vo govorite na delegatite.²⁸⁴ Vo upatenata pozdravna telegrama od zasedanieto²⁸⁵ do britanskiot premier V. ^er~il, ekspertite na Forin ofis sugerirale, isto kako i za vreme na Prvoto zasedanie na ASNOM, odgovorot da bide dostaven preku Meklin do Tito od imeto na ^er~il, so naglasuvawe odgovorot „da ne odi nad ona {to zna~i priem i zbor za blagodarnost“.²⁸⁶

So Vtoroto zasedanie na ASNOM zavr{ila fazata koga eden del od makedonskite politi~ki i voeni rakovoditeli se nadevale deka }e se realizira idealot na golem broj makedonski revolucioneri za obedineta, samostojna i nezavisna makedonska dr`ava. Nekoi od niv, koi ne mo`ea da ja prifatat realnosta, zavr{ija po ostrovite, zatvorite i vo izlolacija. Od toj moment celokupnata politika vo odnos na Makedonija be{e prezemena i rakovodena od Belgrad i vo isto vreme makedonskoto nacionalno pra{awe dobi upotrebna vrednost za realizirawe na odredeni jugoslovenski interesi.

Pri edna takva situacija, ocenuvaj}i ja sovetskata ekspanzija kako najopasna za britanskite interesi na Balkanot, vo april 1945 godina, ^er~il zazel cvrst stav spored koj otstupuvaweto tuji teritorii mo`elo da se vr{i samo na mirovni konferencii bidej}i, spored nego, nekontroliranite dogovori i pregovori ne bi mo`ele da go spre~at sovetskoto napreduvawe vo Centralna i vo Zapadna Evropa. ^er~il bil napolno svesen deka so frlaweto na Jugoslavija „so seto srce vo pregratkite na Rusija“²⁸⁷, britanskoto vlijanie vo ova a zemja e celosno izgubeno. Od tie pri~ini, toj zastanal na stanovi{teto deka se izli{ni site natamo{ni `rtvi vo „igra“ {to Britanija ja gubi. Vo vtorata polovina na 1944 godina, ^er~il ja zacrtal britanskata politika na Balkanot. Taa se sostoela vo stavot da se napu{ti Jugoslavija, a so site dostapni politi~ki i voeni sili, britanskiot interes da se naso~i sprema Grcija. Toj sosema realno rasuduval deka „ni{to ne mo`e da ja izvle~e“ Jugoslavija od „ruskata pregratka“. Vrz

²⁸⁴ Ibidem.

²⁸⁵ FO 371/48181 HP 00297 R. 1222/11/67

²⁸⁶ Ibidem.

²⁸⁷ Ibidem, 503-504.

osnova na takvata realnost vo vrska so sostojbite vo Jugoslavija, britanskiot premier V. ^er~il, vo vtorata polovina na 1945 godina, ja zacrtal britanskata politika prema Jugoslavija. Spored negovite oceni, taa trebalo da se odviva vo pravec na „odvojuvawe“ od Jugoslavija, a da se „dr`i cvrsto“ vo Grcija. Velika Britanija dosledno se pridr`ovala kon ovaaa svoja politika s# do mart 1947 godina, koga „odgovornosta“ za Grcija ja prezele SAD.

Todor ^epreganov
**POLITIKATA NA SOEDINETITE AMERIKANSKI DR@AVI I NA
VELIKA BRITANIJA SPREMA MAKEDONIJA VO TEKOT NA
VTORATA SVETSKA VOJNA**

Za izdava~ot
prof. d-r Todor ^epreganov

Recenzenti
prof. d-r Liljana Panovska
prof. d-r \or|i ^akarjanevski

Jazi~na redakcija
Vesna Stoj~evska

Izdanieto e finansirano od Ministerstvoto za kultura
pri Vladata na Republika Makedonija

Pe~at